

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TERCÜMAN-I HAKİKAT GAZETESİ'NİN II. ABDÜLHAMİD
DÖNEMİ ÇOCUK EĞİTİMİNE KATKISI (1296-1297/ 1879-1880)**

MERVE BUŞRA GÖÇEN

160121011

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. NURDAN ŞAFAK

İSTANBUL 2018

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TERCÜMAN-I HAKİKAT GAZETESİ'NİN II. ABDÜLHAMİD
DÖNEMİ ÇOCUK EĞİTİMİNE KATKISI (1296-1297/ 1879-1880)**

MERVE BUŞRA GÖÇEN

160121011

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. NURDAN ŞAFAK

İSTANBUL 2018

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih yüksek lisans programı 160121011 numaralı öğrencisi Merve Buşra Göçen'nin ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nin II. Abdülhamid Dönemi Çocuk Eğitimine Katkısı (1296-1297/ 1879-1880)" başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından 05/06/2018 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Nurdan ŞAFAK

(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÖLEÇ

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Filiz DIĞIROĞLU

(Jüri Üyesi)

Marmara Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Merve Buşra GÖÇEN

İmza

TERCÜMAN-I HAKİKAT GAZETESİ'NİN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ ÇOCUK EĞİTİMİNE KATKISI (1296-1297/ 1879-1880)

ÖZET

Bu çalışmada, II. Meşrutiyet Döneminde faaliyet gösteren çocuk gazetelerinden *Tercümân-ı Hakikât* Gazetesi'nin, dönemin çocuk eğitime katkısı bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Tez, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Girişte; Osmanlı Devleti'nin basın ve eğitim tarihinden kısaca bahsedilerek, basın tarihinin anlatıldığı kısımda Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü yıllar boyunca yayınlanan çocuk dergilerinin bir listesi verilmiştir. Birinci bölümde; *Tercümân-ı Hakikât* Gazetesi tanıtılarak muhtevası hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde; dönemin eğitim anlayışı çerçevesinde gazetenin çocukların eğitime yaptığı katkılardan bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde; gazetenin çocukların ahlaki, siyasi düşüncelerinin gelişimine ve okuma bilinci kazanmalarına yönelik yaptığı katkılardan bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde ise gazetenin sistematik indeksi yer almaktadır.

Daha evvel üzerinde çalışılmamış olan bu çocuk gazetesinin, II. Abdülhamid dönemi çocuk eğitiminde öne çıkan meseleleri gözlemlemeye imkân sunacağı ve günümüzdeki çocuk eğitiminde görülen aksaklıklar için kaynak da olacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet Dönemi, Çocuk Eğitimi, Çocuk Gazetesi, Çocuk Gelişimi

THE CONTRIBUTIONS OF TERCÜMAN-I HAKİKAT NEWSPAPER TO CHILD EDUCATION IN THE ERA OF ABDÜLHAMİD II (1296-1297/ 1879-1880)

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the Tercüman-ı Hakikat Journal, one of the children's journals operated in the 2nd Constitutionalist period, in terms of its contribution to the period of children education. This thesis consists of introduction part and four main chapters. In the introduction, the history of the Ottoman State's press and education is briefly mentioned and a list of children's magazines which published during the years of reign is given in the section of history of press. In the first chapter; Tercümân-ı Hakikât Journal is introduced and information about its content is provided. In the second chapter; the contributions that journal made to the children's education are mentioned within the framework of the educational understanding of the period. In the third chapter; contributions of the journal to the development of children's moral, political thoughts and their reading consciousness. In the fourth chapter, the systematic index of the journal is included.

We believe that; this child's journal, which has not been studied before, will provide us the opportunity to observe prominent issues in 2nd Abdülhamid period's child education and be a source for the disruptions seen in today's child education.

Keywords: Second Constitutionalist Period, Child Education, Child Journal, Child Development.

ÖNSÖZ

Tanzimat ile birlikte Osmanlı Devleti'nde pek çok süreli yayın basılmıştır. Bunların içerisinde çocuklara yönelik olarak çıkarılan gazete ve dergiler de hatırı sayılır bir miktara ulaşmıştır. İncelememize konu olan Tercümân-ı Hakikât Gazetesi de çocuklara yönelik olarak 1880 yılında haftada bir olmak üzere 26 sayı boyunca yayınlanmıştır. Gazete, döneminin çocuk eğitime hem rüşdiye okulu ders müfredatlarını temel alarak, bunları destekleyen eğitici bölümler ile hem de hedef aldığı yaş grubunun toplumsal ahlak anlayışını benimsemesine ve genel kültür seviyesini yükseltmeye yönelik faaliyette bulunmuştur. Derginin özellikle üzerinde durduğu ve önemini ortaya koyduğu husus; ahlaki gelişime yönelik kaleme alınan makaleleri ve öğüt verilen hikâyeleridir. Bunun yanında Arapça, Farsça ve çeviri bir roman ile de katkıda bulunduğu Fransızca dil bilgisini geliştirici ve Osmanlı Türkçesi gramerinin inceliklerinin anlatıldığı bölümler, çocukların dil eğitimini destekleyici bir rol oynamıştır.

Bu çalışma bir gazete tanıtımından ziyade yayınlandığı dönemin çocuk eğitimi ve gelişimine olan yaklaşım ve katkısı bakımından ele alınmıştır. Bu sebepten gazetenin bölüm ve makale incelemeleri, alakalı oldukları siyasi bir uygulama ya da okul müfredatından bir ders üzerinden karşılaştırmalı olarak yapılmıştır.

Gazete incelenirken, bazı makalelerin yazarları ve hangi türde kaleme alındığı tespit edilemediğinden indeks kısmında bu makalelerin yazar ve tür kısımları boş bırakılmıştır. Süreklilik gösteren bazı bölümlerin de birkaç sayıda yazar adıyla yayınlanmasından dolayı, bu bölümdeki makalelerin yazar kısmına adı geçen yazarlar konulmuştur.

Osmanlı döneminde yalnızca rüşdiye mektebi öğrencilerine yönelik çıkarılan Tercümân-ı Hakikât Gazetesi'nin, çocuklara okul derslerine yardımın yanında genel kültür seviyelerini arttırmak amacıyla yayın yapması ve de dönemin eğitiminde baş gösteren belli sorunlara da değinmesi sebebiyle günümüzdeki çocuk eğitime de katkıda bulunabileceğini düşünmekteyiz. Çünkü inceleme sırasında karşılaşılan pek çok sorunun günümüz eğitiminde de mevcut olduğu görülmüştür. Çalışmamda bana yardımcı olan değerli tez danışmanım Doç. Dr. Nurdan Şafak'a, fikirleriyle katkıda bulunan değerli hocam Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, değerli arkadaşım Şeyma Nas ve kıymetli Mustafa Enes Aktürkoğlu'na en içten saygılarımı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Merve Buşra Göçen

İstanbul 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	12
1. TERCÜMÂN-I HAKİKÂT GAZETESİ VE MUHTEVASI	12
1.1. VARAKA	18
1.2. HAVADİS.....	19
1.3. POLİTİKA	20
1.4. HIFZ-I SIHHA	21
1.5. KISSADAN HİSSE	22
1.6. NASİHATÜ'L ETFAL.....	23
1.7. OYUN VE EĞLENCE.....	25
1.8. LUGAT	26
1.9. COĞRAFYA.....	27
1.10. HESAP VE HENDESE	27
1.11. SARF.....	28
1.12. NAHV	28
1.13. HURDE-BÎN.....	28
1.14. İLANAT.....	29
İKİNCİ BÖLÜM	30
2. TERCÜMÂN-I HAKİKÂT GAZETESİ'NİN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİNE KATKILARI	30
2.1. DÖNEMİN EĞİTİM ANLAYIŞINA GENEL BİR BAKIŞ.....	30
2.2. RÜŞDİYE MEKTEPLERİNİN DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ	32
2.3. RÜŞDİYE MEKTEPLERİNİN PROGRAMLARI VE TERCÜMÂN-I HAKİKÂT GAZETESİ'NİN KATKILARI	35
2.3.1. Ders Müfredatına Katkılar	36
2.3.1.1. Coğrafya.....	36
2.3.1.2. Hesap ve Hendese	39

2.3.1.3. Arabî	40
2.3.1.4. Hıfz-ı Sıhha	41
2.3.1.5. Fransızca	42
2.3.1.6. Farisî	43
2.3.1.7. Lugat	44
2.3.1.8. Hurde-bîn	45
2.3.2. Eğitim Politikalarına Katkılar	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	57
3. TERCÜMÂN-I HAKİKÂT GAZETESİ'NİN ÇOCUKLARIN GELİŞİMİNE KATKILARI	57
3.1. AHLAKİ GELİŞİME KATKILAR	58
3.2. SİYASİ DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİNE KATKILAR.....	68
3.3. OKUMA BİLİNCİNİN GELİŞİMİNE KATKILAR.....	76
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	83
Fihrist.....	83
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA.....	104
EKLER.....	107

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
B.O.A. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
s. : Sayfa
vb. : ve bunun gibi
Yay. : Yayınları

GİRİŞ

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde basın hayatının hız kazandığı bir çağ olmuştur. Tanzimat ile başlayan ve Cumhuriyet'e kadar artarak devam eden süreli yayınlar, bu yüzyıl hakkında bilgi edinebilmek açısından önemli bir yere sahiptir. Siyasi, sosyal ve iktisadi pek çok alan ile ilgili bilgi edinilebilen bu yayınlar içerisinde, çocuklara yönelik faaliyet gösterenleri eğitim açısından pek çok bilgiyi içerisinde barındırmaktadır.

Teze konu olan *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi* de 19. yy.'da faaliyet göstermiş bir çocuk gazetesidir. Yayınlandığı süre boyunca çocukların okul derslerine destek olacak ve onları güncel pek çok meseleden haberdar edecek şekilde faaliyet sürdürmüştür. Ayrıca dönemin pek çok politikasına destek vermesi bakımından, çocukları güncel siyasi anlayış ile yönlendirmiştir diyebiliriz. Bu bakımdan gazetenin çocukların eğitim ve gelişimine etkisini incelemek tezin amacını oluşturmaktadır.

İnceleme için gazetenin Atatürk Kitaplığı'ndaki nüshaları kullanılmıştır ki yapılan literatür araştırmasında da başka bir yerde nüshalarının mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Nitekim Cüneyd Okay da çocuk gazete ve dergilerin tespitini yaptığı çalışmasında nüshalar için yalnızca Atatürk Kitaplığı'nı işaret etmektedir.¹ Gazete ile ilgili daha önce yapılmış bir çalışma mevcut değildir. Bu sebepten literatüre yeni bilgiler kazandırılması da ümit edilmektedir.

---

¹ Cüneyd Okay, **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, Kitapevi Yay., İstanbul 1999.

1. OSMANLI'DA BASIN

Basımevi, bilinenin aksine ilk olarak Avrupalı toplumlar tarafından değil, Doğulu toplumlar tarafından icat edilmiştir. Ancak basımevinin gerçek manada kullanımından sağlanan faydayı Avrupalı toplumlar elde etmiştir ki Doğu toplumlarının pek çok alanda Avrupa'yı arkadan takip etmesindeki sebep de basımevinin kullanımında üç dört yüzyıl kadar geriden gelinmiş olmasıdır. 15. yy.'da meydana çıkan basımevi, 16. yy.'da Avrupa'nın her yerine yayılarak kitaplara daha kolay ulaşma olanağını sunmuştur. 18. yy.'la gelindiğinde ise süreli yayınlar gündeme yerleşmiştir.²

Osmanlı topraklarında ilk matbaanın II. Bayezid zamanında Yahudiler tarafından açıldığı bilinmektedir. 1495'te İstanbul'da, 1500 ya da 1515'te Selanik'te ve yine 1579'da İstanbul'da İbrani basımevleri olduğu belirtilmektedir.³ İlk Türk matbaasının ise 1727'de açıldığı kaydedilmektedir.⁴ Ancak Osmanlı toplumunun basın ile gerçek manada karşı karşıya kalması 19. yy.'da Fransız devrimi sebebiyle olmuştur. Bu gecikmeye dini hassasiyetler, müstensihlerin karşı çıkmaları gibi sebepler gösterilse de, yukarıda da ifade edildiği gibi devletin bünyesinde bulunan gayrimüslimlere, başka dillerde basım yapılmasında müsaade verilmiştir. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda gecikmenin ve de kitap dolaşımındaki sınırlılığın sebebi olarak ekonomik yetersizlik gösterilmiştir.⁵

Modernleşmenin giderek devletin her alanına yayıldığı 19. yüzyılda devlet, toplum ile arasındaki köprüyü basın aracılığı ile kurmuştur. Nitekim 1828'de Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, kendi çalışmalarını ve düşüncelerini yansıtmak amacıyla ilk Türkçe-Arapça gazete olan *Vakâyî-i Mısriyye*'yi çıkarmıştır. 1831'de ise bizzat padişah II. Mahmud'un kendi projesi olan devletin resmi sözcüsü niteliğindeki *Takvim-i Vekâyi* yayımlanmıştır. Gazetenin aynı zamanda Tanzimat Fermanı için halkı hazırlama görevini yürüttüğü de söylenmektedir. Bu malumatlardan yola

² Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yay., Cilt: 1, İstanbul 1985, s.68.

³ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003, s.58-59.

⁴ Kemal Beydilli, "Matbaa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28, 2003, s.108.

⁵ Orhan Koloğlu, **a.g.e.**, s.68.

çıkıldığında, Osmanlı Devleti'nde basının piyasanın doğurduğu bir ihtiyaçtan çok devletin halkı ile arasında bir vasıta fonksiyonu taşıdığı gözlemlenmektedir.⁶

1.1. TANZİMAT DÖNEMİNDE BASIN

Tanzimat'ın ilanıyla beraber yalnızca devletin bünyesinde hayat sürdüren basın, 1841'de özel matbaaların da devreye girerek özel gazetelerin yayımlanması neticesinde serbestlik kazandığı düşünülmektedir.⁷ Ancak bu serbestlik Türkçe basın için 1860'a kadar geçerli olmamış, Tanzimatçılar basın üzerinde oluşturdukları kontrol mekanizması sayesinde tüm yayınları denetleyip özel bir izne tabi tutmuştur.⁸

1860'tan sonra Türkçe basının canlı bir döneme girdiği söylenmektedir ki aynı yıl bir Türk vatandaşı tarafından ilk özel Türkçe gazete olan *Tercümân-ı Ahvâl* çıkarılmaya başlanmıştır.⁹ Ancak hükümetin, bu hareketliliğin olumsuz bazı sonuçlara sebep olabileceğinden duyduğu endişe, kendilerini devleti ve toplumu koruyabilmek amacıyla kesin önlemler almaya ittiği düşünülmektedir. Bu sebeptendir ki 1864'te Matbuat Nizamnâmesi'ni yayınlamışlardır. Nizamnamenin amacının, Türkçe basını yabancı basının zararlı olabileceği düşünülen fikirlerinden korumak olduğu söylenmektedir.¹⁰ 1867 yılında çıkarılan Âli Kararnamesi de gazete kapatmayı kolay hale getirmiştir ki ilk kapatılan gazeteler de *Muhbir* ve *Vatan* olmuştur. Bu gazeteler, kendilerini Yeni Osmanlılar olarak tanımlayan muhalif kesimin sesini duyurmuştur. Ancak gazetelerde kaleme alınan yazılar hoş karşılanmayarak yayın faaliyetleri durdurulmuş, kapatılan gazetelerin yazarları devlet tarafından başka görevlere atanmışlar ve İstanbul'dan uzaklaştırılmışlardır.¹¹ Ancak pek çoğunun bu görevlere gitmektense Paris'e kaçarak, 1870 yılına kadar Avrupa'daki Türkçe basının öncüleri oldukları görülmektedir.¹²

---

⁶ Orhan Koloğlu, **A.g.e.**, s.69-71.

⁷ Kemal Beydilli, **A.g.e.**, s.109.

⁸ Orhan Koloğlu, **A.g.e.**, s.72.

⁹ Ali Akyıldız, "Tanzimat", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 40, 2011, s.7.

¹⁰ Orhan Koloğlu, **A.g.e.**, s.79.

¹¹ Kemal Beydilli, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 43, 2013, s.431.

¹² Orhan Koloğlu, **A.g.e.**, s.82.

Dönem içinde basın ile ilgili olumlu gelişmeler de elbette mevcuttur. Basının ülkenin her yerine yayılması için devletin kendi eliyle atılımlar gerçekleştirmiş olması buna delildir ki örnek olarak vilayet gazeteleri gösterilmektedir.¹³ Bu gazetelerin yıldan yıla sayısındaki artışa bakıldığında, yapılan kısıtlamalara ve alınan pek çok önleme rağmen basın hayatının giderek hareketlilik kazandığı söylenebilir.

1.2. BİRİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE BASIN

1876'da Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra ilan edilen Kanun-ı Esasi'nin 12. maddesi basın özgürlüğüne ayrılmıştır. Buna göre basının, yasaların belirlediği sınırlar içerisinde serbest olduğu görüşü kabul edilmiştir. Ancak devletin içinde bulunduğu savaş hali bu serbestliğin uzun sürmesine engel olmuştur. Dıştaki bu zorlu durumun içteki yansımalarını engellemek için, padişahın basın üzerindeki kontrolü arttırmak istemesi de serbestliği engelleyen en önemli unsurlardan biridir. Nitekim padişah ve hükümeti arasındaki anlaşmazlıklardan birisinin de basına yönelik uygulamalar olduğu görüşü ileri sürülmektedir.¹⁴

Mecliste görüşülen, matbaa açmayı ve gazete yayınlamayı bir izne tabi tutma düşüncesi özellikle gayrimüslim vekillerce itirazlara sebep olmuştur. Basının özgür olmasını milletin özgür olması ile eş değer gören vekiller, getirilmek istenen kısıtlamalara onay vermemişlerdir. Ayrıca daha önceki dönemde mizah gazetelerine getirilen sansürlerin de aynı gerekçe ileri sürülerek kaldırılması talep edilse de sonuç alınamamıştır.¹⁵

Meşrutiyet dönemine ve öncesine bakıldığında, basının hem özgürleştirilmek istendiğini hem de daima kontrol altında tutulduğunu görmekteyiz. Devletin her geçen gün içine sürüklendiği savaşlar, milliyetçi akımların içteki unsurlara olumsuz etkileri ve İngiltere'nin İslam dünyasını kendi emellerine ortak etmedeki çabası,

---

¹³ Orhan Koloğlu, **A.g.e.**, s.85.

¹⁴ Orhan Koloğlu, **A.g.e.**, s.86.

¹⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yay., 6. Baskı, Ankara 2007, Cilt:8, s.410.

Sultan II. Abdülhamid'in basına yönelik sansür politikalarını oluşturmada etkili olduğu düşünülmektedir.¹⁶

1.3. İLK ÇOCUK GAZETE VE DERGİLERİ

Çocuklara yönelik çıkarılan gazete ve dergilerin amacı her zaman çocukların zihinsel gelişimine fayda sağlamak olmuştur. Ders kitaplarından sonra çocukların bilgi edinebilecekleri basılı kaynaklar arasında en revaçta olanlar süreli yayınlardır. Bununla beraber süreli yayınların tamamında olduğu gibi çocuklara yönelik basılan yayınlarda da yerleştirilmek istenen bir fikir ve düşünce her zaman mevcuttur.

Çocuk yayınları ile ilgili ilk gelişmeler 18. yy'da başlamış, ilk çocuk dergisi *Juvenile Magazine* 1799'da yayımlanmıştır.¹⁷ Osmanlı toplumunun basın ile geç tanışması çocuklara yönelik yayınların da topluma geç girmesine sebep olmuştur. Çocuklara hitap eden ilk yayın 1869'da *Mümeyyiz* adlı gazetenin ilavesi olarak basılmıştır.¹⁸

Cüneyd Okay, Cumhuriyet öncesinde eski harfler ile yayımlanmış çocuklara yönelik 50 süreli yayın tespit etmiştir. Bu eserlerin yayın hayatına başladıkları tarihlere göre sıralandıkları listeyi aşağıda vermiş bulunmaktayız:¹⁹

<i>Çıkış Yılı</i>	<i>Derginin Adı</i>	<i>Kaç Sayı</i>	<i>Kapanış Yılı</i>
1869	<i>Mümeyyiz</i>	49	1870
1873	<i>Hazine-i Etfal</i>	1	1873
1875	<i>Sadakat</i>	6	1875
1875	<i>Etfal</i>	16	1875
1875	<i>Ayine</i>	41	1876
1880	<i>Tercüman-ı Hakikat</i>	26	1880

¹⁶ Orhan Koloğlu, **A.g.e.**, s.82.

¹⁷ Ahmet Balcı, “ Bir Okuma Materyali Olarak Çocuk Dergileri ve Çocuklara Rehber”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, sayı: 13, 2003, s.321.

¹⁸ Bülent Varlık, “ Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yay., İstanbul 1985, s.123.

¹⁹ Cüneyd Okay, **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, 1999, s.216-217.

1880	<i>Aile</i>	3	1880
1880	<i>Bahçe</i>	40	1881
1881	<i>Mecmua-i Nevresidegân</i>	4	1881
1881	<i>Çocuklara Arkadaş</i>	12	1881
1881	<i>Çocuklara Kıraat</i>	18	1882
1882	<i>Vasıta-i Terakki</i>	4	1882
1886	<i>Etfâl</i>	23	1886
1887	<i>Numûne-i Terakki</i>	9	1888
1887	<i>Debistan-ı Hired</i>	1	1887
1887	<i>Çocuklara Talim</i>	9	1888
1896	<i>Çocuklara Mahsus Gazete</i>	626	1908
1897	<i>Çocuklara Rehber</i>	166	1901
1905	<i>Çocuk Bahçesi</i>	43	1905
1909	<i>Musavver Küçük Osmanlı</i>	3	1909
1910	<i>Mekteplilere Arkadaş</i>	14	1910
1913	<i>Çocuk Dünyası</i>	94	1918
1913	<i>Ciddî Karagöz</i>	3	1913
1913	<i>Çocuk Yurdu</i>	7	1913
1913	<i>Mektebli</i>	19	1913
1913	<i>Talebe Defteri</i>	68	1918
1913	<i>Çocuk Duygusu</i>	61	1914
1913	<i>Türk Yavrusu</i>	2	1913
1913	<i>Çocuklar Alemi</i>	10	1913
1913	<i>Kırlangıç</i>	3	1913
1914	<i>Çocuk Bahçesi</i>	21	1914
1914	<i>Çocuk Dostu</i>	13	1914
1914	<i>Mini Mini</i>	7	1914
1918	<i>Küçükler Gazetesi</i>	8	1918
1918	<i>Hür Çocuk</i>	3	1918
1919	<i>Haftalık Çocuk Gazetesi</i>	8	1919

1919	<i>Lâne</i>	3	1920
1920	<i>Hacıyatmaz</i>	1	1920
1922	<i>Bizim Mecmua</i>	74	1927
1923	<i>Yeni Yol</i>	113	1926
1923	<i>Musavver Çocuk Postası</i>	18	1923
1923	<i>Çıtı Pıtı</i>	4	1923
1924	<i>Haftalık</i>	<i>Resimli</i> 7	1924
	<i>Gazetemiz</i>		
1924	<i>Resimli Dünya</i>	21	1925
1925	<i>Sevimli Mecmua</i>	13	1925
1925	<i>Mektebliler Alemi</i>	6	1925
1926	<i>Türk Çocuğu</i>	24	1928
1926	<i>Çocuk Dünyası</i>	30	1927
1927	<i>Çocuk Yıldızı</i>	10	1927

2. OSMANLI'DA EĞİTİM

Eğitim, toplumdaki bireylerin bir arada yaşama kurallarını benimsemeleri ve buldukları topluma katkı sağlayabilmeleri için her yüzyılda gerekliliğini hissettirmiştir. Bunun yanında eğitim, toplumun zamanla geçirdiği değişimler ve her çağın gerekleri bakımından da devamlı bir yenilenme döngüsü içerisinde olmuştur. Nitekim Osmanlı toplumu da uzun süre devam eden gelenek ve kabullerini, modernleşmenin gereği olarak zamanla terk etmiş veya yeniden düzenleyerek çağa uygun hale getirmeye gayret etmiştir. Eğitim anlayışı ve kurumları da, işte bu yeniden düzenleme ve zamana uygun hale getirme girişimlerinden en çok etkilenen alanlardan biri olmuştur.

Osmanlı'da, sistematiği oturmuş olarak eğitim veren ilk kurum medreselerdir. Medreseler, Osmanlı geleneğinde yalnızca dini eğitim değil örgün öğretim formatında da eğitim veren kurumlar olmuştur. Sistemin bir teşkilat olarak

ilk kez meydana çıkması ise Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'da kurulmuş olan “Sahn-ı Seman Medresesi” ile. En gelişmiş haline ise Kanuni Sultan Süleyman zamanında “Süleymaniye Medresesi” ile ulaşmıştır.²⁰ Medreselerden başka, sarayda eğitim veren Enderun Mektebi'ni ve halkın eğitimini sağlamak için mahallelerde faaliyet gösteren Sıbyan Mekteplerini Osmanlı klasik dönem eğitim kurumları arasında sayabiliriz.²¹

Osmanlı'nın eğitim alanındaki ilk yenileşme ve değişim hareketleri 18. yy.'da başlamıştır. Devletin savaşlardan aldığı olumsuz sonuçlar, nitelikli yani eğitilmiş asker yetiştirme düşüncesini doğurmuş ve askeri okulların açılmasına vesile olmuştur.²²

2.1. TANZİMAT DÖNEMİNDE EĞİTİM

Osmanlı Devleti, yenileşme faaliyetlerinin 18. yy.'da hız kazanmasıyla beraber her alanda modern seviyeye ulaşmak için çaba göstermiştir. Ancak eğitime diğer tüm alanlardan farklı olarak, her kurumun ve toplumun hedeflenen düzeye ulaşmasında bir aracı rolü yüklenmiştir. Ancak bu yenileşme mevcut kurumlar üzerinde bir düzenlemeden ziyade yeni ve modern askeri eğitim kurumlarının açılması ile olmuştur. Zira klasik dönemin yerleşmiş eğitim kurumu medreseler, tecdid hareketlerine pek de sıcak bakmamışlardır.²³

Tanzimat Dönemi ile birlikte yeni sisteme öğrenci yetiştirmeye ehil eğitimciler meydana getirmek amacıyla öğretmen okulları açılmıştır ki bunlar 1848'de *Dârü'l-Muallimin* ve 1870'de kadın öğretmen yetiştirmek için kurulan *Dârü'l-Muallimat'tır*. Kız çocuklarının orta eğitime devam serbestisi ve orta öğretimlerin ıslahı da yine bu dönemde meydana gelmiştir. Eğitim işleri ise 1869'da kabul edilen Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ile düzene konulmaya çalışılmıştır.²⁴

²⁰ Recai Doğan, “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 37, Ankara 1998, s.409.

²¹ Recai Doğan, **a.g.e.**, s.414-415.

²² Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem Akademi Yay., Ankara 2008, s.143.

²³ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003, s.230-237.

²⁴ **A.g.e.**, s.237.

Tanzimat Döneminde eğitim artık devletin bir sorumluluğu olmuştur. Çünkü devletin yavaş yavaş kötüye giden durumunun eğitilmiş bir toplum dolayısıyla eğitilmiş devlet adamları ve memurları ile düzelebileceği düşünülmekteydi. Bu sebepten eğitime siyasi ve sosyal anlamların da bu dönemden itibaren yüklendiği söylenmektedir.²⁵

Dönem içerisindeki önemli bir gelişme de eğitim faaliyetlerini bir program üzerine yerleştirme ve alan ile ilgili yeni fikir ve tartışmaları meydana çıkarmak amacıyla 1851'de *Encümen-i Dâniş*' in kurulmuş olmasıdır. Bu kurum beklenileni vermemiş olsa da arkasından gelen pek çok kurumun öncüsü olmuştur.²⁶

2.2. BİRİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM

Birinci Meşrutiyet dönemi hem kısa soluklu bir dönem olması hem de içte ve dışta pek çok problem ile uğraşılması sebebiyle eğitim faaliyetlerine fazla zaman ayrılamamıştır²⁷. Ancak aynı şey II. Abdülhamid saltanatının tamamı için geçerli değildir. Her ne kadar baskıcı ve kontrollü bir tavır takınıldığı düşünülse de, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi dönem boyunca hassasiyetle uygulanmaya çalışılmıştır. Devlet okulları yalnızca merkezle sınırlı kalmayarak ülkenin başka pek çok yerlerinde idadiler, meslek okulları ve ticari mektepler açılmıştır. Açılan bu yeni okulların bir ihtiyacı olarak öğretmen okullarında da artışlar yaşanmıştır. Bu dönem devlet okullarına alternatif olarak özel teşebbüs ile kurulan okulların da revaçta olduğu ayrıca belirtilmektedir.²⁸

Bu dönem için, kendisinden evvel başlayan ve sonra da devam edecek yenileşme sürecinin bir geçiş noktası diyebiliriz. Çünkü bu dönemden sonra 1878 ile başlayan ve Mutlakiyet olarak adlandırılan dönemde eğitim faaliyetlerine hız verilmiştir.

---

²⁵ Yahya Akyüz, **a.g.e.**, s.157.

²⁶ Niyazi Berkes, **a.g.e.**, s.235.

²⁷ Yahya Akyüz, **a.g.e.**, s.223.

²⁸ Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2003, s.97.

2.3. ÇOCUK GAZETE VE DERGİLERİNİN EĞİTİMDEKİ ROLÜ

Sürelî yayınlar, yalnızca eğitim tarihi açısından değil, başta sosyal bilimler olmak üzere her alanda yayımlandıkları dönem ile ilgili bilgi veren birincil kaynaklardandır. Döneme yön veren fikirler, siyasi düşünceler ve en nihayetinde bizim de konumuz olan eğitim faaliyetleri hakkında sürelî yayınları inceleyerek bilgi sahibi olunabilmektedir.

Sürelî yayınlardan olan çocuk gazete ve dergileri, Tanzimat'tan başlayarak Cumhuriyet'e doğru giden süreçte yalnızca çocukları değil toplumu da eğitime aracı olarak kullanılmıştır. Bir önceki başlıkta ifade etmeye çalıştığımız gibi eğitim, devletin içine girdiği modernleşme sürecinde büyük öneme sahiptir. Bu sebeptendir ki yenilik faaliyetlerinin en çok olduğu alan da burası olmuştur. Ancak yapılan bu yeniliklerin toplumun her kesimince anlaşılıp uygulanması istenilmektedir. İşte çocuk gazete ve dergileri bu süreçte sadece yeni yetişen nesli değil onlar aracılığıyla toplumun geri kalanını da etkilemeyi hedeflemektedir. Bu sayede hem geleceğin devlet adamları, öğretmenleri ve tüccarlarının erken yaşta yeni düzene adapte olmaları hem de ailelerin onların eğitim sayesindeki gelişimlerine şahit olmaları ile yeni uygulamaları benimsemeleri hedeflenmektedir.

Çocuklara yönelik çıkarılan sürelî yayınların devlet ve toplum arasında oynadığı rolü örnekler ile daha iyi açıklamaya çalışacağız. Tanzimat'tan başlayarak II. Abdülhamid dönemine gelinceye kadar toplumdaki kadın anlayışında meydana gelen değişim, sürelî yayınlar ile olağanlaştırılmıştır. Daha evvel değil eğitim alması evden yalnız başına çıkması dahi ayıplanan kadın değişen süreçte artık okullara gitmeye ve hatta meslek sahibi olmaya başlamıştır.²⁹ İşte çocuklara yönelik yayınlar, özellikle incelememize konu olan *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi* dikkate alındığında, kadın konusu başta olmak üzere dönemin bu ve buna benzer yeniliklerini hem çocuklara hem de ailelere yayınladıkları makaleler vasıtasıyla içselleştirmeyi sağlamışlardır.

²⁹ M. Orhan Okay, **Batılılaşma Dönemi Türk Edebiyatı**, Dergâh Yay., İstanbul, 2013, s.82-83.

Yayınlar, genel bir eğitim anlayışı benimsetmenin dışında, okula devam eden çocukların derslerine yardımcı olmayı da hedeflemişlerdir. İncelemede bulunduğumuz *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi* ve onun çizgisinde yayın yapan çocuk gazete ve dergileri, okul programlarıyla paralel bir seyir izleyerek, okul dışındaki zamanlarda da çocukların eğitimden geri kalmaması için destekleyici bir özellik göstermişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TERCÜMÂN-I HAKİKÂT GAZETESİ VE MUHTEVASI

Gazete 12 Şevval 1296(29 Eylül 1879) tarihinde ilk sayısıylayın hayatına başlamıştır. Çocuklara yönelik faaliyet göstermesinin yanında, özelde rüşdiye mektepleri öğrencilerine hitap eden bir yayın olmuştur. Nitekim daha ilk sayıda başmuharrir Mehmed Cevdet bununla ilgili okuyucuyu bilgilendirmek maksadıyla, rüşdiye mektebi öğrencilerine hitaben mukaddime kısmında “*bu nüshayı size mahsus olarak çıkarmağa başladık*” demektedir.³⁰ Yazının devamında ise bunu yapmaktaki amaçlarının rüşdiye öğrencilerini okumaya alıştırmak olduğunu ve bunu da programlarında yer alan gazete okuma yoluyla yapmalarına imkân sağladıklarını belirtir. Bu alışkanlığı büyüklere yönelik çıkan gazetelerdeki çocukların anlamayacağı konularla değil de kendilerini ve derslerini alakadar eden meseleleri içeren bir çocuk gazetesiyle kazanmalarını hedeflediklerini söyler. Bunun yanında yalnızca derslerin verilmeyeceğini aynı zamanda büyüklere mahsus gazetelerde yer alan politika haberlerinden de kendilerini mahrum bırakmayacaklarını ekler.³¹

Nihayetinde *Tercümân-ı Hakikât*'in, rüşdiye mektebi öğretmen ve müdürlerinin ısrarı ve teşvikiyle çıkarılmaya karar verildiği belirtilmiştir. Gazetenin yalnızca rüşdiye mektebi öğrencilerine yönelik yayın yapıyor olması bazı çocukları hayal kırıklığına uğrattığı da görülmüştür. Bununla ilgili gazeteye mektup gönderen bir kız çocuğu: “*Sizin büyüklere mahsus olan ceride-i muteberenizin ekser*

³⁰ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:1, s.1

³¹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:1, s.1

nüshalarında *cerâyid-i saireden ziyade tahsil-i hüner ve muârifin lüzumuna dair güzel güzel bendlere varakalara tesadüf olunmak hasebiyle her nüshanızı sırasıyla okumayı hayli vakitten beri i'tiyâd ettiğim cihetle kemâl-i himmet ve gayretinizden bir de çocuklara mahsus haftada bir kere gazete çıkarttığınızı işittiğim anda derhal bir nüsha alıp ser levhasıyla mukaddimesinden rüştiye şakirdanına mahsus olduğunu ve birinci nüshası baştanbaşa şakirdân-ı mûmâ-ileyhimden mütebâhis ettiğini görerek ve doğrusu pek ziyade mahzun olarak ikinci sayfayı okumaya bir türlü ağızım varmadı''³² diyerek konuyla ilgili hayal kırıklığını dile getirmiştir. Ancak hem birinci sayının mukaddime kısmında ve hem de bu mektuba verilen cevapta derginin tamamen rüşdiye mektebi öğrencileri için çıktığını öğrenmiş oluyoruz. Ayrıca derginin çocukların derslerine olan destek mahiyetindeki bölümleri de rüşdiye mektebi ders müfredatına uygun olarak yayınlanmaktadır. Buna karşılık pek çok rüşdiye mektebi öğrencisi derginin kendileri için çıkmasından dolayı memnuniyetlerini dergiye gönderdikleri mektuplar ile dile getirmişlerdir. Bununla ilgili Bahriye Rüşdiye-i Askeriye öğrencileri “Bizim için mEvaki-i’ intişara koyduğunuz küçük Tercümân-ı Hakikat’in birinci numarasını okuduk. Böyle bir eser bizim için faydeli olmak hasebiyle cümlemizin indinde dünyalar kadar sevinmeğe değer asâr-ı celileden olmakla bu eseri çıkarmayı taahhüd ettiğinden dolayı heyet-i tahririyesi nâmına olarak ne türlü teşekkür edeceğimizi şaşırдық ve bizim bu heyet-i mukaddeseye teşekkürümüz küçük ve fakat kadri pek büyük olan gazeteyi ezber eder gibi okumakla ifâ edilebileceğini anlayıp öyle sulûk ettik’’³³ diyerek memnuniyetlerini gazete muharrirlerine iletmişlerdir.*

Haftalık olarak çıkan gazete toplamda 26 sayı yayınlanmıştır. Son yayınlanan nüshanın tarihi 24 Rebiülevvel 1297(7 Mart 1880)’dir. Gazete, Ebussuud Caddesi’ndeki Kırkambar Matbaası’nda basılıyordu. İlk sayısından son sayısına kadar her sayfa üç sütun ve her sayı da sekiz sayfa olarak yayınlanıyordu. Gazetenin bir seneliği 12 kuruş olduğu ve şehir postasındaki bedelinin dahi bu paraya olduğu birinci sayının ilk sayfasındaki künye bilgilerinden anlaşılmaktadır.³⁴

³² Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı:3, s.1

³³ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı:2, s.1.

³⁴ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı:1, s.1.

Gazetenin idarî işlerinden sorumlu kişi Tevfik İlhâmi, başmuharriri ise Mehmed Cevdet'tir. Mehmed Cevdet aynı zamanda gazetenin neşredildiği Kırkambar Matbaası'nın da ruhsat sahibidir.³⁵ Gazete için önemli olan bu iki isimle ilgili yeterli bilgiye sahip değiliz. Yalnızca Mehmed Cevdet'in gazetenin yayın hayatı sonlandıktan sonra çeşitli memuriyetlere tayininin yapıldığını biliyoruz. Bunlar da sırası ile Meclis-i Maarif Azalığı³⁶ ve Birinci Daire-i Belediye Müdürlüğü memuriyetleridir.³⁷ Rüşdiyelere yönelik çocuk gazetesinin başyazarı ve gazetenin basıldığı matbaayı işletme yetkisine sahip Mehmed Cevdet'in, II. Abdülhamid dönemi eğitim bürokrasisinin temel kurumlarından Meclis-i Maarif'te görev yapması hiç de şaşırtıcı değildir. Devlet memuriyetine intisabı devlet politikalarına uygun neşriyat yaptığı ve tecrübelerinden devlet nezdinde de faydalanılmak istendiğini düşündürmektedir.

Gazetenin yazar kadrosu ile ilgili bilgilerimiz kısıtlıdır. Kendi adı ile yazı yayınlayan yalnızca beş isim vardır. Bunlar başmuharrir Mehmed Cevdet, Eyüp Sabri, Ahmed Midhat, Şemseddin Sami ve çevirisini yaptığı bir romanla gazetede adı geçen Ethem isimli bir rüşdiye öğrencisi. Bu beş isimden başka bir de ilk şeyhülmuharririni olan Mahmud Sadık'ın³⁸ ilk yazısı da gazetede yayınlanmıştır.³⁹!!!

Eyüp Sabri, gazetenin 'Nasihâtü'l Etfâl' bölümünün muharriridir. Bölüm ile ilgili değerlendirmemiz gazetenin muhtevasını verirken yapılacaktır. Eyüp Sabri (Paşa), bahriyeye intisap etmiş ve tersanede yetişmiştir. Rütbelerinin zamanla yükseldiğini, Mekteb-i Rüşdiye-i Bahriyye'de müdürlük ve Mekteb-i Fünûn-ı Bahriyye'de hocalık görevlerini yaptığını bilmekteyiz. Kendisi ayrıca İdrisî Muhtefi'ye intisap etmiştir. Nitekim vefatından sonra da şeyhinin kabrinin ayakucuna defnedildiği bilinmektedir.⁴⁰ Bu bilginin gazete açısından önemini ise kendisine ayrılan bölüm içerisindeki kaleme aldığı yazılarda dini konulara ağırlık vermesi şeklinde açıklayabiliriz.

³⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **MF. MKT.**, 13-39, 30 Eylül 1873 M/ 07 Şaban 1290 H.

³⁶ **B.O.A., DH. MKT.**, 1614-48, 09 Nisan 1889 M./ 08 Şaban 1306 H.

³⁷ **B.O.A., DH. MKT.**, 2344-55, 12 Mayıs 1900 M./ 13 Muharrem 1318 H.

³⁸ Selim Nüzhet, **Türk Gazeteciliği**, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

³⁹ Derginin 3., 9. ve 25. sayılarının varaka bölümünde yayınlanmıştır.

⁴⁰ Azmi Özcan, "Eyüp Sabri Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:12, 1989, s.8-9.

Bir diğ er yazar ise Ahmed Midhat'tır. Kendisi bilindiğ i gibi d ̇nemin ̇nemli isimlerinden olup, hem yazar hem gazeteci hem romancı ve hem de nâşirdir. Yayıncılık hayatında ̇nemli bir geçmiş ve tecr ̇besi vardır. Yayıncılığ a başladığ ı *Tuna Gazetesi*'ne d ̇nemin Tuna Valisi Midhat Paşa'nın teşvikiyle girmiştir. 1873'te *Dağarcık Gazetesi*'ndeki bir yazı sebebiyle Rodos'a s ̇rg ̇ne g ̇nderilmiş, Sultan V. Murad'ın tahta çıkmasıyla affedilip İ stanbul'a d ̇nm ̇řt ̇r. Kendisi gazetecilik tarihimizin en uzun soluklu gazetelerinden olan *Terc ̇mân- ı Hakikât*'i 1878'de çıkarmaya başlamıştır. Ahmed Midhat ̇l ̇m ̇ne kadar bu gazetenin ve Matbaa-i Amire'nin m ̇d ̇rl ̇đ ̇n ̇ yapmıştır.⁴¹ Yazarın ismi gazetenin çeşitli b ̇l ̇mlerindeki makalelerde de geçmektedir. Bunlar her sayı yayınlanan coğrafya b ̇l ̇m ̇nden bir makale ile teleskop, meslekler, medeniyet ve vahşet ile hayvanlarda anne şefkatiyle alakalı makalelerden oluşup toplam iki sayıda yazı kaleme almıştır.

Terc ̇mân-ı Hakikat Gazetesi daha ̇nce de belirttiğ imiz gibi r ̇şdiyye mekteplerinde okuyan ve yaşları 9-12 aralığ ında bulunan ̇đrencilere y ̇nelik çıkarılmaya başlanmıştır. Bu sebeptedir ki gazetenin en evvel amacı bu mekteplerde okuyan ̇đrencilerin okul derslerine yardımcı olmak ve bunun yanında faydalı başka bilgiler ve ̇đ ̇tler ile onları Devlet-i Aliye'ye yararlı bireyler haline getirmektir.

Çocukları faydalı bireyler haline getirebilmenin ilk aşaması, onların okuma ve yazma meselesinin biran evvel  ̇z ̇lmesi olarak d ̇ř ̇n ̇lm ̇ř ve gazetede en çok değinilen mesele de bu olmuştur. Neredeyse her sayı, ya bağımsız bir başlık altında ya da başka bir meseleden bahsederken konu s ̇rekli okumaya ve yazmaya getirilmiş ve çocuklara s ̇rekli okumak ve yazmak ile ilgili telkinlerde bulunulmuştur. Hatta gazetenin d ̇rd ̇nc ̇ sayısında yer alan “*okuyup yazan âlim sayılır mı?*” başlıklı bir makalede yalnızca okuyor ve yazabiliyor olmalarının da yeterli olmayacağ ı, bilgili sayılabilmeleri için bir ilim tahsil etmelerinin gerekliliğ i vurgulanmıştır. Bunun için de: “*şu halde hesaptan başlayıp hendese ve coğrafya ve kozmografya ve hikmet-i tabi'îye ve ekonomi ve politika ve tarih ve hukuk gibi ilimlere doğru yol alanlar 'âlim' unvanına hakkıyla nâ'il olurlar. Zaten okuyup yazmak ̇đrenmek b ̇yle gerek d ̇nyayı ve gerek d ̇nya içinde bulunan şeyleri insana ̇đretecek olan ilimleri*

⁴¹M. Orhan Okay, “Ahmed Midhat Efendi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 2, 1989, s.100-103.

öğrenmek içindir. Kara cahil olan bir adam yalnız kendi havâ-yic-i hayvâniyesine en ziyade lüzum şeyleri bilip dünya ve mâfihâdan bîhaber olduğu gibi öyle sadece okuyup yazanların dahi bunlardan pek büyük bir farkı görülemez⁴²'' denilerek, çocuklara bu ilimleri öğrenebilmeleri için çok güzel zamanlarda oldukları ve gazetenin de bunun için kendilerine yol göstereceğinin vaadi verilmiştir. Şurası dikkat çekici bir noktadır ki Sultan II. Abdülhamid devrinde eğitimin kitleleşmesi noktasında idarenin bu doğrultuda hareket ettiği'dir. Sultan II. Abdülhamid idaresinin Osmanlı Devleti'nde yaşayan çocukları bilinçlendirerek memlekete ve saltanata sadakatli bireyler olarak yetiştirme hedefi çocukların eğitim ile birlikte özellikle memleketlerine olan bağlılığın artması ile *vatan* kavramını bilinçlerine yerleşmeye başlayacaktır.

Gazetenin ikinci sayısında yer alan "*Terakki ve Tedenni*" başlıklı yazıda bir milletin ve devletin ilerlemesi için en başta ailenin ilerlemesi gerektiğinden, aile içinde de bunu daha ileriye götürecek olanın çocuklar olduğundan bahsedilir. Yazıda: "*'terakki' denildiği zaman bir milletin tacirlik, sanatkârlık, askerlik yollarında ve marifet cihetlerinde bugün bulunduğu derecede kalmayıp daha ileriye gitmesi anlaşılır. Hâlbuki bu tariklerde şimdi bulunan adamlar hep babalar ve yahut baba olmak derecesine varmış olan büyük erkekler olacağından onların bu işleri şimdiki derecelerinden daha ileriye götürmeleri ümit edilemeyeceğini yukarıda gördük. Bu işleri hep şimdiki halde mekteplerde bulunan çocuklar ileriye götüreceklerdir⁴³''* denilerek hali hazırda mekteplerde okuyan çocukların babalarından daha da ileri bir tahsil yapmaları ile ilerlemenin gerçekleşeceği söylenmektedir. Osmanlı Devleti idaresinin merkezileşme faaliyetleri esnasında devletçilik kavramının gelişmesi, devletin menfaatlerine uygun sadık ve bilinçli aile yapısının kurulmasına müdahalede bulunduğunu görmekteyiz. 19. yüzyıl boyunca halk eğitiminin yaygınlaşması, devletin kendi halkının günlük yaşantısına hiç olmadığı kadar dahil olmasının önünü açmaktaydı. Devletin halkı ile olan bu yakınlaşmasında okullar büyük önem arz etmekteydi.⁴⁴ Şüphesiz bu durum Osmanlı toplumundaki geleneksel aile yapısının yerini İslami telkinler ile birlikte muhafazakâr modern aile yapısının teşekkülünü

⁴² *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:4, s.4.

⁴³ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:2, s.5.

⁴⁴ Benjamin C. Fortna, **Mekteb-i Hümayun**, İletişim Yay., İstanbul 2005, s.70.

ortaya çıkarmıştır. Bu sosyolojik değişim devrin edebiyatçılarının eserlerinde de yankı bulmuştur.⁴⁵

Gazetede üzerinde durulan bir diğer konu kadın ve kızların tahsili meselesidir. Bununla ilgili hem makaleler yayınlanmış hem de gazeteye gönderilen pek çok yazı ve mektup okuyucu ile paylaşılmıştır. Gazetenin yayınlandığı dönemde pek çok kız rüşdiyesinin faaliyete başladığı ve kız çocuklarının eğitimi meselesinin devletin gündeminde yer alan bir konu olduğu düşünüldüğünde, bu okulları desteklemek amacıyla konuya ehemmiyet verildiği söylenebilir.⁴⁶ Kadınlar için eğitimin önemi daha çok kendi çocuklarını yetiştirmeleri açısından ele alınmıştır. Çocukların mektebe başlamadan evvel evdeki ilk öğretmenlerinin anneleri olduğu ve bu sebepten onların dahi eğitilmiş olmalarının önemini her fırsatta dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili gazetenin birinci sayısında ele alınan makalede “*İnsan her ne bilir ise onu lisanı öğrenerek tahsil eder. Mesela coğrafya ilmini tahsil ediyorsunuz. O ilim bir takım lakırdılar ile öğreniliyor idi ki siz o lakırdıları evvel bilmediğiniz için lisanınızın dahi o cihetini bilmiyor idiniz demektir. O halde eğer valideler talimli ve terbiyeli olurlar ise çocukları beş altı yaşlarına kadar kendi kucakları ve kendi gözleri önünde ve kendi terbiyeleri altında buldukları müddet onlara yalnız lisanlarını değil kendi ilim ve terbiyelerini dahi verirler. Her yerde her zaman görülür ki terbiyeli validenin çocukları da terbiyeli ve terbiyesiz validenin çocukları da terbiyesiz olur*⁴⁷” denilerek lisan meselesi üzerinden annelerin çocuklarına verdikleri terbiyenin eğitilmiş veya eğitimsiz olduklarında çocukları nasıl etkileyeceğine gönderme yapılmıştır. Ancak kadın toplumunda yalnız valide sıfatıyla bulunmuyordu. Bunun farkında olan muharrirler ayrıca zevce ve hemşire olarak da yani eş ve kardeş olarak da kadının sahip olması gereken eğitimin sebebi ve öneminden bahsetmişlerdir. Çocuklara ileride aile kurdukları kızların bilgisiz ve terbiyesiz olmalarını isteyip istemeyeceklerini ve ayrıca kız kardeşleri için de bir başkasının terbiyesiz ve eğitimsiz olması sebebiyle edeceği herhangi bir kötü sözün

⁴⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*, Hilmi Kitapevi, İstanbul 1945. / Rezaizâde Mahmud Ekrem, *Araba Sevdası*, Kanaat Kitapevi, İstanbul 1940. Örnek olarak gösterilebilir.

⁴⁶ Kandilli, Beşiktaş ve Mirgün kız rüşdiyeleri gazetesinin faaliyet sürdürdüğü yılda açılan kız rüşdiyelerine örnektir. Bayram Kodoman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1988, s.99.

⁴⁷ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:1, s.7.

kendilerini üzüp üzmeceğini düşünmelerini ve buna göre hareket etmeleri gerektiğini söylemektedirler.⁴⁸ Bu fikir ile uyuşması noktasında karşılaştırma için bir örnek olarak Kraliçe Victoria'nın hüküm sürdüğü Büyük Britanya gösterilebilir. Kraliçe Victoria'nın mevcudiyetinde vücut bulan *eğitimli ve iffetli* kadın figürünün muhafazakâr temeller üzerinden Britanya toplumunu güdülemesi neredeyse bir yüzyıla ismini vermiştir.

Gazetenin önem verdiği başka bir konu ise çocukları mektepten sonra yapacakları yüksek tahsiller ile ilgili bilgilendirmek ve yapacakları meslek seçiminde göz önünde bulundurmaları gerekenleri anlatarak yol göstermektir. Bu konunun ilerleme meselesiyle bağlantılı olduğu düşünülebilir. Çünkü çocukların kendilerine ve memleketlerine en faydalı olacakları meslekleri seçmeleri telkin edilmektedir. Konuyla ilgili ayrıca altı sayı boyunca devam eden ve “*Mesâlik*” başlığı taşıyan bir de yazı dizisi yayınlanmıştır. Bu yazı dizisinde mesleğin ne demek olduğu ve ne için yapıldığıyla ilgili çocuklar kısaca bilgilendirilmiş ve meslekleri daha iyi anlatabilmek amacıyla kendi içlerinde gruplandırarak açıklanmaya çalışılmıştır⁴⁹. Osmanlı Devleti idarecilerinin eğitim açısından çocukları yapacakları meslek seçimi noktasında önlerine çeşitlilik sunması idarecilerin kafasında mesleki ihtisaslaşmayı sağlamaya çalışarak devlet aygıtının mekanize şekilde çalışmasını ümit ettiklerini düşünebiliriz.

Bölümün girişinde muharrirlerin genel olarak gazetede kendilerine edindikleri amaçlar izah edilmeye çalışılmıştır. Bölümün devamında ise gazetenin süreklilik gösteren bölümleri açıklanacaktır.

1.1. VARAKA

İlk sayıda yayınlanan mukaddime yazısından sonra her sayı ilk sayfa ve sütunun en başında düzenli olarak yayınlanan bölümdür. Genel olarak gazeteye gelen teşekkür, tavsiye ve şikâyet mektupları bu bölümde yer alır. Ayrıca bu mektuplara verilen cevaplarda hemen altlarında yine burada verilir. Bunların dışında çocuklardan

⁴⁸ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:1, s.7

⁴⁹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:10,11,12,16,18

gelen dersler ile ilgili sorular ve daha evvel kendilerinin sorduğu sorulara çocukların verdiği cevaplar yine bu bölümde yayınlanır. Okuyucu mektupları yayınlama yöntemi dönemin interaktif bir yayın tekniğidir. Bunu derginin başarılı bir şekilde uyguladığı görülmektedir.

1.2. HAVADİS

Bölüm, yirmi altı sayı yayın yapan gazetenin, on sekiz sayısında kendisine yer bulmuştur ve her sayıda aynı başlığı taşımaktadır. Bu bölümde okuyuculara, eğitim faaliyetleri ile ilgili güncel haberlerden bahsedilmektedir. Yeni açılan sıbyan mektepleri, kız ve erkek rüşdiye mektepleri, açılan bu okullara öğrenci alımı ve şehadetnamesini başarıyla alan öğrenciler ile sınavlarında başarılı olan öğrencilerin isimlerinin ilanı hep bu bölümde verilmektedir. Ayrıca kendi çabaları ile yeni mektep açma girişiminde bulunan kişilerden ve pek çoğuna finansal destek sağlayan başta dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid'den ve pek çok şahıstan bu bölümde bahsedilerek teşekkürlere yer verilmiştir. İlanlar yalnızca Müslüman tebaanın çocukları için açılan mektepler ile de sınırlı kalmamış, Gayrimüslim ahalinin kendi çocukları için eğitim alanında yaptıkları girişim ve gelişmelerden de bahsedilmiş ve hatta bazı girişimleri için de örnek alınması gerektiği noktasında fikir beyan edilmiştir.⁵⁰ II. Abdülhamid dönemi eğitim seferberliğine gazetenin “havadis” sütunuyla düzenli olarak destek verdiği görülmektedir.

Bölümün daha iyi anlaşılabilmesi açısından bir de örnek bir haberi şöyledir: *“Boğaziçi'nde bir ticaret mektebi açılacak imiş. Şevketli padişahımız efendimiz hazretleri böyle hayırlı işleri pek ziyade sevdiğinden bu mekteb için gayet güzel bir hâne ihсан buyurmuşlar. ‘Ticaret’ demek bir malı, misal on guruşa aldıktan sonra müşterisine on iki guruşa satarak fazlası olan iki guruşu kâr etmek demektir. Lakin ticaret kârı yalnız bu iki guruştan ibaret kalmaz. Dünyada en çok zengin olanlar tacirlerdir. İleride ticaretin ehemmiyetine dair pek çok şeyler söyleyeceğiz. Şimdiki halde memnun olalım ve padişahımız efendimiz hazretlerine dua edelim ki bize bir ticaret mektebi açıyorlar.”*⁵¹ Gazetenin birinci sayısında yer alan bu haberde yeni

⁵⁰ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı:20, s.2.

⁵¹ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı:1, s.2.

açılacak olan bir ticaret mektebinin bilgisi verilmektedir. Görüldüğü gibi yalnızca okulun açılış haberi değil vereceği eğitimin de ne fayda sağlayacağı ile ilgili yazının devamında çocuklara basit bir örnekle anlatılmıştır.

1.3. POLİTİKA

Politika kısmı, büyüklerin gazetelerinde yer alan politika kısımlarının rüşdiye mektebi öğrencisi olan çocukların da anlayabilecekleri bir hale getirilerek, yaşlarının ne olduğu fark etmeksizin devletin iç ve dış siyasi meselelerinden haberdar olmaları gerekliliği üzerinden okuyucusuna sunulmuştur. Politika sözcüğünün sözlük anlamından bile haberi olmayan çocukların mevcudiyeti de bilinerek daha ilk sayıda ne anlama geldiği ve neyi ifade etmek için kullanıldığıyla ilgili bir bilgilendirme yapılmıştır.⁵² Yalnızca Osmanlı Devleti'nin iç ve dış meseleleri değil Avrupa, Asya ve Afrika'daki gelişmelerden de sık sık haberdar eden bilgiler verilmiştir. Gazetenin rüşdiye mektebi öğrencilerine yani 9-12 yaş aralığındaki çocuklara yönelik faaliyet gösteren bir yayın olması sebebiyle devletin iç ve dış siyasetinin bu yaş grubundaki çocuklara büyük insanlarmışçasına anlatılmış olması dikkate değer bir konudur.

Bölümün içeriğinin anlaşılabilmesi için örnek bir yazı şöyledir: “*Mısır denilen memleket haritaya baktığınız zaman göreceğiniz vecihle Afrika'nın şimal-i şarkiyesinde bulunur. Hem de epeyce büyük bir memlekettir. Orada 'hıdiv' namıyla bir zât hükümet sürer ki bizim devletimizin tarafından görevlendirilir. Fakat Mısır'da bir nevi muhtariyet idare olduğundan Mısır hıdivini kendi işlerini kendisi görür. Mısır'ın alt tarafında yani cenub cihetinde Habeş denilen bir yer daha vardır ki güya ahalisi Hristiyan ise de adeta vahşi bir yerdir. Birkaç sene evvel Mısır hükümeti Habeş'ten bir miktar yer zabt etmiş, şimdi Habeş kralı bulunan ve bu hunna denilen zât bu yerleri geriye almaya gelmiş. Yanında altmış bin kişilik bir ordu varmış. Bir elli bin kişilik ordu daha tedarik edebilecekmiş. Buna karşı Mısır hıdivi ancak yirmi bin asker çıkarabilecek ancak Mısır askeri muntazam olduğundan Habeş'in askerlerine karşı pek de aciz kalmaz ise de aralarında miktarca bir münasebet olduğundan Mısır hıdivi devletimizden yardım istemiştir. Devletimiz dahi gerek*

---

⁵² *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:1, s.2.

*görürse asker göndereceğini vaad etmişti. Fakar Mısır'dan gelen telgrafların ve gazetelerin verdikleri habere [göre] inşallah kavga etmeye ihtiyaç kalmayarak iş bitecektir.*⁵³” Haber örneğinden de anladığımız gibi anlatılmaya çalışılan yalnızca politika değil, gazeteyi takip eden çocuklara devletin münasebetinin bulunduğu devletlerdeki gelişmeleri ve olayları da aktarmaktadırlar.

1.4. HIFZ-I SIHHA

Hıfz-ı sıhhat bölümü gazetede yalnızca dört sayıda kendine yer bulmuştur. Mevsimine göre hastalanmamak ve sağlıklı kalmak için giyim kuşam ve yenilen yiyeceklere dikkat edilmesi noktasında tavsiyeler verilmiş ve yer alan son sayısında da tütünün zararlarından bahsedilerek fayda sağlamayan ve hatta zararı bulunan şeylerden kaçınılması tavsiye edilmiştir.

Bölümün içeriğinin anlaşılması için bir örnekte: “*Sıhhat ve afiyet saklamak ve korumak demektir. Bu bir ilimdir. Zira sıhhati muhafaza etmek hasta olmamanın yolunu gösterir. Dikkat ediyor musunuz ki tıptan yani hekimlikten evvel bu ilim lazımdır. İnsan kendi sıhhatini afiyetini güzelce muhafaza eder ise hekime muhtaç olmaz. Hıfz-ı sıhhat pek uzun bir ilimdir. Zira bir adamın daha insanın karnında bulunduğu zamandan başlayarak tâ ömrünün son gününe kadar her yaşta bulunduğu ve bulunacağı hâle göre sıhhatini nasıl muhafaza etmesi lazım geleceğini uzun uzadıya söyler. Biz burada tabi şu gazetemizi okuyan çocuklara mahsus olan derecesinde bazı şeyler yazacağız*⁵⁴” denilmektedir. Gazetenin ilk sayısında yer alan bu örnek metinden de anlaşıldığı üzere gazeteyi okuyan çocuklara kendi kendilerine de sağlıklarını korumanın mümkün olduğu ve bunun için neler yapılması gerektiğini gazetede kendilerine anlatacaklarını söylemektedirler.

⁵³ *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi*, sayı:3, s.2.

⁵⁴ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:1, s.2.

1.5. KISSADAN HİSSE

Kıssadan Hisse bölümü, daha evvelce yayınlanmış olup gazetenin yayınlandığı tarihlerde piyasada bulunmayan ve bölümle aynı adı taşıyan bir kıssa risalesinden alınan öğretici hikâye örneklerinden oluşmaktadır. Bu hikâyelerin çocukların anlayacağı dilde sadeleştirilerek tekrar yazıldığı gazete muharrirleri tarafından belirtilmiştir.⁵⁵ Hikâyeler çokça Ezop masallarından örnekler olsa da aralarında başkaca yazarların hikâyeleri de yer almıştır. Bölümün amacı fabllar aracılığıyla çocuklara öğütlenmek istenen meseleleri aktarmaktır. Bölüm gazetede 5. ve 21. sayılar dâhil on yedi sayı boyunca düzenli olarak yayınlanmıştır.

Bölümün amacı muharriri tarafından da ilk sayısında şu cümleler ile ifade edilmiştir: *“Hikâyeler masallar o kadar lezzetli şeylerdir ki büyük efendiler bile bu lezzetten mahrum kalmamak için onlara mahsus olarak dahi büyük büyük masallar romanlar yazarlar. Hele çocuklar için küçük küçük hikâyelerin zevki pek ziyadedir. Bahusus ki bunlarda dâhi ve akıllı çocukların hisse kapacakları pek çok şeyler de bulunur. Çocukları bu lezzetten mahrum bırakmaya yüreğimiz razı olmadığından şimdiye kadar henüz işitmedikleri birçok hikâyeler ile bir de kıssadan hisse risalesindeki hikâyelerin güzellerini tekrar toplamaya başladık.”*⁵⁶ Yazıda da görüldüğü gibi anlatılan hikâyelerden çocukların kendilerine ders çıkarmaları beklenmekte ve hikâyeler de öğüt amacıyla yayınlanmaktadır.

Bir kıssa örneği ile bu amacın daha iyi anlaşılacaktır. Beşinci sayıda yer alan *“Kaplumbağa ve Kartal Kuşu”* başlıklı kıssada uçmak isteyen bir kaplumbağa ve bu isteğini yerine getiren kartalın hikâyesi anlatılmaktadır. Kaplumbağa kartal sayesinde göklere çıktıktan sonra bununla böbürlenmiş ancak kendisini taşımaktan usanan kartalın kaplumbağayı yere bırakması ile düşüp parçalanmıştır. Burada çocuklara verilmek istenen öğüt kendi ayakları üzerinde durmaları ve başkalarından medet umarak, kaplumbağa gibi başkalarının kanatlarıyla yükselerek bir yerlere varmamaları yoksa sonlarının da hikâyenin sonu gibi olacağı öğüdüdür.⁵⁷ Bu

⁵⁵ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:5, s.5.

⁵⁶ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:5, s.5.

⁵⁷ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:5, s.6.

yaklaşım muhtemelen Hintli hikâyeci Beydaba'nın *Kelile ve Dimne* adlı eseriyle benzerlik taşımaktadır. Nitekim Orta Çağ döneminde İslam medeniyetinde çokça görülen çocuk şehzadelerin ve önde gelen ailelerin çocuklarını hikâyeler ile eğitip iptidai olarak siyasete hazırlamaları geleneksel bir yöntem olmuştur. Fakat buradaki ayırım bu geleneğin üst kesimle sınırlı tutulmayıp kitleselleşme yoluna gidilmesi dönemin yani milletlerin devlet idaresine yavaş yavaş ortak olması ile alakalı olabileceğini düşünebiliriz.

1.6. NASİHATÜ'L ETFAL

Nasihatü'l Etfal yani çocuklara nasihat bölümü başlıktan da anlaşılacağı üzere çocuklara belli konularda, özellikle dini ve ahlaki konularda verilen nasihatlerin yer aldığı bölümdür. Nasihatler bölüm içerisinde anlatılan hikâyelerle desteklenmiş ve çocukların anlaması için basit örneklerle ifade edilmiştir. Her hikâyenin sonunda ise çıkarılması gereken ders ayrıca verilmiştir. Bölüm üç sayı hariç her sayıda düzenli olarak yayınlanmıştır. Yazarı da Eyüp Sabri'dir (Paşa).

Bölümün hangi amaçla yayınlandığı yazarın şu sözleriyle de gazetede ifade edilmiştir: “*Size huylarınızı iyileştirmek için biraz öğüt vermek isterim. Çünkü ahlak risalelerinde dahi yazılmış olduğu üzere huyu çirkin ve kötü olanların hayvanlardan pek de farkı olamaz. İnsan ancak güzel güzel huylar ile kendini hayvanlıktan kurtarabilir. Yiyip içmek yatıp kalkmak gibi şeyler de insanların hayvanlardan ne farkı olabilir? Yaradılıştaki ikisi de birdir. İnsanı hayvandan ayırsa ayırsa iyi huyları ile akli ve dili ayırabilir*⁵⁸” denmektedir. Ayrıntıya girmeden ve örnek başlıklar açılmadan evvel teşvik cümleleri de kurulmuştur: ‘*Huy-ı zatında güzel olan yahut sonradan iyi huy kazanan insanlar her yerde her surette rahat ederler. Güzel ömürler geçirirler. Herkesin yanında itibarlı olurlar. Büyüklerin yanında hatırları sayılır. Kötü huyluluk ile ismini çıkaranlar ademiyet rütbesinden düşerler, insaniyet mertebesini kaybederler*’ ya da ‘*Aklı olan insan daima ahlak-ı hamide denilen güzel huyları kendine mal edinmek ve herkes kendini güzel huy sahibine her yerde yoldaş, kasvet ve tasa günlerinde arkadaş olur. İnsanın kadrini arttırır. Ömrünü uzatır. Her*

⁵⁸ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:2, s.5.

*beladan kurtarır. Malını mülkünü korur. Meclislerin en yüksek ve itibarlı yerleri iyi huy sahibi olanlara ve hep insanların hürmet ve riayetleri güzel güzel huy kazanmış bulunanlara mahsustur*⁵⁹ gibi cümleler bunlara örnektir.

Bölümde bahsedilen konular şu şekildedir; Sıdk, ibadet, ihlas, teslimiyet, dua, meşveret, rıza, hayâ, tevekkül, emanet, saadet, şükür, akıl, sabır, tevazu, suçların bağışlanması, ilim, lisan ve ticaret.

Bölüm içeriğinin anlaşılabilmesi için örnek üzerinde açıklama yapmak ihtiyacı hissedilmiştir. Gazetenin üçüncü sayısındaki örnek bölümde “Sıdk” başlığı altında çocuklara iyi huylardan doğruluk anlatılmıştır. Yazar doğruluğu “*Güzel huylardan faydalı olanların birisi de doğruluktur. Buna Araplar ‘sıdk’ tabir ederler. Bu huy hep huyların büyüğü ve makbulüdür. Doğruluğu meth ve tarif etmek isteyenlerin büyük sıfatlar ile okurlar ve hatta Cenab-ı Hak Kelam-ı kadiminin pek çok yerinde doğruluğu okumuş ve kullarına doğru yolları açıktan açığa göstermiştir.*”⁶⁰ cümleleriyle ifade etmiş ve anlatacağı konunun önemini kısaca vurgulamıştır. Yukarıda da söylediğimiz gibi her konu bir hikâye ile desteklenip zenginleştirilmiştir. Bu konun hikâyesi ise zalim bir hükümdar ve her daim doğruyu söyleyen hapis bir adam ile ilgilidir. İdam edilmek üzere olan adam kendisini idam edecek zalim hükümdara kendisi hakkında hep fena sözler söyleyen arkadaşına karşı kendisini desteklediğini söyler. O arkadaşına bunun doğruluğunu soran hükümdar gerçekten de öyle olduğunu öğrenince adamı da arkadaşını da serbest bırakır. Bu hikâyenin arkasından alınması gereken ders ise şu sözlerle ifade edilmiştir: ‘*Eskiden beri Müslümanlar arasında zuhur eden fenalıkları kaldıran doğruluktur. Doğruluk sahibini helakten kurtarır. Kötü halini iyiliğe çevirir. Doğruluk yalan söylemekten korkmaktır. Yalan söylemekten dilsiz gibi sükût etmek daha hayırlıdır.*’⁶¹ İşte her konu örneğini verdiğimiz sıdk konusu gibi bu şekilde ele alınmaktadır.

⁵⁹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:2, s.6.

⁶⁰ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:3, s.7.

⁶¹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:3, s.7.

1.7. OYUN VE EĞLENCE

Oyun ve Eğlence bölümü, başlıktan da anlaşılacağı üzere çocuklara çeşitli oyunların öğretildiği bölümdür ki bu oyunlar sadece eğlenme amaçlı olmayıp, oynarken öğretmeyi amaçlayan eğitici oyunlardır. Gazetenin ilk sayısında yer alan oyun ve eğlence bölümünün başında gazete muharriri de buna değinerek, bu oyunların Avrupa'da çocukların terbiyesini düşünenlerin aynı zamanda çocukları eğlendirmenin de yollarını arayarak bu oyunları bulduklarını söyleyerek aslında eğitime faydalı oyunların anlatılacağını belirtmiştir.⁶² Anlatılan oyunlarla çocukların kelime haznelerini ve hesap yapma becerilerini geliştirmek, coğrafi bakımdan yönleri öğrenmelerini sağlamak gibi amaçlar gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Eğitici oyundan kastedilenin ne olduğunu anlayabilmek için birkaç örnek verilmiştir. Gazetenin birinci sayıda yer alan ve adına “Kafiye Çantası” denen oyun kelime sonlarındaki harflerden yeni kelimeler üretmeye yarayan bir oyundur. Bu oyun çocukların hem kelime haznelerini geliştirmesi hem de imla yanlışlarını düzeltmeleri açısından tavsiye edilip öğretilmiştir. Nasıl oynandığı gazetede şu şekilde ifade edilmiştir: “*Kafiye çantası denilen oyun mektep efendilerine mahsus bir güzel oyundur ki tatil ve istirahat zamanlarında çocukları pek güzel eğlendirir. Bu oyunu şöyle oynarlar:*

Elebaşı olacak efendi eline bir kâğıt ile bir de kurşun kalem alır. Bu kâğıdı hazır bulunan efendilere gösterip ‘ işte bizim kafiye çantası! Bir kelime isterim. En evvel ben kendi kelimemi koydum. “ Can!” can kafiyesinde sen ne koyarsın Ahmed Efendi?’ diye birisine sorar. O dahi ahiri elif ve nunlu olan mesela “ mercan” kelimesini söyler. Ve ele başı ‘ işte mercanı da çantaya attım’ diye onu da kâğıt üzerine yazıp bir diğerine sorar. O dahi “kan” veyahut “ insan” ve “zindan” gibi elif nun kafiyeli kelimelerden birisini söyler.”⁶³ Yazının devamında oyunun kuralları ayrıntısıyla anlatılıp ve hangi durumlarda yanlışlık yapılabileceği çocuklara izah edilir.

⁶² *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:1, s.5.

⁶³ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:1, s.5.

1.8. LUGAT

Gazetenin ilk on bir sayısında yer almış olan bu bölüm, Osmanlı Türkçesi'ne başka dillerden geçmiş ve yerleşmiş olan yabancı kökenli kelimeleri çocuklara tanıtmak ve hem gerçek anlamlarını ve hem Osmanlı Türkçesi'nde karşıladığı anlamları öğretmek niyetiyle hazırlanmış ufak bir sözlük mahiyetindedir. Bölümün on bir sayı boyunca yayınlanmasının sebebi, yazarların bir sözlük oluşturma gayretiyle yola çıkması ve her harf ile ilgili birkaç örnek kelime vererek bu sözlüğü tamamlamış olmalarıdır.

Bölümün amacı ve taşıdığı önem gazetenin sahibi ve muharrirlerinden Mehmed Cevdet tarafından tanıtım mahiyetinde ilk sayıda belirtilmiştir: “*Gazetelerde ve yeni basılan kitabelerde birçok lügatler görüliüyor ki Avrupa lisanlarından alınmıştır. Bunlardan bir takımı eskiden beri alındığı için o derecede Türkçeleşmiştir ki bu gün adeta pek çok adamlar nezdinde yabancı lügatleri oldukları bilinmez. İspanak, fasulye, pusula, gazete, lira ve sair bir çok kelimeler gibi. Bazıları dahi Türkçeleşmek derecesine varmamış ise de pek çok kullanıldığından manasını herkesin anladığı kelimelerdir. Vapur, gaz, telgraf lafızları gibi. Bir takımı ise lisanımıza katılması hem münasebetsiz ve hem de isti'mâlleri şöhret bulmamış olan sözlerdir. Kahve, şeytan gibi. Fakat bir takım kelimeler kullanılıyor ki onların manası büyük adamlar nezdinde bile bayağı malum olmadığından okudukları şeyleri anlayamıyorlar. Mektep efendileri ise bunların pek çoğunu tabi bilemeyeceklerinden kendilerine bir küçük lügatçik yapmayı münasip gördük. Gerek çocuklar ve gerek büyükler için bilinmesi lazım gelen kelimeleri yazacağız.*”⁶⁴

Belirtildiği gibi bir sözlük mahiyetinde oluşturulmaya çalışılan bölüm, harf harf sınıflandırılarak kendisine ayrılan alanı dolduracak kadar her sayıda belli miktarda kelimeyi tanıtmıştır. Avukat, iskonto, balon, diplomat bu kelimelere örnektir.⁶⁵

⁶⁴ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı: 1, s.8.

⁶⁵ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı: 1, s.8.

1.9. COĞRAFYA

Coğrafya bölümü gazetede kendine on dokuz sayı boyunca yer bulmuştur. Bunun 11 sayısı bir baba ve oğul arasında gerçekleşen muhabbetten oluşur ki pek çok konu bu muhabbete dışarıdan şahit olunuyormuş edasıyla çocuklara anlatılmıştır. Bahsedilen konular genel olarak o hafta mektepte işlenen konular ile paralel bir seyir izler. Bu bakımdan gazetenin okul derslerine yardımcı olmaya gösterdiği özene dikkat çekeriz.

Harita nasıl ezberlenir, ufuk çizgisi nedir, dünyanın çevresi nasıl ölçülür, dünyanın etrafı dolaşılır mı, ayın evreleri nelerdir ve hangi yönden hangi rüzgârlar eser gibi soruların pek çoğuna cevap veren yazılar bölümde yer almıştır. Konu anlatımından hariç bir de iki bölüm anlatılan konular ile ilgili sorular sorulmuş ve cevabın gazetede yayınlanacağı vaadi ile çocuklar teşvik edilmiştir.⁶⁶

1.10. HESAP VE HENDESE

Başlıktan da anlaşılacağı üzere bu bölüm matematik dersi ile ilgili bilgilendirmelerin yapıldığı bölümdür. Bölüm ilk sayıdaki çarpma işlemi ile ilgili konu anlatımı hariç genel olarak konu anlatımından ziyade soru cevap şeklinde yapılmıştır. Gazetenin neredeyse her sayısında yer almış ve nadiren başka konulara değinmek üzere bir sayı soru soruldu ise diğer sayı cevapları verilmiştir. Bu sorular her defasında gazeteyi okuyan çocuklara yönlendirilmiş ve onlardan gelen cevaplar yayınlanmıştır. Sadece bir sayısında da matematik ile ilgili çocuklara yardımcı olacağı düşünülen ‘Mesâil-i kafiye-i hesabiye’ kitabının tanıtımı yapılmış, gazetede çocuklara yönlendirilen soruların dahi bu kitaptan olduğu belirtilmiştir.⁶⁷

Hendese bölümü yani geometri bölümü de yine matematik bölümü gibi soru cevap şeklinde oluşturulmuş bir bölümdür. Ancak matematik dersi kadar gazetede kendine yer bulamamış ve yalnızca altı sayı yer verilmiştir.

⁶⁶ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 3, s.

⁶⁷ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:4, s.4.

1.11. SARF

Sarf, Arapça kelimelerin kökleri ve kuruluşlarını inceleyen bir ilimdir. Osmanlı Türkçesi'nde oldukça fazla bulunan Arapça kelimelerin çocuklar tarafından görüldüğü zaman tanınması ve anlaşılması için verilen bir derstir. Bu ilimle ilgili gazete muharrirlerinin düşünceleri ise çok ehemmiyetli bir ilim olduğu yönündedir. “*Tek bir lügat öğrendiğinizde o lügatle birçok lügati de öğrenmiş olursunuz. İşte bu ilmin adı sarf'dır*”⁶⁸ şeklinde gazetede tanımlaması yapılmıştır.

Bu dersi okumaktan maksadın ne olduğu da çocuklara açıklanmıştır. Buna göre bir çocuğun bu dersleri okumakta iki maksadı olabilir. Ya Arap lisanını öğrenip kitapları okuyup anlamak istemektedir ya da kendi lisanının Arapçadan muhtaç olduğu yardıma ulaşmak istemektedir. Gazetede amaç ise ikincisi olarak belirtilmiştir. Bunun çocuklara lisanlarını anlamada pek çok faydaları olduğu da özellikle belirtilmiştir.⁶⁹

1.12. NAHV

Nahv, kelimelerin cümle içindeki durumunu anlatan ilimdir. Gazete muharrirlerine göre eğer çocuklar nahv'ı bilmezler ise sarfdan öğrendikleri kelimeleri doğru kullanamayacaklarından bu ilmi gazetede bir bölüm olarak yayınlayıp izah etmişlerdir. Bunun önemi için en geçerli sebepleri ise dilin sadeleştirilmesi meselesinin bu ilmin bilinmeden yapılamayacağıdır. Bu yüzden bu ilmin ayrıldığı üç kısım, âmil, ma'mul ve îrab meseleleri her sayı ayrıntısıyla çocuklara anlatılmıştır.⁷⁰

1.13. HURDE-BÎN

Hürde-bîn, Osmanlı Türkçesi'nde mikroskop kelimesinin karşılığıdır. Bu ilmin ne olduğu gazetede şu şekilde açıklanmaktadır: “*Türkçe küçüğü gören anlamındadır*

⁶⁸ *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi*, sayı:3, s.5.

⁶⁹ *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi*, sayı: 3, s.5.

⁷⁰ *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi*, sayı: 11, s.4.

hürde-bin. Dürbün gibi bir şey olup fakat isminden anlaşılacağı vecihle uzağı görmek için değil küçük şeyleri görmek için icad olunmuş. Şöyle ki: Dürbün gibi görünen burunun alt tarafına ne kadar küçük olursa olsun bir şey konulur ise üst tarafındaki delikten bakıldığı zaman o şey gayet büyük görünerek cismin kendi bile çıplak göz ile görülmek mümkün olmadığı halde onun en küçük ayrıntısı bile temaşa olunabilir.”⁷¹ Bu ilmi öğrenmekten maksadın da gözle görülemeyen mahlûkatı izleyebilmek ve izlediğimiz bu küçük canlılardan dahi ibret almak olduğu muharriri tarafından gazetede ifade edilmiştir.⁷² Bu bölümde pek çok resim de kullanılmıştır.

1.14. İLANAT

Gazetenin birkaç sayısı haricinde yayın hayatı boyunca düzenli olarak kendine yer bulan bölümlerindedir. Son sayfanın son sütunun en altında yer alır. Genel olarak mektepli çocukları ilgilendiren konularda duyuruların yapıldığı bölümdür. Kırtasiyelere yeni gelen kitaplar, kurulan tiyatrolar, sınav ve sınav sonuçları gibi ilanlar hep bu bölümde yapılmaktadır.

---

⁷¹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 17, s.2.

⁷² *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 17, s.2.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TERCÜMÂN-I HAKİKÂT GAZETESİ'NİN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİNE KATKILARI

2.1. DÖNEMİN EĞİTİM ANLAYIŞINA GENEL BİR BAKIŞ

Dönemin eğitiminin şekillenmesi Tanzimat döneminde başlamıştır. 1860'lı yılların sonu, eğitim alanındaki gelişmelerin sistemleştirilmesi ve denetim altına alınması yılları olmuştur. 1869 yılında dönemin Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın görevi sırasında düzenlenen Maarif Nizamnamesi'yle Osmanlı eğitimine uzun zaman yön verecek bir sistem oluşturulmuştur.⁷³ Sultan II. Abdülhamid dönemindeki eğitim faaliyetleri de bu nizamnamenin uygulamaya konulmasıyla olmuştur diyebiliriz. Bu uygulamanın en önemli etkisi ise Tanzimat döneminde daha çok merkezde kalan eğitim faaliyetlerini devletin geneline yaygınlaştırmış olmasıdır.⁷⁴ Bunun anlamı eğitim ve öğretimin artık İstanbul ile sınırlı kalmayacak olmasıdır. Bunun sebebini ise halkı bilinçlendirmekten ziyade devletin otoritesini ülkenin her köşesine ulaştırmak olarak kabul edebiliriz.⁷⁵

---

⁷³ İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 469.

⁷⁴ İlhan Tekeli, **A.g.e.**, s. 470.

⁷⁵ Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul 2003, s.97.

Bu dönemde eğitim ve öğretim işleri Kanun-i Esasi'nin emri ile de devletin görevleri arasında kendine yer bulmuş, hatta bu alanda bir düzenleme yapılmadıkça başka alanlardaki ıslahatların da başarıya ulaşmayacağı düşüncesi kabul edilmiştir⁷⁶. Kanun-i Esasi'nin metninde eğitim ile ilgili iki madde vardır. Bu maddelere göre her Osmanlı vatandaşının genel ve özel öğretime hakkı olduğu ve her çeşit okulun din dersleri dışında müfredat olarak birlik olması ile ilgili tedbirlerin alınacağı ifade edilmiştir.⁷⁷ Ancak 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasıyla ilgilenilmek zorunda kalınan başka meseleler eğitim alanında yapılacak ıslahatların ertelenmesine sebep olmuştur.⁷⁸

Osmanlı-Rus Savaşı'nın etkileri geçmeye başlayınca eğitim alanındaki faaliyetlere tekrar hız verilmiştir. Sadrazam Said Paşa eğitim ile ilgili Sultan Abdülhamid'e pek çok kez layiha sunmuştur. 1879 yılında ise daha önce sunduğu layihalardan çok daha kapsamlı bir layiha sunmuş ve genel eğitime önem verilmesi hususunda tavsiyeler vermiştir. Ona göre devletin çöküşü eğitim alanındaki ihmallerden kaynaklanıyordu. Genel eğitime verilecek olan önemle devleti yönetecek iyi devlet adamlarına, orduyu yönetecek iyi komutanlara, adaleti sağlayacak iyi hâkimlere ve maliyeyi idare edecek ehil memurlara sahip olunacaktır. Bu surette medeni bir şekilde yaşamak ve hatta Hıristiyan tebaayı da idare edebilmek için eğitim şarttır çünkü eğitim hâkimiyeti sağlar demektedir.⁷⁹ Said Paşa'nın bu layihasının bizim açımızdan önemi ise Sultan II. Abdülhamid'in bunu dikkate alarak eğitim politikalarını bu surette geliştirmiş olmasıdır. Bu telkinlerin etkisiyle 1879-86 yılları arasında illerde 119, İstanbul'da da 17 yeni rüşdiye yaptırmıştır.⁸⁰

Osmanlı'nın eğitime bakışı, tıpkı Amerikalı misyonerler gibi din eğitiminin bilim öğretimi ile beraber olması yönündeydi.⁸¹ Nitekim Sultan II. Abdülhamid'in şahsi eğitim anlayışı da dindar olmakla eş değerdir. Bu düşüncesini "*Vatanperverlik, Avrupa'da birtakım büyük hareketler için ilham kaynağı olabilir. Fakat bizde değil,*

⁷⁶ Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1988, s.28.

⁷⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 8, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2003, s. 379-380.

⁷⁸ Bayram Kodaman, **a.g.e.**, s.28.

⁷⁹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s.385-386.

⁸⁰ Necdet Sakaoğlu, **a.g.e.**, s. 98.

⁸¹ Benjamin C. Fortna, **Mekteb-i Hümayun**, İletişim Yay., İstanbul 2005, s.118.

bizim ilham kaynağımız İslâmlıktır. " sözlerinden de anlamaktayız.⁸² Zaten bu dönemde öğretmenlerden beklenen de, düzenin savunuculuğunu yapmak ve medreselerde yetişen insan tipinde yani dindar, itaatkâr ve Sultan Abdülhamid'e sadakatle bağlı öğrenciler yetiştirmektir. Bununla bağlantılı olarak programlardan pek çok dersler kaldırılarak din ve ahlak ile ilgili olan derslerde artışa gidildiği iddia edilmektedir.⁸³

Sultan II. Abdülhamid'in her alanında gözlemlene imkânı bulunan baskın politikaları, eğitim alanında da kendisini göstermişti. Bu durumun sebebi de şüphesiz daha uygulamaya konulamadan kaldırılan meşrutiyet rejiminin yerine tekrar getirilmek istenen mutlakiyet düzenine meşrutiyet kazandırma çabası idi. Bunun yapılacağı en iyi alanlardan biri de okuldu.⁸⁴

2.2. RÜŞDİYE MEKTEPLERİNİN DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ

Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, daha evvel de belirttiğimiz gibi orta dereceli okullar olan rüşdiye mektepleri öğrencilerine, okul derslerinde faydalı olabilmek için çıkartılmaya başlanmıştı. Rüşdiye mektepleri, 1838 yılında yetersiz kalan sıbyan mekteplerinin ıslah çalışmaları esnasında, bunlara üst bir mektep açılması kararı verilerek sınıf-ı sâni adıyla kurulmuşlardır. Daha sonra dönemin padişahı tarafından adı "rüşdiye" olarak değiştirilmiştir. Bu okullara "rüşdiye" adının verilmesinin nedeni ise, okula devam eden öğrencilerin "rüşd" yani ergenlik yaşında oldukları dönemde öğrenim görüyor olmalarıdır.⁸⁵

Rüşdiye mekteplerinin ilkokul derecesinde mi yoksa ortaokul derecesinde mi olduğu uzun süre tartışma konusu olmuştur. Zaten II. Abdülhamid dönemine kadar da bu okullara ayrılan binaların dahi okul denilecek düzeyde olmadığı bilinmektedir. Ancak II. Abdülhamid döneminde bu okullar hem nitelik hem nicelik açısından hız

---

⁸² Enver Ziya Karal, a.g.e., s.384.

⁸³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2008, S.226.

⁸⁴ Nuri Doğan, *İlk ve Orta Dereceli Okul Ders Kitapları ve Sosyalleşme*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1994, s.20.

⁸⁵ Bayram Kodaman, a.g.e., s.91.

kazanmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, hem elden çıkan topraklardaki okullar ve hem de Osmanlı topraklarına akın akın gelen muhacirlerin yerleştirildiği okullarda, eğitim faaliyetleri bir süre için durmuştur. Ancak 1879 yılında Maârif merkez teşkilatının yeniden düzenlenmesi ile eğitimde ıslah çalışmaları yeniden başlamış, teşkilatın kendi içinde ayrıldığı beş koldan birinin “Mekâtib-i Rüşdiye Dairesi” olması ise rüşdiye okullarına verilen önemi gözler önüne serdiği belirtilmektedir.⁸⁶ Bu dairenin başına da Selim Sabit Efendi getirilmiştir. Selim Sabit, bu görevindeyken önemli hizmetler yapmıştır. 1884'te eğitim alanında yaptığı hizmetlerden dolayı ikinci rütbeden mecidi nişanı ile ödüllendirilmiştir. Selim Sabit Efendi, Türkiye'de modern eğitim biliminin gelişimine öncülük etmiştir. Yeni öğretim yöntemleri ve teknolojilerini ilköğretimde uygulamaya başlaması, bu yöntemleri uygulayacak öğretmenler için kılavuz niteliğinde “*Rehnumâ-yı Muallimin*” adlı bir eser yazması, Dârülmuallimîn'deki öğretmen adaylarını medrese zihniyetinden kurtarmaya çalışması ona öncü sıfatını kazandıran başlıca faaliyetleridir.⁸⁷

Maarif merkezi teşkilatıyla ilgili dikkat edilmesi gereken bir husus da, modern eğitim veren devlet okullarının yanında hâlâ faaliyet gösteren medreseler ve dönem içinde sürdürülen İslami siyasete rağmen modern olarak kurulup gelişmiş olmasıdır.⁸⁸

1867'ye kadar rüşdiye mekteplerine sadece Müslüman tebaanın çocukları kabul ediliyor idi. Ancak bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nde Müslüman ve Hıristiyanlar arasında eğitim alanında bir fark olmadığını yabancı devletlere göstermek amacıyla rüşdiye mekteplerine Hıristiyan çocuklarının da alınmasına karar verildi. Yalnız Hıristiyan çocukların bundan faydalanabilmeleri için Türkçe'den bir giriş sınavı yapılması şartı öne sürülmüştür.⁸⁹

1869 yılında yürürlüğe giren “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” kız çocuklarına da eğitim zorunluluğu getirmiştir. Bu zorunluluğun ardından ise pek çok

---

⁸⁶ A.g.e., s.96.

⁸⁷ Cemil Öztürk, “Selim Sabit Efendi”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 36, 2009, s. 429-430.

⁸⁸ Bayram Kodaman, A.g.e., s. 37.

⁸⁹ Enver Ziya Karal, A.g.e., Cilt: 7, s.201.

kız rüşdiyelerinin açılmasına başlanmıştır.⁹⁰ Ancak döneme ait bir gazetede 1879 yılında Maarif Nazırı Münif Paşa'nın İstanbul'da açtığı bir rüşdiye mektebine yalnızca üç kız öğrencinin kaydolduğu ve buna dayanarak halkın kız çocuklarının eğitimine rağbet göstermediği söylenmektedir.⁹¹ Ancak yine de böyle bir zorunluluk kadın eğitimi açısından önemli bir gelişmedir. Zira ilerleyen yıllarda kız rüşdiyelerinin sayısındaki artış da bunu destekler niteliktedir. Fakat kız rüşdiyelerinin başlangıç tarihi daha eskiye dayanmaktadır. Kız ve erkek çocuklarının ayrı okullarda eğitim görmeleri gerektiği ile ilgili tezkireyi Maarif Nezareti 1858 yılında sadarete sunmuştur. Hemen ardından 1859'da kızlara mesleki anlamda eğitim veren ilk kız mektebi Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi açılmıştır.⁹² II. Abdülhamid döneminin sonlarına gelindiğinde ülkede 619 rüşdiye mektebi bulunduğu, bunların 74'ünün kızlara ait mektepler olduğu ve tüm rüşdiyelerde ise 40 bin kadar öğrencinin okuduğunu öğrenmekteyiz.⁹³

Adı geçen dönemin Maarif Nazırı Münif Paşa'dan da kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Münif Paşa, topluma sahip olduğu doğal özellikleri ile bakan ilk Osmanlı aydınlarından. Temel eğitim ile ilgili görüşlerini yazdığı 'Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyân' isimli makalesi modern pedagojiye dair ilk deneme olarak kabul edilmektedir. Mekteplerde okutulan ve çocukların anlamadığı pek çok dersin ve Arap alfabesinin ıslah edilmesi meselelerini gündeme ilk defa o getirmiştir. Kızların eğitimine oldukça önem vermiştir. Kitap, gazete, mecmua gibi yayın organlarını eğitimin gelişmesinde bir aracı olarak görüp desteklemiştir. Münif Paşa ayrıca Cem'iyet-i İlmiyye-i Osmâniyye bünyesinde kurulmasını sağladığı kütüphane sebebiyle de ülkeye milli bir kütüphane kazandırma girişiminin de öncüsü kabul edilmiştir.⁹⁴

⁹⁰ Necdet Sakaoğlu, "Eğitim Tartışmaları", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 472.

⁹¹ Enver Ziya Karal, **A.g.e.**, cilt:8, s. 391.

⁹² Yasemin Tümer Erdem, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s.166-167.

⁹³ Yahya Akyüz, **A.g.e.**, s.232.

⁹⁴ İsmail Doğan, "Münif Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 32,2006, s. 9-12.

2.3. RÜŞDİYE MEKTEPLERİNİN PROGRAMLARI VE TERCÜMÂN-I HAKİKÂT GAZETESİ'NİN KATKILARI

Toplumda egemen olan kesimin ideolojisini en etkili biçimde benimsetmedeki en etkili yol genelde okullar olmuştur. Bunun sebebi de okulların sosyalleşmede uzmanlaşmış kurumlar olmasıdır. Nitekim Sultan II. Abdülhamid de bunun farkındadır ve yaygınlaştırılmasında önemli aktörlerinden biri olduğu okulların müfredatlarıyla da yakından ilgilenmiştir.⁹⁵

Rüşdiye mekteplerinin 1838 yılında sıbyan mekteplerine üst bir sınıf olarak açıldığından bahsedilmiştir. Uzun zaman ilk mi yoksa orta dereceli mi olduğuyla ilgili tartışmalara da değinilmiştir. İşte bu mektepler bazen de kendilerinin üzerinde olan idadiler ile birlikte kurulmaları sebebiyle resmi belgelerde bu iki okulun ders programları birlikte verilmektedir. Programlar sık sık değişikliğe uğramaktadır ancak örnek bir program şu şekildedir:⁹⁶

1. sınıf: Maa Tecvid Kur'an ve Ulûm-ı Diniye, Türkçe, Arabî, Hesap, Coğrafya, Malûmat-ı Nafia ve Hıfzıssıhha, Hüsn-ı Hat, Resim ve Yekûn
2. sınıf: Maa Tecvid Kur'an ve Ulûm-ı Diniye, Türkçe, Arabî, Farisî, Hesap, Coğrafya, Tarih, Malûmat-ı Nafia ve Hıfzıssıhha, Hüsn-i Hat, Resim ve Yekûn
3. sınıf: Maa Tecvid Kur'an ve Ulûm-i Diniye, Türkçe, Arabî, Farisî, Fransızca, Hesap, Hendese, Coğrafya, Tarih, Malûmat-ı Nafia ve Hıfzıssıhha, Hüsn-i Hat, Resim ve Yekûn

Okullarda verilen bu derslerin okutulacağı kitapların, çıkarılan kanunlarla maarif idaresince uygun bulunması şartı aranmıştır. Eğitimden anlaşılması gereken maksadın çocukların dini ve edebi terbiyelerinin öncelikli tutulduğu ve herkese lazım ve yararlı bilgilerin öğretilmesi meselesi olduğu da belirtilmiştir.⁹⁷

⁹⁵ Nuri Doğan, **A.g.e.**, s.21.

⁹⁶ Yahya Akyüz, **A.g.e.**, s.232-233.

⁹⁷ Nuri Doğan, **A.g.e.**, s.21.

Rüşdiye mekteplerinde okutulan ders kitapları ile dönemin otoritesinin çocuklarda ne gibi davranışları oluşturulmayı hedeflediğini Nuri Doğan “*İlk Ve Orta Dereceli Ders Kitapları Ve Sosyalleşme*” kitabında, müfredatta yer alan ders kitaplarını inceleyerek ortaya koymuştur. Biz de gazetemizin müfredata yardımcı yayınlarını incelerken, bu kitapta konuyla ilgili dikkate sunulan bazı önemli noktalara değineceğiz.

2.3.1. Ders Müfredatına Katkılar

Öncelikle haftalık çıkan gazetenin her hafta okullarda işlenen konuları tekrar amacıyla hem konu anlatımları yaptığı hem de çeşitli sorular sorarak çocuklara alıştırmalar yaptırdığı bölümlere değinmek istiyoruz. Bu bölümler gazetenin yayın yaptığı haftalar boyunca sayıların çoğunluğunda kendine yer bulmuş, düzenli devam eden bölümlerdir. Kısaca sıralamak gerekirse: Fransızca, Arabî, Coğrafya, Farisî, Hendese, Hesap ve Hıfz-ı Sıhha’dır. Bunlara ek olarak bir de her sayının sonunda yer alan Lügat yani sözlük bölümü vardır.

2.3.1.1. Coğrafya

Gazetede en fazla üstünde durulan ders coğrafyadır. Bu bölüm yirmi altı sayı yayın yapan gazetenin on dokuz sayısı boyunca kendine yer bulmuştur. Bunun 11 sayısı bir baba ve oğul arasında gerçekleşen diyalogdan oluşur ki, pek çok konu bu muhabbete dışarıdan şahit olunuyormuş edasıyla çocuklara anlatılmıştır. Kısaca bahsedilen konulara örnekler üzerinden değinerek izah etmeye çalışacağız.

Soru cevap şeklinde ilerleyen diyaloga baba çocuğuna anlayamadığı meseleleri açıklar. Mesela coğrafya ne demektir sorusunu şu şekilde izah eder: “*Baba: Okuduğunuz şey ‘coğrafya’ olduğuna göre coğrafya demek ne demek olduğunu biliyor musun?*”

Çocuk: Kitabımızda ‘ahval-i arzdan yani yeryüzünün dağlarından, sularından, insanların vesair şeylerinden bahseden ilme denir’ diye yazılıdır.

Baba: Evet ama bu söz coğrafya ilminin tarifidir. Asıl ‘‘coğrafya’’ lügati ne demek olduğunu soruyorum. Bu eski Rumca’dan alınmış ve iki lafızdan yapılmış bir lakırdı olup ilk nısfı ‘‘ yer’’ ve ikinci nısfı ‘‘resim’’ demektir. Yani ‘‘yerin resmi’’ demek olur.⁹⁸’’ Örnekte de görüldüğü gibi konular en başından, yani öğrendikleri dersin ne demek olduğunu açıklayacak kadar baştan ele alınmıştır.

Baba oğul diyalogu bölüm ile ilgili uyarılar için de kullanılmıştır. Gazetenin bir sayısında çocuklara dünyanın yuvarlaklığı bahsi sual olarak yönlendirilmiştir.⁹⁹ En güzel açıklayan çocuğun cevabı gazetede yayınlanacaktır. Bunu babanın ağzından kendi çocuğuna söyleterek gazete okuyucusu mektepli çocuklara hatırlatma yapılmıştır.¹⁰⁰

Bazı bahisler izah edilirken çocukların dikkatini çekebilecek ve konunun iyi anlaşılmasını sağlayacak ilginç örnekler verilmiştir. Konu dünyanın kendi etrafı ile güneş etrafında dönüşünü ve ayın dahi dünya etrafında dönüşünü açıklamak amacıyla verilmiştir.

‘‘Peder: Hareket-i seneviyyede dünya güneşin etrafında dönmüyor mu? Bu dönmesini icra eylediği zaman kendi mihveri üzerinde dahi durmayıp hareket-i mihveriyesini icra ediyor. Sahihen Mevlevi gibi. Zira Mevlevihanelerde görmüşsünüzdür ki bir Mevlevi bir ayağı üzerinde fırıldak gibi döner. Fakat yalnız bir nokta üzerinde durup da oradan ayrılmayarak değil. Belki şöyle döne döne semâhâta denilen büyük meydanın dahi etrafını dolaşır. Farz ediniz şeyh efendi orta yerde bulunuyor da o Mevlevi dahi onun etrafında kendisi kendi ayağı üzerinde döne döne dolaşıyor. İşte Mevlevi kürre-i arz ve şeyh dahi güneş olur. Farz et bu halde dahi bir küçük çocuk mevlevinin etrafında harman beygiri gibi dönüyor. İşte bu küçük çocuk dahi kürre-i kamer olur.’’¹⁰¹

Bir bölümde de yönlerin ne olduğu ve harita üzerinde gösterilme şekilleri açıklanmıştır. Ancak bunu yapabilmek için ilk önce pusula ve rüzgârgülünün ne oldukları ayrı başlıklar altında izah edilmiştir:

⁹⁸ *Tercüman-ı Hakikât Gazetesi*, sayı 1, s.5.

⁹⁹ *Tercüman-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:3, s.

¹⁰⁰ *Tercüman-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:4, s.

¹⁰¹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 6, s.5.

“Çocuk: Yönleri anladım efendim. Pek aşikârdır. Yalnız ‘harita üzerinde harf-i evvelleriyle işaret ederler’ lakırdısından muradın ne olduğunu anlayamadım.

Peder: Yani bir harita üzerinde şark tarafını göstermek için ‘şark’ diye yazmaktan ise yalnız harf-i evveli olan ‘şın’ harfini ve garb diye yazmaktan ise ‘gayın’ harfini ve öteki cihetlerin dahi ilk harflerini yazarlar demek istiyor.’¹⁰²

Ekvator çizgisi ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır.

“Peder: Hani ya sana evvela demiştim portakalın ortasından bir tel geçirilecek olur ise bu tel ‘mihver’ ve telin portakaldan dışarıda kalan iki küçük uçları ‘kutup’ olur. Şimdi bu halde bulunan portakalın orta yerine kuşak gibi bir iplik dolamayı zihninde farz edebilirsin ya? O kadar ortasından geçmelidir ki kutuplardan birisi bu çizgiye ne kadar uzak ise öteki dahi o kadar uzak olmalıdır. İşte bu çizgi ‘hatt-ı istiva’ olur.’¹⁰³

Enlem ve boylam ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır.

“Peder: coğrafya ilminde Tûl ve arz bahisleri pek mühim bir şeydir. Hatta kozmografya bahislerince dahi bunların ehemmiyeti vardır. Evvela şunu haber vereyim ki gerek bizim kürre-i musattaha şeklimizde ve gerek sair haritalarda yukarıdan aşağıya doğru çekilen hatlara ‘tûl’ hatları derler. Sağdan sola doğru çekilen hatlara dahi ‘arz’ hatları derler.’¹⁰⁴

Bunlardan başka harita nasıl ezberlenir, ufuk çizgisi nedir, dünyanın çevresi nasıl ölçülür, dünyanın etrafı dolaşılır mı, ayın evreleri nelerdir ve hangi yönden hangi rüzgârlar eser gibi soruların pek çoğuna cevap veren bölümler yer almıştır. Konu anlatımdan hariç bir de iki bölüm anlatılan konular ile ilgili sorular sorulmuş ve cevabın gazetede yayınlanacağı vaadi ile çocuklar teşvik edilmiştir. Anlatılan bu konuların hepsinin her hafta okulda anlatılan konular ile paralel olacak şekilde seçilmeye özen gösterilmiş olması gazetenin derslere yardımcı olmak noktasındaki hassasiyetini gözler önüne sermektedir.

¹⁰² Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı: 9, s.4.

¹⁰³ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı:9, s.5.

¹⁰⁴ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı: 9, s.5.

2.3.1.2. Hesap ve Hendese

Hesap dersi gazetenin bir iki bölüm hariç her sayısında kendisine yer bulmuştur. Ancak bu bölüm konu anlatımından ziyade soru cevap şeklinde devam eder. Bir sayı soru soruldu ise hemen bir sonraki hafta yayınlanan sayıda cevapları verilir. Bu cevaplar eğer çocuklardan geldi ise cevabı veren öğrencinin ve mektebinin adı cevabıyla birlikte yayınlanır.

Hesap bölümünde yalnız bir sayıda konu anlatımı yapılmıştır. Bu da çarpma işlemiyle ilgilidir. Konunun nasıl anlatıldığının anlaşılması açısından örnek olarak verilmiştir:

“ İki çocuk arasında şöyle bir muhavere cereyan etmiştir:

- *Ne yapıyorsunuz karındaşım?*
- *Hesap yapıyorum. Darb-ı imliyâtını icra ediyorum.*
- *Yaptığınızı ben de görebilir miyim efendim?*
- *Buyurunuz efendim görünüz. 253 adedini 142 ile darb ediyorum.*
- *Tamam! Durunuz size bir sual sorayım. Bakayım bilebilecek misini?’’¹⁰⁵*

Metnin devamında çarpma işleminin aşamaları, verilen örnek sayılar üzerinden anlatılmıştır. Örnek metinde de görüldüğü gibi konu anlatımı dahi bir çarpma işlemi örneği üzerinden anlatılmış ve konu karşılıklı bir konuşma içinde öykülendirilerek verilmiştir. Bu usul pek çok dersin bölümünde kullanılmıştır.

Hendese yani geometri dersi de yine hesap bölümü gibi soru cevap şeklinde kendine yer bulmuştur. Ancak hesap dersi kadar önem verilmemiş ve yalnızca altı sayı gazeteye koyulmuştur. Müfredatta bu derse rüşdiyenin son sınıfında ve yalnız bir saat ayrıldığı düşünülürken gazetede bu kadar az bahsediliyor olması anlaşılırdır.¹⁰⁶

¹⁰⁵ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:1, s.4.

¹⁰⁶ Yahya Akyüz, **A.g.e.**, s.233.

2.3.1.3. Arabî

Gazetede yer verilen bir diğerk ders Arabî'dir. Ancak konu anlatımı iki ayrı başlık altında gramerin iki önemli konusu olan Sarf ve Nahv olarak yapılmıştır. Bu ders, Osmanlı Türkçesi'nde oldukça fazla bulunan Arapça kelimelerin çocuklar tarafından görüldüğü zaman tanınması ve anlaşılması amacıyla okutulan bir derstir. Bu dersin önemi ile ilgili muharrirlerin de düşünceleri gazetede verilmiştir.

“Tek bir lügat öğrendiğinizde o lügatle birçok lügati de öğrenmiş olursunuz. İşte bu ilmin adı sarf'dır. Misal: Ya lügat kitaplarından ya da başka birisinden yalnız 'ilim' lügatini öğrenirsiniz ki manası 'bilmek' demektir. Bu lügati öğrendikten sonra ilm-i sarfın yardımıyla Osmanlı lisanındaki daha pek çok lügati de öğrenmiş olursunuz. Misal: 1 ilim 'bilmek', 2 ulûm 'ilmin çoğulu ilimler', 3 âlim 'bilen adam', 4 alîm 'bir şeyi bilen gibi.'”¹⁰⁷

Bu dersi okumaktan maksadın ne olduğu da çocuklara açıklanmıştır. Buna göre bir çocuğun bu dersleri okumakta iki maksadı olabilir. Ya Arap lisanını öğrenip kitapları okuyup anlamak istemektedir ya da kendi lisanının Arapça'dan muhtaç olduğu yardıma ulaşmak istemektedir. Gazetede amaç ise ikincisi olarak belirtilmiştir. Bunun çocuklara lisanlarını anlamada pek çok faydaları olduğu da özellikle belirtilmiştir.¹⁰⁸

“İlm-i sarf okuyan bir çocuk bu ilimden birçok fayda görmek ister ise her siganın Osmanlıca olan mukabilini yani arapça olan siganın Türkçesi ne olduğunu pek ziyade dikkatle bilir.”¹⁰⁹ diyerek dersi öğrendiklerinde nerede işlerine yarayacağını da çocuklara açıklamaktadırlar.

Bundan sonra sarf ilminin otuz beş bâb'ı yani kelime yapısı olduğu belirtilerek her sayıda bu kelime yapılarının biri anlatılmıştır. Bunlara örnek verecek olursak: geçişli ve geçişsiz fiiller, çoğaltma, işteş fiiller, illetli fiiller, isnad, abartı ve ekler sayılabilir.

¹⁰⁷ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı: 3, s. 5.

¹⁰⁸ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı: 3, s.5.

¹⁰⁹ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı: 3, s.5.

Arabî dersinde anlatılan bir diğere mesele de ‘‘nahv’’dır. Gazete muharrirlerine göre eğer çocuklar nahvı bilmezler ise sarfdan öğrendikleri kelimeleri doğru kullanamayacaklarından bu ilmi gazetede bir bölüm olarak yayınlayıp izah etmişlerdir. Bunun önemi için en geçerli sebepleri ise dilin sadeleştirilmesi meselesinin bu ilmin bilinmeden yapılamayacağıdır.¹¹⁰ Bu yüzden bu ilmin ayrıldığı üç kısım, âmil, mamul ve îrab meseleleri her sayı ayrıntısıyla çocuklara anlatılmıştır.

2.3.1.4. Hıfz-ı Sıhha

Hıfz-ı Sıhha dersine gazetede yalnızca dört sayıda yer verilmiştir. Mevsimine göre hastalanmamak ve sağlıklı kalmak için giyim kuşam ve yenilen yiyeceklere dikkat edilmesi noktasında tavsiyeler verilmiş ve yer alan son sayısında da tütünün zararlarından bahsedilmiştir. Birinci sayıda yer alan hıfz-ı sıhhat bölümünde, konuyu oluşturan sıhhat meselesiyle ilgili bilgilendirmeler yapılmıştır. Buna göre sıhhat ve afiyet saklamak ve korumak demektir. Bu bir ilimdir. İnsan kendi sıhhatini güzel korur ise hekime ihtiyacı kalmaz denilerek bu ilmin insanın sıhhatini nasıl koruyacağını anlattığını ve kendilerinin dahi bunu çocuklara anlatacaklarını ifade etmişlerdir.¹¹¹

Sağlığı koruma yolları ayrı ayrı başlıklar altında anlatılmıştır. Bunlardan biri de giyim kuşamda dikkat edilmesi gerekenlerin anlatıldığı ‘*Elbise bahsi*’ başlıklı yazıdır.

‘‘Sağ olan bir adamın vücudu tabi sıcak olur. İşte bu sıcaklığa ‘‘hararet-i hayvaniye’’ derler. Soğuk havalarda insan vücudunu bir ruba ile örter ise vücudundan hasıl olan harareti dışarı çıkıp kaybolmaktan ve bu suretle üşümekten korur. Harareti muhafaza olunmayıp da üşüyen vücut sıhhatini de kaybederek hasta olur. Yaz mevsiminde havanın sıcak olduğu zaman dışarının harareti vücudun hararet-i hayvaniyesinden ziyade olacağı için insana bu da hoş gelmez. O zaman dahi ruba giymelidir ki dışarının harareti vücuda zarar etmektense olunsun.’’¹¹²

¹¹⁰ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 11, s.4.

¹¹¹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 1, s.2.

¹¹² *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 2, s.3.

Bu açıklamadan sonra hangi mevsimde hangi kumaştan yapılmış elbiselerin giyilmesi gerektiği de çocuklara anlatılmıştır.

2.3.1.5. Fransızca

Gazetede yer verilen bir başka ders Fransızca'dır. 1879 yılında Said Paşa'nın önerisiyle Rüşdiye ders programına Fransızca dersi konulmuştur. Bu dersin konulma amacı ise rüşdiye öğrencilerinin bu dili öğrenmeleri vasıtasıyla ticaret ve devlet memuriyetleri için, çağının gerekliliği olan bilgileri öğrenebilmelerini sağlamaktır.¹¹³ İşte bu amaçlarla programa giren Fransızca, *Tercümân-ı Hakikât* Gazetesi'nin gündemine de yerleşmiştir.

Fransız lisanının önemi çocuklara gazetede bir makale ile anlatılmıştır. Bu makalede çocuklara Mekteb-i Sultani, Mekteb-i Tıbbiye veya Fransız lisanının okutulduğu okullara gidecek olan öğrenciler için Fransızca çok ehemmiyetlidir denilerek gayrimüslimlerin o mekteplerde Müslüman talebelere galip geldiği hatırlatılır. Bunun sebebi ise Rum ve Ermeni cemaatlerine mensup talebelerin daha babalarının evlerinde iken bu dili öğrenmeye başlamaları ve Müslüman talebenin değil baba evinde, rüşdiyede bile bu lisanı tahsil edemediklerinden ileri geldiği tespit edilir. Eğer anneler ve babalar, evlatları resmi hizmetlere girsin istiyorlarsa Fransızca öğrenmesi gerektiğini kabul etmelidirler. Hariciye ve askeriyede dahi lisan bilenleri ayrı tutuyorlardır. Tabiplik, eczacılık, avukatlık, mühendislik hepsinin Fransız lisanına ihtiyacı vardır. Pek çok devlet, millet ayırmaksızın ticaret ve sair işlerde ortak yollar kullanır ki bunlardan biri de ortak dil olan Fransızca'dır. Bu yüzden Rum ve Ermeniler bu lisana çok ehemmiyet verirler. Müslümanlar dahi devletin bu vatandaşlarından geride kalmamalıdır denilmektedir.¹¹⁴

Fransız lisanı rüşdiye programlarına dâhil edildikten sonra İstanbul'dan başka Selanik, Beyrut, Edirne, Şam, Trabzon ve Manastır rüşdiyelerine Fransızca'yı öğretmek üzere maaşla öğretmenler gönderilmiştir ki bu öğretmenlerin özellikle deniz kenarları olan ticaret merkezlerine gönderilmesi, devletin bu dersi programa

¹¹³ Bayram Kodaman, *A.g.e.*, s.110.

¹¹⁴ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:17, s.1

koymasındaki niyetinin ne olduğunu açıkça göstermektedir. Çünkü buralarda ticaret azınlıkların elindedir ve bunlar yabancı dil bildikleri için Avrupalı tüccarlar ile iletişim halindedirler. Yukarıda bahsettiğimiz makalede de ifade edildiği gibi devletin bu dersi rüşdiyelere koymadaki amacı ticarete mevcut olan yabancı dil eksikliğini gidermek istemesidir.¹¹⁵ Devletin bu politikası da gazetede bu makale vesilesiyle desteklenmiştir diyebiliriz. Yalnız bu ders diğer derslerin bölümlerindeki gibi konu anlatımı ya da dil ile ilgili makaleler şeklinde yayınlanmamıştır. Bunun yerine on altı sayı boyunca devam eden “Adula Sanis” isimli Fransızca kitabın Türkçe çevirisi Maliye Mektebi öğrencisi İbrahim Ethem tarafından tercüme edilerek yayınlanmıştır.¹¹⁶

2.3.1.6. Farisî

Gazetede yer verilen bir diğer ders Farisî’dir. Ancak bu ders de düzenli bölümler halinde yayınlanmamıştır. Yalnızca iki sayıda yer alan iki makalede bahsedilmektedir. Bu makalelerde de konu anlatımından ziyade Farisî’nin öğrenilme amacı ile sağladığı faydalardan bahsedilmiş ve bu konuyla ilgili çocuklara sorular sorulmuştur. Gazete muharrirlerine göre Farisî’nin öğrenilmesinden maksat Osmanlı lisanında bulunan Farisî kelimeleri tanımak ve Farisî’nin dilimize yaptığı katkıları öğrenebilmektir. Bu katkıların ne derecelerde olduğunu anlatabilmek için de çocuklara dört soru yöneltilmiştir. Ancak bu sorulara mektebin ikinci sene öğrencilerinin cevaplarını göndermeleri istenmiştir. Çünkü üçüncü ve dördüncü sınıflar zaten bunun hakkında malumat sahibi olmuş olmalıydılar denilmektedir.¹¹⁷ Nitekim soruların verildiği sayıdan bir sonraki hafta cevapları yayınlanmıştır. Cevaplayan kişi de Eyüp Askeri Rüşdiyesi öğrencilerinde Mehmed Ziyaeddin isminde bir öğrencidir.¹¹⁸

¹¹⁵ Bayram Kodaman, **A.g.e.**, s.110.

¹¹⁶ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 12, s.5.

¹¹⁷ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:20, s.4.

¹¹⁸ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:21, s.5.

2.3.1.7. Lügat

Rüşdiye müfredatında yer alan derslerin haricinde, gazete muharrirlerinin kendi gayretleriyle Osmanlı lisanında yer alan yabancı kökenli kelimeleri çocuklara öğrettikleri bir de lügat bölümü vardır. Bölüm, Osmanlı Türkçesi'ne başka dillerden geçmiş ve yerleşmiş olan yabancı kökenli kelimeleri çocuklara tanıtmak ve hem gerçek anlamlarını ve hem Osmanlı Türkçesi'nde karşıladığı anlamları öğretmek niyetiyle hazırlanmış ufak bir sözlük mahiyetindedir. Maksadın hangi kelimeler olduğu da gazetede belirtilmiştir:

“Gazetelerde ve yeni basılan kitabelerde birçok lügatler görülyüyor ki Avrupa lisanlarından alınmıştır. Bunlardan bir takımı eskiden beri alındığı için o derecede Türkçeleşmiştir ki bu gün adeta pek çok adamlar nezdinde yabancı lügatleri oldukları bilinmez. Ispanak, fasulye, pusula, gazete, lira ve sair birçok kelimeler gibi. Bazıları dahi Türkçeleşmek derecesine varmamış ise de pek çok kullanıldığından manasını herkesin anladığı kelimelerdir. Vapur, gaz, telgraf lafızları gibi. Bir takımı ise lisanımıza katılması hem münasebetsiz ve hem de istimâlleri şöhret bulmamış olan sözlerdir. Kahve, şeytan gibi.”¹¹⁹ Aslında amaç artık Türkçeleşme derecesine geldiğinden Türkçe sanılan yabancı kökenli kelimeleri tanıtmaktır.

Bölüm, yukarıda da bahsedildiği gibi alfabetik sırada her harfin karşılığına denk gelen kelimelerin sıralanması sebebiyle sözlük haline getirilmiştir denilebilir. Bölümde yer alan kelimelere örnekler verecek olursak:

‘ATEŞE: Rabt etmek yani bağlamak failinden alınmış bir isim meful olup “merbut” yani bağlanmış ma’nasındadır. Fakat bizim lisanımızda kullanıldığına göre “maiyet memuru” denilebilir. Ekseriye sefirler yanında bulunan maiyet memurlarına bu namı verirler. O memurlar asker iseler “ateşe-i militer” denilir. “Militer” asker demektir. Eğer mülkiye memuru olur ise ona yalnız “ateşe” deniliyor.¹²⁰

¹¹⁹ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı:1, s.8.

¹²⁰ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı: 1,s.8.

BALO: Avrupa âdetince kadın ve erkek karma karışık olarak bir salona dolup hurra oynar ki bu cemiyet << balo >> derler. << balo maske >> diye herkesin türlü türlü maskara kıyafetine girerek yüzlerine dahi nikaplar giydikleri balolara denilir.¹²¹

GARSON: Fransızca istimâlinde birçok manaları var ise de bizim Osmanlıca istimâlinde kahve ve gazino ve lokantalaradaki uşaklara unvan olmaktan ibarettir. Yani bu uşaklara bir şeyi emr olunacağı zaman “garson şunu getir” diye hitab olunur.’’¹²² Verilen üç örnekten de anlaşılacağı üzere, kelimeler günlük hayatta kullanılan kelimelerden seçilmiştir.

2.3.1.8. Hurde-bîn

Gazetede yer alan son ders ise Hurde-bîn’dir. Hurde-bîn, Türkçe küçüğü gören anlamındadır.¹²³ Yani günümüzde kullanılan yaygın ismiyle mikroskop ilmidir. Bu dersin öğretilme amacı da gazetede açıklanmıştır. Buna göre dünyaya ibret gözüyle bakılmalı, Allah’ın yarattığı bütün mahlûkatı incelemelidir ki bunlardan hakkıyla istifade edebilelim. İşte bu ders bize çıplak gözle göremediğimiz mahlûkatı görme imkânı sağlamaktadır ve bu yüzden öğrenilmesi önemlidir denilmektedir.¹²⁴ Bahsedilen küçük mahlûkları görme meselesini de açıklığa kavuşturmak için bir su damlasının mikroskoptaki görüntüsünü resim olarak gazetede vermişlerdir. Bu ilmin çocuklar tarafından garip karşılanması ihtimaline karşılık da bir açıklama yapılmıştır. Buna göre: “*Tahsilinizde ileriye gidip de ulum-i tıbbiyede iktiza eden ilmi kazandığınız zaman bu misillü şeyler size o kadar garip gelmeyerek hatta bu bahisleri hem de bizden daha ziyade bir maharetle başkalarının nazar-ı hayretine siz sunacaksınız. Ancak şimdiki halde sizi hem eğlendirmek ve hem de zihninizi açarak şimdiki kemal-i meşakkatle meşgul olduğunuz tahsilin sizi nerelere ve ne güzel bahislere kadar sevk edeceğini göstermek için gayretimizin hacmi kifayet eylediği*

¹²¹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 2, s.8.

¹²² *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 3, s.8.

¹²³ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 17, s.2.

¹²⁴ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 17, s.3.

mertebede bu bahisleri dahi dermiyan etmeği faydadan hali görmemekteyiz”¹²⁵ denilerek çocuklar bu dersi öğrenmeye teşvik edilmişlerdir.

2.3.2. Eğitim Politikalarına Katkılar

Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, müfredatta yer alan derslerin dışında dönemin eğitim anlayışına uygun olarak gerçekleştirilmek istenen bir takım meselelere de makaleler halinde yer vermiştir. Kimisi yalnızca bir makalede bahsedilmiş kimisi de hem başlı başına meselenin kendisiyle ilgili ve hem de başkaca konuların anlatıldığı makalelerde kendisine yer bulmuştur.

Dönemin önemli gelişmelerinden biri olan eğitim faaliyetleri gazetenin önemli bir kısmını kapsamaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi bu dönemde açılan okullarla beraber eldeki imkânlar dâhilinde çocukların eğitim almalarına büyük önem verilmiştir. Gazetede bu hassasiyetin çocuklar tarafından anlaşılması için gayretler göstermiştir. İlk önce çocuklara, yaptıkları okumak ve yazmak eyleminin ne demek olduğu açıklanmıştır: “*Okumak demek, öğrendiğimiz veya öğreneceğimiz şeylerin gözümüzden beynimize geçmesi demektir. Okumak, söylemek demektir. Okumak bilerseniz bugün dünyada söylenmiş olan her şeyi işitmiş olursunuz. Ve bütün dünya da sizi işitir*”¹²⁶ denilerek çocuklara okumanın ne demek olduğunun yanında öğrenildiğinde ne olacağını da açıklamışlardır.

Ayrıca yalnızca okumanın ve yazmanın da bilgili olmaya yetmeyeceğini de söylenmiştir: “*İnsanların kemâlâtını ikmâl için kaç türlü ilimler vardır? Ve bunlar insanlara neler öğretir? Ve o halde dünya insanın gözü önünde nasıl açılıp ve peyda eder buralarını bilecek olsanız yalnız okuyup yazmakla insanın âlim olmayacağını gerçekten anlar ve teslim eder idiniz*” diyerek gazetenin kendilerine lazım olan ilimleri öğretmek ve onların da öğrenmesi için çok güzel bir zamanda oldukları ifade edilmiştir.¹²⁷

¹²⁵ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:17, s.3.

¹²⁶ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:3, s.5.

¹²⁷ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 4, s.4.

Gazetenin ilerleyen sayılarından birinde de neden ilim tahsil etmeleri gerektiğiyle ilgili bir makale yayınlanmıştır. Makale Ş. Sami ismiyle yayınlanmıştır. Çocuklara okumaktan ve yazmaktan sonra ilk bilmeleri gereken şeyin ilmin meziyeti olduğu söylenir. Ki kendilerinin de bazen neden okula gittiklerini sorguladıklarını bildiklerini, bu yüzden ilmin ne demek olduğunu öğrenmeleri gerektiği de söylenir. Bunu da şöyle açıklarlar: “*Hayvanlara hiç dikkat ettiniz mi onlarda bizim gibi yerler, içerler, üşürler, susarlar, acıkırlar. Ancak onları bizden ayıran şey işte bu bilmektir. Bulutu güneşi görürler ama ne olduğunu bilmezler. İnsanların içinde dahi bunların hakikatini bilmeyenler vardır. İnsanlar hayvanlardan farklı olarak bunları ilim ve fen vasıtasıyla bilebilir. Kullandığınız pek çok alet, evler, ayna, saat hep icad edilerek meydana gelmiş yani ilim ile yapılmıştır. Bunun için ilmi bir memur ve kâtip olmak için değil belki insan olmak maksadıyla okumalısınız*”.¹²⁸ Bundan başka bir de ilmi öğrenmedeki iki maksattan bahsedilmiştir ki birincisi her şeyin hakikatini ve aslı öğrenmek, ikincisi de öğrenilenleri devamlı çoğaltarak, ilimde servete ve refaha erişmek olarak ifade edilmiştir.

En çok bahsi geçen meselelerden bir diğeri dilin sadeleştirilmesi meselesidir. Dil problemi, Tanzimat ile beraber batılılaşma hareketleri kapsamında gündeme gelmiştir. Başlarda sınırlı sayıdaki bazı kişilerin ilgilendiği bir mesele iken, Meşrutiyet’in ilanı ile bütün devleti ve milleti ilgilendiren bir mesele haline gelmiştir.¹²⁹

II. Abdülhamid devrinde dilin ıslahı ile ilgili bir takım düşünceler ortaya atılmıştır. Bunlara göre birincisi, resmi yazışma dilinin ıslah edilmesidir. İkincisi, alfabenin düzeltilmesi veya yeni bir alfabenin kabul edilmesidir. Üçüncüsü, Türkçe’nin kendi başına yeterli bir dil olduğunu kabul ederek Arapça ve Farsça dillerinin kurallarından ve kelimelerinden kurtarılmasıdır. Ancak öne sürülen bu düşünceler pek başarıya ulaşamamışlarsa da dilin sadeleşmesine olan ilgi devam etmiştir. Okul programlarında Türkçe derslerinin saatleri arttırılmış, yazı dilinin

¹²⁸ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:12, s.5.

¹²⁹ Enver Ziya Karal, “Tanzimat’tan Sonra Türk Dili Sorunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt:2, İletişim Yay., İstanbul 1985, s.320.

öğrenilmesindeki zorluk alfabe üzerinde durulmasına sebep olmuştur.¹³⁰ Maarif Nâzırı Münif Paşa dahi, dilin sadeleştirilmesi ve buna göre eğitim programlarının ve yönetmeliklerin yenilenmesi gerektiğini söylemiştir.¹³¹

Gazete de bu hususta kayıtsız kalmayarak Osmanlı lisanında yapılması gereken sadeleştirmeye ilgili çocuklara bir makale yayınlamışlardır. Bu makaleye göre, Osmanlı lisanının ıslaha ihtiyacı vardır. Arapça ve Farsça'dan alınan kelimelerin belki tamamını değil ama çoğunu terk etmek mümkündür. Arapça ve Farsça'dan geçen lakırdıların orta halli adamlar tarafından bilinenleri atılmamalıdır. Çünkü o kelimelerin Türkçeleri dahi unutulmuş ve artık onlar Türkçeleşmiştir. Ancak bunlardan hariçte kalanlar atılmalıdır denilmektedir.¹³² Görüldüğü gibi gazete sadeleştirme düşüncelerinden üçüncüsü olan Arapça ve Farsça kural ve kelimelerin atılmasını benimsemiştir. Bunun sebebi de yine makale içinde çocuklara anlatılmıştır. Buna göre, bir lisanı ne kadar kişi anlıyor ve konuşabiliyor ise o lisanı konuşan millet o kadar büyük sayılır. Osmanlı lisanını anlayanlar, Osmanlılık dairesi içindekilerden başka hemen hiç yok gibidir. Hatta Osmanlı hududunun içinde bile herkes anlayamıyordu. Arap, Kürt, Laz, Boşnak, Arnavut bir yana aslı Türk olanlar bile yazdıklarının çoğunu anlayamıyorlardı. O halde milletimizin hududunu genişletmek için bile lisanın sadeleşmesine lüzum vardır demektedirler.¹³³ Aslında bu sebeplerden, devletin dil birliği ile ilgili ne kadar büyük bir sıkıntısı olduğunu da anlayabiliyoruz.

Makalenin ilerleyen kısımlarında gazetenin bu konuyla ilgili fazla bir yardımının dokunmayacağı çocuklara ifade edilmiştir. Gazetenin beklentisi çocukların kendisindedir. Onlardan bu sadeleştirmeyi ediplerden beklemek yerine kendilerinin çalışmaları ile yapmaları istenmektedir. Buna sebep olarak da nasıl çocuklar sadeleştirilmeyen Osmanlı lisanına uzaklarsa dönemin ediplerinin de aynı derece de sadeleşmiş Türkçe'ye uzak olmaları gösterilir. Ancak gazetenin bu meseleye ufak bir katkısı olabileceği de eklenir. Buna göre, gazete çocuklara bir

---

¹³⁰ Enver Ziya Karal, A.g.e., s.403-404.

¹³¹ Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s.108.

¹³² *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:8, s.4

¹³³ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 8, s.4.

meydan olacaktır ki yazdıkları varakaları konuştukları gibi ve açık bir şekilde yazıp gazeteye yolladıklarında onlar yazılanlara hiç müdahale etmeden yayınlacaklardır. Çocuklardan istenen tek şey yazdıkları varakaları ağızlarından çıktığı gibi yazıp kimseye düzeltirmeden gazeteye göndermeleridir.¹³⁴

Gazetede belki de en fazla üstünde durulan mesele kadınların ve kız çocuklarının eğitimi meselesidir. Osmanlı Devleti'nde, kadının toplumdaki yerinin değişim süreci 19. yüzyılda başlamıştır. Sürecin başlangıcı Tanzimat'tır. Arazi kanunnamesiyle kız çocuklarına veraset hakkının tanınması, kölelik ve cariyeliğin kaldırılması ve en nihayetinde kadına eğitim hakkının verilmesi kadınlar için yeni bir zamanın başlangıcını haber vermektedir.¹³⁵

Kızlar için eğitim olanakları arttırılmaya başlanmadan evvel toplumun kızların okumasına nasıl baktığını, o dönemde yazılmış bir ders kitabındaki bazı ifadelerden anlayabiliriz. Buna göre kadının kocası taşraya gittiğinde ona mektup yazacak kadar okuma yazma ve alışverişe çıkacak kadar hesap bilmesi yeterlidir. Çünkü tahsil yapmış bir kadının yanında yaşamak bir beladır denilmektedir.¹³⁶ Şu ifadelerden de anlıyoruz ki, kadınlar ilim tahsil etmeye gerek duyulacak bireyler olarak kabul edilmemektedir. Ancak bu durum Meşrutiyet ile beraber hızlı bir değişim geçirmeye başlamıştır. Tanzimat ile başlayan gelişim süreci Meşrutiyetteki eğitim faaliyetleri ile taçlandırılmıştır. Eskiden sokağa dahi çıkamayan kadın için bu değişiklikler çok önemlidir. Kız rüşdiyelerinin açılması sanayi okulları ve öğretmen okullarının kurulması, kadınların kentlerdeki yaşamını bir hayli değiştirmiştir.¹³⁷ Gazetemiz de bu konuda kayıtsız kalmayarak, pek çok sayısında yayınladığı makale, fıkra ve konuyla ilgili kendilerine gönderilen varakalarla devamlı gündeminde yer vermiştir.

Konuyla ilgisi bulunan ilk yazıda doğrudan ifade etmek yerine bir fıkra üzerinden çocuklara bahsedilmiştir. Kız kardeşini okutan bir çocuğun mektepte ne kadar başarılı olduğu anlatılmıştır. Buna göre çocukların mektepte derslerini ezberlemek için en iyi yolları, kitabı birine verip dersi anlatarak kendisini ona

¹³⁴ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 8, s.5.

¹³⁵ Şehmus Güzel, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 3, İletişim Yay., İstanbul 1985, s. 859.

¹³⁶ Nuri Doğan, **a.g.e.**, s.42.

¹³⁷ Şehmus Güzel, **a.g.e.**, s.860.

dinletmektir. Fıkıradaki bahsedilen çocuğun da bunu yaptıracak hemşiresinden başka kimsesi yoktur. Ama hemşiresi her dersin ne olduğunu neye yaradığını çokça sorunca her birini onunla müzakere etmeye başlar. Bu müzakere de şöyle olur: Çocuk okuldan gelip yemeğini yedikten sonra kardeşiyle bir köşeye çekilip önce o gün gördükleri dersleri ona anlatır. Sonra ikisi beraberce çalışıp birbirlerini dinlerler. En sonunda da birbirlerine soru sorarlar. Bu sorulara bir de örnek verilmiştir ki konuyu daha iyi açıklayabilsinler. Misal birbirlerine lügatleri sorarlar ki kız her defasında bilir. Bunun sebebi de babasının lügat kitabını gündüzleri kardeşi mektepte iken karıştırıp öğrenmesidir. Bu sayede kız, bir mektep öğrencisi kadar tahsil sahibi ve çocuk dahi sınıfının en başarılısı ve başkanı olur denilir.¹³⁸ Burada asıl mevzu rüşdiye öğrencisi olan çocuğun kız kardeşine anlattıklarını onun dahi anlayıp mektebe giden bir çocuk kadar öğrenebileceğini vurgulamasıdır. Çünkü önceleri kızların ve kadınların akılları arasında bile bir fark olduğu düşüncesi toplumda hakimdi. Erkeklerin beyinlerinin kadınlarınkinden büyük olduğu ve bu yüzden erkek beyninin daha mükemmel olduğu gibi bir takım düşünceler kabul görüyordu.¹³⁹ Bu fıkra ile gazetede bu gibi düşünceleri bertaraf etmek istenmiş olması olasıdır. Bunu da çocuklara kendilerine de faydalı olacağını söyledikleri bir yolla yapmışlardır. Fıkranın sonunda siz de bu işten çok fayda göreceksiniz diyerek çocuklar teşvik edilmişlerdir.

Yukarıdaki yazıda konuya bir girizgâh yapıldıktan sonra “*Kızların ve Kadınların Eğitimi*” başlıklı bir makalede gazetenin konuya olan bakışı açıkça ifade edilmiştir. Yazının başında çok yakın zamanlara kadar ilim öğrenmenin yalnızca erkeklere mahsus bir eylem olarak kabul edildiği ve kızların ve kadınların okuryazar olanlarına fena gözle bakıldığından bahseder. Ancak hemen arkasından bunun çok yanlış bir düşünce olduğunu da eklerler. Nitekim şu sözlerle de bu konuyu desteklediklerini kanıtlamaktadırlar:

“İlim ve hüner erkeğe ne kadar lazım ise kadına da o kadar lazım olduğu sonraları anlaşılmaya başladı. Hatta kadınların terbiyesi erkeklerden daha ziyade lazım olduğu bile anlaşıldı. Çünkü kadınlar erkeklerin yalnız valideleri değil ilk hocaları

¹³⁸ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:2, s.4.

¹³⁹ Nuri Doğan, *a.g.e.*, s.42.

olduğu da düşünülür. Öyle ya! Size birisi sorsa ki “Türkçe lisanları en evvel kimden öğrendiniz?” diye şüphe yok ki “anamızdan” cevabını vereceksiniz. Hatta birkaç lisan bilen bir adamın asıl kendi lisanına “lisân-ı mâder-zâtî” derler ki “mâder” ana manasına ve “zâd” doğmaktan geldiği cihetle “anadan doğduğu lisanı” olur.’’¹⁴⁰ Yazıda da görüldüğü gibi kadınların ve kızların eğitimi en evvel bir anne olarak lazım olduğu savı üzerinden savunulmuştur.

Kız çocuklarının eğitimi ile ilgili gazeteye pek çok yazı gönderilmektedir. Hatta gazetenin bu konudaki yazılarının neredeyse tamamı, gelen varakalardaki soru ve önerilere verilen cevaplardan oluşuyor diyebiliriz. Bunlara örnek verecek olursak, gazetede sorulan bir sorunun bir erkek öğrenci tarafından hem başkasına yaptırıp hem de yanlış olan cevabını gazeteye göndermiş olması sebebiyle bir kızın bu durumu eleştirdiği varakası verilebilir. Kız bu durumu inşa edilen erkek rüşdiyeleri kadar kız rüşdiyelerinin de açılması gerektiği konusuna bağlamıştır. Semti olan Beşiktaş’ta iki erkek rüşdiyesi olması ve hiç kız rüşdiyesi olmaması durumundan şikâyet ediyor. Kızların tahsil için İstanbul’a sabah akşam gitmesi gerektiğini ve her kızın buna imkânı olmadığını belirtiyor.¹⁴¹ Burada dikkat çektiğimiz mesele kızın talebinin yanında gazetenin de bunu yayınlamış olmasıdır. Nitekim kendilerinin de bu düşüncede olduklarını dile getiriyorlar. Bunu kıza verdikleri cevaptan anlamaktayız:

‘Kız çocuklarına talim ve terbiyenin lüzum olmadığını kim söyleyebilir. En az erkekler kadar lazımdır. Şu dünyada bir mesudiyet var ise o da insanın yuvasındaki mesudiyetidir. Tavsiye edilen insanın dengi ile birleşmesidir. Eğer ki denk olmazlar ise mutsuz olurlar. Bu dengede tahsil ve terbiye hususunu da aramayacaklar mı? Terbiyeli bir erkek terbiyesiz bir kadınla nasıl mesud olur. Ayrıca bu kadın için de kötüdür. Kocasından hep hakaret görür. Bunun için bize bir tehlike vardır. Şimdi okullarda tahsil gören çocuklar büyüüp erkek olduklarında bizim kızlarımızı cahil ve terbiyesiz olduğu için beğenmeyeceklerdir. Ki yabancı milletlerin kızları çok büyük bir tahsil içindedir. Bizim çocuklarımız onlara meyledecektir ki bunun bizim ve milletimiz için ne kadar büyük bir tehlike olduğunu göz ardı etmemeliyiz. Bunun

¹⁴⁰ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı: 21, s.1.

¹⁴¹ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı: 18, s.1.

*için önlemi ilk önce kadınlar almalıdır. Efendilerini bu tehlike ile uyarmalıdırlar. Maarif nezaretine mi başvururlar yoksa kendi kendilerine mektep açıp hocalar mı bulurlar ama ne yapıp edip buna bir çare bulmalıdırlar. Terbiyeli bir kız yani biraz tahsil görmüş okumuş bir kız hanesini de güzel idare eder. Elindeki akçeyi nasıl harçayacağını ve idare edeceğini bilir. Erkekler erkek çocuklarının terakkisi ile iftihar ettiği gibi analar da kız çocuklarının terakkisi ile iftihar etmelidir’.*¹⁴² Ancak burada dikkatimizi çeken bir durum vardır. O da, kızların tahsilinin yine erkekler için olması gerektiği gibi bir düşüncenin olmasıdır.

Bu durum bir sonraki sayıda da ele alınmaya devam etmiştir. Muharrirlerin kızların eğitimi için öncelikli olarak annelerini sorumlu ve görevli kabul etmeleri üzerine, bir araya gelen birkaç kadın da kendilerinin olmayan tahsilleri ile bunu nasıl yapacaklarını sormalarıyla, konu ile ilgili uzun uzun yapabileceklerini kaleme almışlardır. Ancak kadınların gönderdiği şiddetli varakayı, kadınlarımız ve kızlarımızı bu halde görmek istemiyoruz diyerek yayınlamamışlardır.¹⁴³ Ancak uzun uzadıya anlattıkları yöntemlerden bu konuya verdikleri önem bir kere daha anlaşılmaktadır. Yazı da “*Kadınların nasıl ki çarşıda iş halledecek kadar kafası var ise çocuklarına tahsil için de o kadar kafası vardır. İşte kızların mektebi olmadığı için şikâyet eden bu familyalar bir araya gelse tek başlarına bir hoca tutmaya maddiyatları yetmese de bir aradayken bir mektep oluşturup hoca tutabilirler. Bazı yerlerde işsizlikten güçsüzlükten sıkılmış hanımlar da vardır ki bunların bazıları el işlerinden anlarlar. Bunlar dahi mektepte çocuklara el işi öğretseler hem eğlenirler hem de kızlar bir meşgale edinirler. Kızlarının terbiyesindeki bu ilk ilerlemeyi gören erkeklerde bu duruma kayıtsız kalmaz ve kadınların aciz kaldıkları yerde onlar kendilerinde bir sorumluluk hissedip destek olurlar. Bu işin iktidar sahipleri tarafından halledilmesi beklenir de hiçbir şey yapılmazsa ellerinde teessüften başka bir şey kalmaz’*”¹⁴⁴ denilerek kadınlar dahi bu iş için teşvik edilmişlerdir. Yazıda isterlerse bu iş için Maarif Nezaretine başvurabileceklerini de söylemişlerdir.

¹⁴² *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:18, s.2.

¹⁴³ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 19, s.2.

¹⁴⁴ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 19, s.2.

Yazıların içeriği yalnızca kızların okuyacağı mekteplerin açılması veya çoğaltılması ile de ilgili değildir. Bir kadın tarafından gönderilen varakada kızları eğitecek olan muallimelerin dahi eğitiminin yetersizliği eleştirilmektedir. Bunların okuma yazma bilenlerinin sayısının bile çok az olduğu, mektepten çıktıklarında çocuklara kendilerinin dahi bilmediği şeyleri nasıl öğretebileceklerini sormaktadır. Bu durumla ilgili yalnız eleştiriyle de sınırlı kalmayıp önerilerini de belirtmiştir. Darümuallimat'ın ıslah edilmesi gerektiğini, kızlara okutulan kitapların yeniden yazılmasını talep etmektedir. Eğer ki bu işin uzun süreceği düşünülüyorsa da kızlara mektepte erkek hocaların eğitim verebileceğini söylemektedir. Hatta erkek hocaların ders vermesiyle ilgili '*bunda mahzur görüldüğü doğrudur ancak kızların cahil kalmasından daha mı mahzurdur*' diyerek bu önerisinin de arkasında durmaktadır. Gazete muharrirleri de kadının bu düşüncelerini tasdik etmişler ve yayınlamışlardır.¹⁴⁵

Yazının başında konuyla ilgili kızların okumasına daha önceleri iyi bakılmadığından bahsetmiştik. İşte bu konuyla ilgili hala endişesi olduğu halde ümitli de olan bir muallimenin varakası da gazetede yayınlanan yazılar arasındadır. Muallime Fatma Hanım yazısında, okumaya heves eden kızlara büyücü mü olacak sorusunun sorulduğu zamanların, artık geçmekte olduğunu ümit ettiğini ve belki on beş sene sonrasında kızlar için yüksek mekteplerin dahi açılacağına inandığını belirtir. Gazete de muallimenin kızların okumasını istemeyen ve buna batıl düşüncelerle bakanların olduğunu onaylıyor. Ancak bunun artık evvelki kadar çok olmadığını, yine de böyle bir cahilliğe kadınlar kadar erkeklerin de tepki göstermesi gerektiğini söylüyorlar.¹⁴⁶ Görüldüğü gibi gazete bu konu ile ilgili her türlü öneri, şikayet ve isteğin sunulduğu yazıları gazetede yayınlamış ve hepsini de destekler nitelikte cevaplar vermiştir.

Kadınların eğitimi ile ilgili gazetede kendine yer bulan bir diğer mesele de, kadınlara ait bir gazetenin yayınlanması isteğidir. Bu konuyla ilgili pek çok varaka aldıklarını dile getiren gazete muharrirleri ne kadar çok isteseler de buna muktedir olmadıklarını dile getirmişlerdir. Gerekçeleri ise gazetede çalışan muharrirlerin

¹⁴⁵ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:18, s.1.

¹⁴⁶ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:22, s.6.

çocuklara mahsus çıkardıkları bu gazete için çok fazla zaman harcıyor olmaları ve bir de kadınlara mahsus olarak yayınlanacak bir gazete için sıhhat ve zamanlarının olmadığıdır.¹⁴⁷

Nitekim kadınlara mahsus olarak ilk defa yayınlanan dergi *İnsaniyet*’ten sonra 1908 yılına kadar da kadınlara mahsus bir yayın yapılmamıştır.¹⁴⁸

Gazetenin çocukların eğitimine dair desteklediği politikalardan sonuncusu da meslek seçimleridir. Okula neden gittiğini kavramasını sağladığı bu çocuklara ileride seçebilecekleri meslekler hakkında da kılavuz niteliğinde makaleler yayınlamışlardır. Konuyla ilgili makalelerde mesleğin ne demek olduğu, kendi içinde kaçaya ayrıldığı ve bunlardan hangilerinin onlar için faydalı meslekler olduğu çocuklara ayrıntısıyla anlatılmıştır.

Kendi içinde gruplara ayırdıkları mesleklerden ‘ayak hizmeti’ olarak adlandırılanların rüşdiyede okuyan çocuklar için uygun olmadığını ve çok zor durumda kalan çocukların ancak bu meslekleri yapmak mecburiyetinde kalacağı söylenir. Ancak bunun için bile bir tahsil gerekli olduğu da ifade edilmiştir: ‘*İmdi hidemât-ı müteferrikadan hangisinde bulunacak olur ise olsun bir adama mutlaka okumak yazmak ve elinde bulunacak işe göre hesabını tutmak lazım olup eğer bu adam bir rüştiyeden çıkarak hiç olmaz ise kendi milletinin coğrafyasını tarihini ve usul ve ayinini öğrenmiş bulunur ise bu kadarlık bir tahsil ile dahi sair arkadaşları meyanında mümtaz olur*’¹⁴⁹ denilerek bu mesleklerin dahi çocuklar tarafından küçük görülmesinin önüne önüne geçilmiştir.

Resmi hizmetler grubunda zikrettikleri meslekler devlet memuriyetlerini içermektedir. Bu meslek grupları dahi isim isim zikredilmiştir: ‘‘*Hidemât-ı resmiye mesleği ki bu mesleğin hâvî olduğu meslekler birincisi askerlik ikincisi mülkiye memuriyeti üçüncüsü adliye memuriyeti dördüncüsü zabtiye memuriyeti beşincisi maliye memuriyeti altıncısı belediye memuriyeti yedincisi ziraat ve ticaret memuriyeti, kitabet ve hükümetten alınan bir maaşa mukabil ifa olunan sair*

¹⁴⁷ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:24, s.4.

¹⁴⁸ Bülent Varlık, ‘‘Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri’’, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:1, İstanbul 1985, s.124.

¹⁴⁹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:18, s.3.

hidemâtlardır’’¹⁵⁰ denilerek resmi hizmetler de çocuklara tanıtılmıştır. Ancak bunların içinden ayrı bir makale şeklinde anlatılan tek meslek ticarettir.

Gazetenin müfredata katkıları başlığı altında Fransızca dersine verilen önemin sebebinin ticaret olduğundan bahsetmiştik. Devletin, gayrimüslim vatandaşların ticareti ellerinde bulunduruyor olmalarından duyduğu rahatsızlığı da belirtmiştik. İşte gazete de bu rahatsızlığı paylaşıyor olacak ki ticaretin feyzini anlattıkları ve rüşdiye mektebinde okuyan çocukları bu alana yönlendirip özendirmek maksadıyla bir makale yayınlamışlardır. Makalenin ana teması memlekette ticarete verilen önemi arttırmak olsa da, bunu çocuklara yüksek gelir elde edebilecekleri bir meslek olarak sunmuşlardır. Makalenin başında yer alan ‘*Resmi hizmetlerde çalışan insan zengin olamaz lakin rahatça yaşayıp gidebilir ancak gibi gayri resmi hizmetlerde çalışanlar kendi kabiliyetleri derecesinde zenginliğe ulaşabilirler*’ cümlesinden kolaylıkla anlayabilmekteyiz. Çocuklara seçeneklerinin yalnızca devlet görevlerinden ibaret olmadığı, devlet memuriyetinden çok daha rahat bir hayat yaşayabilecekleri başka meslekler de buldukları söylenmektedir.¹⁵¹

Makalenin ilerleyen kısımlarında, meselenin yalnızca çocuklara iyi bir meslek edindirmek için tavsiye vermek olmadığını, aslında bu konu üzerinden devletin bu yolda gelişeceğini düşündüklerini çocuklara anlatmaya çalıştıklarını anlıyoruz. Zaten bu konunun meslekler başlığı altında yazılmayıp ayrı bir başlık ile kaleme alınmış olması verdikleri önemi gösterir niteliktedir. Makalenin içinde yer alan şu paragraf da meselenin özünü yansıtmaktadır: ‘*Gelişmiş milletler servet edinmenin yolunun ticaretten geçtiğini anlamışlardır. Bunun için eğer ki bir adam başvekil bile olsa ticaretle uğraşan adam kadar itibarı yoktur. Zaten hangi maaşla öyle bir servet edinilebilir ki kabul olsun. Memleketimizin toprağı dikkate alınsa bu derecelerde olmasa bile en iyi memuriyetlerden bile daha rahat hayat sürdürülür. Ancak ticaret ilmi yapılmaya başlanmadı ki bu anlaşılsın. Oysa bizim memleketimiz ticaret için belki de en uygun memlekettir. Etrafı büyük denizlerle kaplıdır. Hatta bundan da çok iskelelerimiz vardır. Akdeniz, Marmara, Karadeniz, Kızıldeniz, Basra ve Amman bize hep güzel güzel iskeleler vermiştir. Fakat ne fayda ki memleketimiz henüz balta*

¹⁵⁰ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:10, s.4.

¹⁵¹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 26, s.7.

*girmemiş orman halinde kalmış olduğu için bu nice tabii kabiliyetlerden istifade edemeyerek aç ve muhtaç bir halde vakit geçiriyoruz.*¹⁵²

Makalenin en sonunda çocukları bu iş için teşvik edici cümleler sıralanmıştır. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bizim Osmanlı toprağı kadar verimli toprağı olmadığı halde bu işte nasıl yol alıp geliştikleri anlatılarak eğer rüşdiyelerde okuyan çocuklar da akıllarını başlarına alırlar ise yalnız kendilerinin değil memleketlerinin dahi saadetini sağlamış olacakları söylenmiştir.¹⁵³ Anlaşılacağı üzere, gazete bu yolda devletin verdiği önemi çocuklara anlayacakları düzeyde açıklayarak bu yolda faaliyet göstermeleri için teşviklerde bulunmuştur.

---

¹⁵² *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 26, s.7.

¹⁵³ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:26, s.7.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TERCÜMÂN-I HAKİKÂT GAZETESİ'NİN ÇOCUKLARIN GELİŞİMİNE KATKILARI

Çalışmamızın üçüncü bölümünün içeriğini, rüşdiye mektebinde okuyan çocukların eğitimlerinin yanında, gelişimleri için de gazetenin sürdürdüğü faaliyetler oluşturacaktır. Bu faaliyetlerin çok çeşitli konulardan meydana gelmesi sebebiyle, anlatımın derli toplu olabilmesi için kendi içlerinde gruplandırıp, alt başlıklar halinde anlatılmaya çalışılmıştır.

Gelişim denildiği zaman, çok geniş anlamlı bir ifade anlaşılmaktadır. Bizim gelişim demekteki maksadımız ise şudur; rüşdiye mekteplerindeki çocukların, devletin yetişmesini arzu ettiği niteliklerde bireyler haline gelebilmeleri için telkin, nasihat ve öneri ile bu amaca uygun şekilde gelişmelerini sağlamaktır. Nitekim gazetede bu gelişime katkı sağlamak için, hem birçok sayı devamlılık gösteren bölümler yayınlanmakta hem de çeşitli meseleler üzerinden makaleler kaleme alınmaktadır. Yapılmak istenen katkının ne yönde olduğunun anlaşılabilmesi için, dönemin meydana getirilmek istenen insan tipinin özellikleri üzerinden, alt başlıklarımızı oluşturmuş bulunmaktayız.

Peki, yetiştirilmek istenen insan tipi nasıldı? Şöyle ki; Tanzimat'ın 'Osmanlılık' idealine bağlı, dindar, itaatkâr, Padişah II. Abdülhamid'e sadakatle

bağlı olan insan tipidir.¹⁵⁴ Öğretmenlerden istenen de, düzenin savunuculuğunu yapmak ve medresenin yetiştirdiği tipte dindar insan yetiştirmektir. Temel amaç itaatkâr, ama aynı zamanda merkezin değerlerini kendi değerleri olarak kabul edecek eğitilmiş bir nüfusun yaratılmasıydı.¹⁵⁵ Öğrencilerin dini inançlarında zayıflama görüldüğünden yakınmaktadırlar.¹⁵⁶ Bu sebeptendir ki rüşdiyelerin ders programları dahi zamanla ağırlık din derslerinde olacak şekilde yapılmış bulunmaktadır.¹⁵⁷ Ayrıca devletin eğitim ideallerinin merkezinde de bir ahlakileştirme düşüncesi yer almaktadır.¹⁵⁸ İşte bu tanımlamalardan yola çıkarak, çocukların ‘ahlaki gelişimi’ ve ‘siyasi gelişimi’ ile hedeflenen şekilde yetiştirilebilmelerinin yolu kabul edilen ‘okuma bilincinin gelişimi’ olmak üzere üç alt başlık şeklinde anlatmayı hedeflemekteyiz.

3.1. AHLAKİ GELİŞİME KATKILAR

Tercümân-ı Hakikât gazetesinin yayınlandığı dönemde, ders kitaplarında din ve dindarlık teşvik edilmekte idi. Hatta döneme ait bir ders kitabında çocuklara vazife ve sorumlulukları anlatılırken, ilk sıraya Allah, ikinci sıraya peygamber ve üçüncü sıraya ise padişahı koyarak onlara karşı sorumlu olduğu ifade edilmekteydi. Bunun yanında bir çocuğa ilimden önce terbiye verilmesi söylenmekteydi. Bu terbiyeden kasıt ise tahmin edileceği gibi, dinin koyduğu sınırlar içerisinde ve emrettiği şekilde hareket etmek anlamına gelmekteydi. Hatta çocuklara eğitim verecek olan mürebbiyelerde aranan özelliklerden biri de dindar ve güzel ahlaklı olmalarıydı ki, buradaki dindarlık yalnızca İslam diniyle de sınırlı değildi. Hangi dine mensup olursa olsun dindar olmaları beklenmekteydi.¹⁵⁹

Tercümân-ı Hakikât gazetesinde, çocukların ahlaki gelişimine katkıda bulunmak amacıyla on yedi sayı boyunca aralıksız yayınlanan “*Kıssadan Hisse*” ile beş sayı hariç her hafta düzenli yayınlanan “*Nasihâtü'l Etfâl*” bölümleri başta olmak

¹⁵⁴ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2008, s. 226.

¹⁵⁵ Selim Deringil, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji**, Doğan Kitap Yay., İstanbul 2014, s.108.

¹⁵⁶ Yahya Akyüz, **A.g.e.**, s.253.

¹⁵⁷ Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2003, s. 105.

¹⁵⁸ Benjamin C. Fortna, **Mekteb-i Hümayun**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.58.

¹⁵⁹ Nuri Doğan, **A.g.e.**, s.35-49.

üzere pek çok kısa makale kaleme alınmıştır. Bu bölümlerde yer alan yazılar ve kısa makaleler üzerinden gazetenin ahlaki olarak çocuklara yapmayı hedeflediği katkılara değinmeye çalışacağız.

İlk olarak süreklilik arz eden bölümleri inceleyeceğiz ki adı geçen bu bölümlerden gazetenin tanıtımını yaptığımız birinci bölümde de bahsetmiş idik. “Kıssadan Hisse” bölümü, gazetenin yayınlandığı tarihlerde artık piyasada bulunmayan bir kıssa kitabından alınmış, öğretici hikâyelerden oluştuğu belirtilmişti. Bu bölümde öğütlenmek istenen meseleler öğretici hikâyeler aracılığı ile çocuklara aktarılmaktadır. Biz bu hikâyeleri, hikâyenin kendisinden çok anlatılma amaçları doğrultusunda ele alarak, bölümün amacına daha uygun olacağı düşüncesiyle öğütlenen meseleler üzerinden incelemeye çalıştık.

Bölüm içerisinde verilen hikâyelerin sonunda bir de ders çıkartılan kısmı vardır ki bölümün hikâyeler vasıtasıyla çocuklara öğütlediği düşünceler de burada belirtilmektedir. Bölümden vereceğimiz örnekler ile daha iyi anlaşılacağını ümit ediyoruz. Bir hikâyede çocuklara, başkaları vasıtasıyla, başkalarına yaslanarak bir yerlere gelmemeleri, daima kendi ayakları üzerinde durmaları öğütlenmektedir. Bunu da Ezop masallarından olan “*Kaplumbağa ve Kartal Kuşu*” hikâyesi ile anlatmaktadırlar. Hikâyede uçmak isteyen kaplumbağa bu isteğini kartal kuşuna iletir ve o dahi onu ayaklarıyla yakalayıp gökyüzüne doğru uçar. Kaplumbağa bu haliyle böbürlenir ama bir süre sonra yorulan kartal kendisini yukarıdan aşağıya bırakır. Düşen kaplumbağanın kabuğu paramparça olur. İşte kartalın vasıtasıyla uçan kaplumbağa örnek verilerek çocuklara kimseye güvenerek bir yerlere gelmemeleri telkin edilmiştir.¹⁶⁰

Bölümdeki bir diğer hikâyede çocuklara kimseyi küçümsemeyip, kibirlenmemeleri öğütlenmektedir ki bunu da “*Boğa ile Fare*” hikâyesiyle anlatmaktadırlar. Hikâyede boğa kendisinin büyük cüssesinden dolayı kibirlenmekte ve aslandan ve filden başka rakip görmemektedir. En kuvvetli hayvanlardan biri olduğu ile böbürlenirken bir delikten çıkan fare tarafından ısırılır. Ancak fare hemen kaçtığı için onu alt edemez. Bu olay ile birlikte boğanın aklı başına gelir ve

¹⁶⁰ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 5, s.5.

ahmâklığını anlayarak ufacak bir fareye bile bir şey yapamadığını kabullenip kibir ve gururun çok körü bir şey olduğunu anlar. İşte boğanın bu hali çocuklara örnek diye anlatılıp kibirden ve gururdan sakınmaları öğüt edilmiştir.¹⁶¹

Bölümde yer alan başka bir hikâyede çocuklara kendilerinde olmayan bir kabiliyeti göstermeye çalışmamaları söylenmekte ve bunu da “At ile Eşek” hikâyesi üzerinden anlatılmaktadır. Hikâyede, değirmende boş vakit geçirirken sahibiyile savaşa giden bir at görüp, cenge ve getireceği şan ile şöhrete heves eden bir eşekten bahsedilmektedir. Ancak bu eşek savaş meydanını görür görmez korkup kaçar ve bu yaptığından da çok utanır. Ancak bunun kendi kabiliyetlerinin sınırını aşan bir durum olduğunu anlayıp yaptığıнын yanlışlığını fark eder. İşte bu eşeğin kendi becerileri dışındaki bir işe heves edip de gerçekleştirememiş olması bahsi üzerinden çocuklara kendilerini altından kalkamayacakları işlere sokmamaları nasihat edilmektedir.¹⁶²

Bölümde yer alan hikâyelerden birinde çocuklara her işte sabırlı olmaları ve bu sabırlarının sonunda elbet mükâfatlandırılacakları vaat edilmekte ve bu da “Efendi Beğenmeyen Eşek” hikâyesi ile anlatılmaktadır. Hikâyede efendisinin yaptırdığı işten memnun olmayıp, Allah’tan her zorluk çektiğinde efendisini değiştirmeyi isteyen ve her defasında da daha zor bir işveren efendiye hizmet eden bir eşek anlatılmaktadır. En sonunda akil bir kişinin sabretmesini öğütlemesi ile daha fena bir efendiye gitmekten kurtulur. İşte bu öykü üzerinden çocuklara karşılaştıkları ilk zorlukta pes etmezler ise mükâfatlandırılacakları öğütlenmektedir.¹⁶³

Bölümde yer alan başka bir hikâyede çocuklara zor durumda kaldıklarında düşmanlarından yardım istememeleri “Düşmandan İstimdat” adlı hikâye üzerinden tembih edilmektedir. Hikâyede bir çiftçinin tuzağına düşen tilki kendisini kurtarması için bir horozdan yardım istemektedir. Horoz yardım edecek gibi davranıp onu çiftçiye haber verince, tilki daha önce karısını ve çocuklarını öldürdüğü bir düşmandan yardım istemenin yanlışlığını anlamıştır. İşte tilkinin düşmanından

---

¹⁶¹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 5, s.6.

¹⁶² *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:8, s.7.

¹⁶³ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:9, s.6.

yardım isteyip de yarı yolda kalması durumu üzerinden çocuklara zor zamanlarından dostlarından yardım istemeleri telkin edilmektedir.¹⁶⁴

Yine bir diğer hikâyede ise kendilerine dostluk gösteren düşmanlarına hemen güvenmemeleri öğütlenir. Bu da “*Arslan ile Oğlak*” hikâyesi üzerinden anlatılır. Hikâyede bir kaya üzerinde gördüğü oğlağı yemek isteyen aslanın onu kandırarak aşağı ovaya indirmek için dostça nasıl yaklaştığı anlatılmaktadır. Ancak oğlak akıllıdır ve aşağı inmeden canını kurtarır. İşte oğlağın bu akıllıca hareketi çocuklara örnek gösterilmekte ve kendilerinin de aynı oğlak gibi düşman bildikleri insanların dostluk çağrısında dikkatli olmaları söylenmektedir.¹⁶⁵

Bölümde yer alan bir başka hikâyede çocuklara bilmedikleri, ehil olmadıkları işlere biliyormuş gibi girişmemeleri “*Koyun Kırpma Kadın*” hikâyesi üzerinden öğütlenmektedir. Hikâyede kadın koyun kırpma işini yapmaya girişmektedir. Ancak bu iş ince bir sanat olduğundan ve kadın da bu işte ehil olmadığından bazen yünlerin yarısını deride bırakmakta bazen deriyi de yünlerle kesmekte ve kanatmaktadır. En sonunda koyun bu duruma dayanamamış ve ehil bir kişi getirmesini söylemiştir. İşte bu hikâye üzerinden çocuklar bilmedikleri işleri hakkıyla beceremeyecekleri gibi başkalarının da bu işten zararlı çıkabileceği ihtimali ile ilgili uyarılmaktadır.¹⁶⁶

Bu bölümle ilgili vereceğimiz son örnekte ise çocuklara birileri zor duruma düştüğünde onların hali ile eğlenmek yerine kendilerinin emniyetlerinden emin olmaları konusunda “*Tavşan ve Keklik*” hikâyesi üzerinden uyarılmaktadır. Hikâyede tavşanın tuzağa düştüğünü gören bir kekliğin onun bu hali ile alay ederken bir atmaca tarafından yakalandığı anlatılmaktadır. Bu hikâye ile çocuklara başkaları tehlikeye düştüğünde alay ederek akıl vereceğinize kendi tehlikenizi zamanında fark edip emniyetinizi sağlayın denilmektedir.¹⁶⁷

Tercümân-ı Hakikat Gazetesi’nin nasihat verilen ve düzenli olarak yayınlanan ikinci bölümü “*Nasihatu’l Etfâl*” başlıklı bölümüdür. Bölümün Eyüp Sabri Paşa tarafından kaleme alındığından ve üç sayı hariç her bölümde yayınlanmış

¹⁶⁴ *Tercümân-ı Hakikat* Gazetesi, sayı: 13, s.6.

¹⁶⁵ *Tercümân-ı Hakikat* Gazetesi, sayı: 15, s.6.

¹⁶⁶ *Tercümân-ı Hakikat* Gazetesi, sayı: 10, s.3.

¹⁶⁷ *Tercümân-ı Hakikat* Gazetesi, sayı:18, s.5.

olduğundan gazetenin tanıtım bölümünde bahsetmiştik. Bölümün yazılış amacı çocuklara yazarın bizzat kendisi tarafından anlatılmaktadır. Buna göre : “*Size huylarınızı iyileştirmek için biraz öğüt vermek isterim. Çünkü ahlak risalelerinde dahi yazılmış olduğu üzere huyu çirkin ve kötü olanların hayvanlardan pek de farkı olamaz. İnsan ancak güzel güzel huylar ile kendini hayvanlıktan kurtarabilir. Yiyip içmek yatıp kalkmak gibi şeyler de insanların hayvanlardan ne farkı olabilir? Yaradılıştaki ikisi de birdir. İnsanı hayvandan ayırsa ayırsa iyi huyları ile akli ve dili ayırabilir*”¹⁶⁸ denilerek çocuklara sahip olmaları gereken huyların neden edinilmesi gerektiği de bu şekilde açıklanmaktadır. Ayrıntıya girmeden ve örnek başlıklar açılmadan evvel teşvik cümleleri de kurulmuştur. “*Huy-ı zatında güzel olan yahut sonradan iyi huy kazanan insanlar her yerde her surette rahat ederler. Güzel ömürler geçirirler. Herkesin yanında itibarlı olurlar. Büyüklerin yanında hatırları sayılır. Kötü huyluluk ile ismini çıkaranlar ademiyet rütbesinden düşerler, insaniyet mertebesini kaybederler*”¹⁶⁹ ya da “*Aklı olan insan daima ahlak-ı hamide denilen güzel huyları kendine mal edinmek ve herkes kendini güzel huy sahibine her yerde yoldaş, kasvet ve tasa günlerinde arkadaş olur. İnsanın kadrini arttırır. Ömrünü uzatır. Her beladan kurtarır. Malını mülkünü korur. Meclislerin en yüksek ve itibarlı yerleri iyi huy sahibi olanlara ve hep insanların hürmet ve riayetleri güzel güzel huy kazanmış bulunanlara mahsustur*”¹⁷⁰ gibi cümleler bunlara örnektir.

Bölüm içerisinde ele alınan belli başlı konular ise şu şekildedir; sıdk, ibadet, ihlas, teslimiyet, dua, meşveret, rıza, hayâ, tevekkül, emanet, saadet, şükür, akıl, sabır, tevazu, suçların bağışlanması, ilim, lisan ve ticaret. Bölümün içeriklerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı başlıklar ve yazılan hikâyelerden örnekler verilmiştir.

3. sayıda yer alan *Nasihât’ül Etfâl* bölümünde “Sıdk” başlığı altında çocuklara iyi huylardan doğruluk anlatılmaktadır. Yazar doğruluğu “*Güzel huylardan faydalı olanların birisi de doğruluktur. Buna Araplar “sıdk” tabir ederler. Bu huy hep huyların büyüğü ve makbulüdür. Doğruluğu meyh ve tarif etmek isteyenlerin büyük sıfatlar ile okurlar ve hatta Cenab-ı Hak Kelam-ı Kadimi’nin pek*

¹⁶⁸ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 2, s.5.

¹⁶⁹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 2, s.6.

¹⁷⁰ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 2, s.6.

çok yerinde doğruluğu okumuş ve kullarına doğru yolları açıktan açığa göstermiştir’’¹⁷¹ cümleleriyle anlatacağı konunun önemini kısaca ifade etmiştir. Bölümün giriş kısmında dile getirildiği gibi din ağırlıklı eğitim düşüncesi üzerinden incelendiğinde, bu örnekte de tavsiye dini bir teşvik ile yapılmıştır denilebilir. Nitekim o dönem rüşdiyede okutulan bir ders kitabında yalan söylemenin çok kötü bir huy olduğu ve sakınılması gerektiği ile ilgili ifadeler de yer almaktadır.¹⁷² Yukarıda ifade edildiği gibi her konu bir hikâye ile desteklenip zenginleştirilmiştir. Bu konunun hikâyesi ise zalim bir hükümdar ve her daim doğruyu söyleyen hapis bir adam ile ilgilidir.

4. sayıda yer alan bölümde anlatılan konular ‘‘*ibadet*’’ ve ‘‘*ihlas*’’dır. Yazar ibadet bahsini ‘‘*Cenab-ı Hak her ne farz etti ise onu tamamıyla yerine getirmeğe gayret etmeli ve her neyi haram etmiş ise ondan çekinmelidir. Tanrı te’âla hazretleri itaat edenleri sever, kötü işlerde bulunanlara gazap eder. Mevla’nın tengriliğine inananların hiçbiri itaat ve ibadette tembellik etmeyip gece gündüz Allah’ı hoşnut etmeye çalışırlar. Bilirsiniz ki insanın ömr-i tabisi gayet az bir zamandır. Bu az zaman içinde çok sevap kazanmak yolunu bulmağa çalışmalıdır. O yolda ihlas-ı kalb ile daima mümkün mertebe ibadet ve ahkam-ı şeriate tamamıyla tebaiyyet etmekten ibarettir’’¹⁷³ cümleleriyle ifade eder.*

Bilindiği gibi Sultan II. Abdülhamid mektepli çocukların dini hassasiyetlerinin kaybolmaması ve gelişmesi konusuna büyük önem vermekteydi. Askeri Mektepler Nazırı Mustafa Zeki Paşa’nın bu konuyla ilgili saraydan gönderilen bir genelgeye verdiği cevaptan, mektepli öğrencilerden bir namazını dahi kaçıranların, ev izinlerinin kaldırılarak cezalandırıldığını öğrenmekteyiz. Ayrıca Ramazanda oruç tutmayan öğrencilerin de, okul hapsiyle cezalandırıldığını bildirmektedir.¹⁷⁴ İbadet konusunun hikâyesinde ise Hz Ali’nin ibadette gösterdiği titizlik anlatılmaktadır.

4. sayıda yer alan bir diğer konu da ‘‘*İhlas*’’tır. Bölümde ihlasın önemi de şu ifadelerle belirtilmiştir: ‘‘*İbadette ihlas ister ki ihlas kişi ibadetini riyadan yani*

¹⁷¹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:3, s.5.

¹⁷² Nuri Doğan, **A.g.e.**, s.53.

¹⁷³ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:4, s.6.

¹⁷⁴ Selim Deringil, **A.g.e.**, s.110.

herkese << bu adam ibadet ediyor>> dedirtmek fikrinden temizlemeğe denir. Bir amel riya ile karışık olursa kızgın ateşte kaynatılan şaraba benzer ki isti'mali haramdır. Amel yalnız Allah için olmalıdır. Eğer amelde garaz bulunursa kokmuş ciğer kadar kadri olmaz. Amel hayır için olmayıp da şer için olursa o amel temelsiz binaya benzer. Bir hanenin temeli olmaz ise o hane çabuk yıkılır. Hayır için olmayan amel dahi Allah'ın indinde kabul olmaz. Yalnız ibadette değil her işte niyet halise olmalıdır ki Tengri Teâla tarafından iltifat ve ihsana salahiyet ve istihkak kazanılmış olsun. Nefis denilen düşmanın amelde müdahalesi olmamalıdır ki Allah için olunan ibadette garaz ve riya kokuları karışmasın. Zira nefsin âdeti kötüdür. İnsanın işleyeceği amellerin yüzünü siyah günahla karartır’’¹⁷⁵ diyerek ihlasın ne anlama geldiği ve ne gibi faydası, ehemmiyeti olduğu çocuklara açıklanmıştır. Konunun hikâyesi de ihlaslı olmayı kendine adet edinmiş bir hükümdar ile cezaya çarpıttığı bir edepsiz mahkûm arsında meydana gelen bir hadise ile ilgilidir.

5. sayının *Nasihatü'l Eftâl* bölümünün konusu “*Teslimiyet*”tir. Bu iyi huyun önemi şöyle ifade edilmiştir: “*Allah'ın işlerinde her daim bir sebep vardır. Hayır gördüğünüzde şer, şer gördüğünüzde hayır vardır. Sabredenler her şeyin faydasını görürler, sabırsızlar dizlerini döverler.*’’¹⁷⁶ Sabır pek çok makalenin ve yazının konusunu oluşturmaktadır ki Kıssadan Hisse bölümünde sabırla ilgili hikâyelere değinilmişti. Konunun hikâyesi ise zahid mertebesindeki bir adamın teslimiyet göstermeyerek bu mertebesini kaybetmesini anlatmaktadır.

7. sayının *Nasihat'ül Etfal* bölümünde anlatılan konu “*Meşveret*”tir. Yazar Eyüp Sabri Paşa, meşveretin ne olduğu ve neden iyi huylardan sayıldığını bölümün başında çocuklara açıklamaktadır. “*İnsan bir işe başlamazdan evvel o işe akıllı erenler ile görüşüp işinin ne vecihle husûle getirilmesi mümkün olacağını söyleşmelidir. Buna Araplar meşveret derler. Meşveret sünnet-i şeriftir. Peygamberimiz her işte meşveret ederler ve meşveretle görülen işin neticesi hayra müncerr olduğundan büyük işler için o işleri işlemezden evvel münasip adamlarla meşveret edilmesini ahab-ı kirama tembih ederlerdi. Peygamberimizin bu suretle sâdır olan iradelerine bakılır ise meşveretin ehliyle yani müşavere olunacak işe akli*

¹⁷⁵ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 4, s.5.

¹⁷⁶ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:5, s.5.

eren adamlarla edilmesi lazım gelir ki aşağıda nakil edeceğimiz kıssa-i pür-ibret nâ ehil ile olan meşveretin mazeretini bildirir. Zira ehliyle meşveret edilmez ise çekilen emekler hep boşa gider. İnsanı birçok belaya giriftâr eder.¹⁷⁷ şeklindeki bu açıklamada yine, nasihat edilen konunun dini örneklerle desteklendiğini görüyoruz. Konunun hikâyesinde, kabul olacak üç dua hakkı olan bir adam ve karısı arasındaki meşvere ve bu meşverenin neticesi anlatılmaktadır ki adam meşvere yapmaması gereken biri ile yaptığından bütün haklarını kaybetmektedir.

10. sayının konusu iki tane olup bunlar “Tevekkül” ve “Emanet”tir. Tevekkülün iyi huylardan olmasının sebebini yazar yine yazının başında açıklamıştır. “Tevekkül dahi her maksadın hâsıl olmasını kolaylaştırıcı bir kuvvettir ki hakkın lütuf ve ihsanına hüsn-i zatı olanlarda bulunur. Tanrı Tealâ'nın her halde lütfuna teveccüh ve esbab-ı zahiriye kâbetle dayanmayarak her emri müsebbibe'l esbab olan Allah'a tefvîz etmeğe 'tevekkül' denir. İşlerini Cenab-ı kadîu'l hacata teslim ile kerem-i ilahiyeye itimad edenler her emele nail ve her maksada vasıl olurlar. Eski hükümdarlardan biri ulema-yı İslamiyeden birine Müslümanlar düşmanlarına ne vecihle mensur ve muzaffer olabilirler sualini iradla iki sebep ile ehl-i iman a'dâiya ile galip olur” denilerek bu ifadelerden sonra peygamberden bir bilgi de aktarılmıştır. Buna göre Allah'ın rızasını kazanmak için gerekli olan şeyler peygambere sorulmuş ve o da birinin namaz kılmak ve diğerinin de Kur'ân-ı Kerim'e tevekkül etmek olduğu cevabını vermiştir.¹⁷⁸ Bu nasihatın dini bir olayla desteklenmesinden başka tevekkülün kendisi zaten dini bir eylemdir.

10. sayının bir diğer konusu olan emanetin de açıklaması tevekkülün hemen arkasından verilmiştir. “Biraz da emanetten bahsedelim; emanet hıfz için verilen şeye derler. Emanet yine verilmek için alınan şeye derler. Ahlak-ı hasenenin biri de emanettir. Emaneti insanoğlu kendi kabul etti. Allah Tealâ emaneti evvel ezelde göklere yerlere arz etmiş iken hiç biri kabul edemedi. Lakin insan arzın ve semavâtın kabul edemedikleri ağır bir yükü kendi ihtiyarıyla yükledi. Adam olan ihtiyar ettiği şeyin hukukuna riayet eder. Emin olup tabiatında eser hıyanet olmayan adam elbette ganidir. Hiç kimseye muhtaç olmaz. En büyük emanet ki yerin göğün kabul

¹⁷⁷ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı: 7, s.6.

¹⁷⁸ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı: 10, s.6.

edemediği hamal-ı nakildir. İman denilen emanet-i kübradır. Mü'min-i sadık olan emaneti sahibine teslimde ihtimam eder. Emanete riayet imanın kuvvetine delil ve alamettir” şeklinde açıklanmaktadır.

14. sayının *Nasihati'l Etfâl* bölümünde “sabır” konusu anlatılmıştır. Önemi ise önceki bölümlerde olduğu gibi hikâyesinden evvel açıklanmıştır. “*Sabır nezd-i ilahiyede makbul ve himmeti olanlar mertebe-i sabra izhâr-ı muhabbet sıfatıyla mecbûldur. Sabır, Tengri Tealâ hazretleri canibinden zuhur eden her türlü belaya dayanıp iyi ve kötü her ne olur ise Allah'ın emriyle olduğunu itikat ermeğe denir. Sabır ahlak-ı haseneden büyük bir huydur. Tanrı Tealâ sabredeceğinin yanında olursa artık o adama karşı gelecek bir kuvvet düşünülebilir mi? Bir kula Allah mertebe-i sabrı ihsan ederse o kula mekârim ahlakın yani güzel huyların hepsini vermiş olur.*”¹⁷⁹ Konunun hikâyesinde ise haksız yere hapis yatıp ve bir de ölümle cezalandırılan bir adamın gösterdiği sabır ve neticesi anlatılmaktadır.

Gazetenin, çocukların ahlaki gelişimi için düzenli yayınladığı bu iki bölüm dışında bir de makaleleri vardır. Bu makalelerden biri ‘*Kundaktaki Bir Çocuk*’ başlıklı olanıdır ki bu makalede annelerine hürmet göstermeleri tavsiye edilmektedir. Bunu da gündelik olarak çocukların yaşamakta olduğu bir olay üzerinden yapmaktadırlar. Çocuklara, geceleri uyanarak ağlayan kardeşlerine annelerinin nasıl usanmadan ve sıkılmadan koştuklarını, karınlarını doyurduklarını ve tekrar uyuyabilmeleri için ninniler söylediklerini hatırlatıp, bir zamanlar herkesin ve kendilerinin dahi o muhtaç halde olduklarında yine annelerinin kendilerine baktığını söylemektedirler. Hatta bunun yalnızca bu durumla sınırlı kalmadığı, kendilerini bilmeye başladıkları çağa ve hatta daha sonraki belli bir süreç aralığında da yine her türlü ihtiyaçlarının anneleri tarafından yapıldığını unutmamaları ve annelerine hürmette kusur etmemeleri nasihat edilmektedir. İtaatsizlik yapacak olan çocukları da dikkate almadıklarını ve hatta insan yerine koymadıklarını belirtmektedirler.¹⁸⁰

İtaatkâr olmak ve isyankâr olmamak dönemin eğitim kitaplarında da özellikle belirtilen meselelerden biridir. Çocuklara uslu uslu oturup büyüklerinin sözlerini

¹⁷⁹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 14, s.5.

¹⁸⁰ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:1, s.2.

dinlemeleri, bu sayede zihinlerinin açılacağını ve annelerine, babalarına ve onlara bakanlara itaatsizlik etmemeleri öğütlenmektedir.¹⁸¹

Çocuklara öğüt verilen diğer bir makale “*Haylazlığın Neticesi*” başlıklı makedir. Yazıda çocuklara, hocaları ne kadar iyi ders anlatırsa anlatsın eğer ki kendileri dersi öğrenmek için çaba harcamaz ve tembellik ederlerse hiçbir şey öğrenemeyecekleri söylenmektedir. Sınav zamanları geldiğinde de bu tembellik eden çocukların kopya çekmeye yelteneceklerini ve rezil olabileceklerini bildiklerini çünkü çalışkan çocukların bunu yapmaktan utanacaklarını söylemektedirler. Makalede amaç çocukların derslerine güzelce çalışmasını ve rezil olacakları işlere kalkışmamalarını sağlamaktır. Bu çabalarını da makalede haylazlık eden bir çocuğun sınav zamanı hocasına nasıl rezil olduğunu anlatan bir hikâye ile desteklemiştir.¹⁸²

Çalışkan olmak ve tembellik etmemek çocuklara okullarda da öğütlenmektedir ki dönemin okullaşmadaki artış seviyesi göz önüne alındığında bu durum anlaşılabilir. Tembellik ders kitaplarında sık sık eleştirilen bir konudur. Çocuklara tembel olanları kimsenin sevmeyeceği, tembel insanın hiçbir işte başarılı olamayacağı söylenmekte ve bu yüzden çalışmalarını öğütlenmektedir.¹⁸³

“*Medeniyet ve Vahşet*” gazetede birkaç sayı boyunca yayınlanan bir makedir. Bu makalede çocuklara medeni bir hayat yaşamının insanların hayatındaki etkisi, vahşi yaşam ile kıyaslanarak anlatılmakta ve bu sayede sahip olduklarına şükretmeleri nasihat edilmektedir. Vahşi yaşamda insanın değil kendini tehlikelerden korumaya, karnını doyurmaya ve soğuk havalardan bedenini muhafaza etmek için bile kudretinin yetmeyeceği anlatılmakta ve bunun için şimdi bile hayvanlara muhtaç olduğu söylenmektedir. Etinden, sütünden, yününden faydalanılan bir koyunun dahi kendisini savunabileceği bir kudrette olması durumunda insanın vahşi yaşamda hayatta kalmasının ne kadar güç olacağını düşünmeleri telkin edildikten sonra şimdiki hayatları ile kıyaslayıp ne kadar şanslı olduklarını anlamaları öğütlenmektedir.¹⁸⁴

---

¹⁸¹ Nuri Doğan, **A.g.e.**, s.55.

¹⁸² *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 1, s.6.

¹⁸³ Nuri Doğan, **A.g.e.**, s.62.

¹⁸⁴ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 14, s.3.

“*Hem İ'tizar Hem Nasihat*” başlıklı makalede ise çocukların diş temizliğine göstermeleri gereken önemin üzerinde durulmakta ve bunu nasıl yapacaklarının yolları anlatılmaktadır. Gazetenin muharrirlerinden birinin dişinin ağrısı sebebiyle 22. sayı gecikmeli olarak yayınlanmıştır. Makalede çocuklara bu gecikme ile ilgili açıklama yapıldıktan sonra muharriri işinden alıkoyan bu diş ağrısının sebepleri sıralanarak kendilerinin de yaşamamaları için önlem almaları telkin edilmektedir. Dişlerin en büyük düşmanın tatlılar olduğu ve çocukların da şekeri çok yemeleri sebebiyle büyüyünce bu sebepten çok ağrı çekecekleri söylenmekte, ayrıca çok soğuk ve sıcak şeyler yemelerinin de dişleri zayıflatacağı hatırlatılmaktadır. Dişlere zarar veren durumlar sıralandıktan sonra onları korumanın yolunun da yemeklerden sonra dişleri misvakla temizlemek olduğu söylenmekte ve bunu yaparlarsa ise ömürlerinin sonuna kadar ağrı çekmeyecekleri belirtilmektedir¹⁸⁵.

Diş temizliği makalede tek başına ele alınan bir konu olsa da temizlik bahsi dönemin ders kitaplarında üzerinde durulan konulardan biridir. Temizliğin imandan olduğu ve temiz olmayan insanları Allah'ın dahi sevmediği çocuklara hatırlatılarak insanlar arasında itibar görmek için temiz olmaları gerektiği öğütlenmektedir¹⁸⁶.

3.2. SİYASİ DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİNE KATKILAR

Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nin 9-12 yaş grubunda, rüşdiye mektebine devam eden çocuklara özel olarak çıkarıldığını daha önce pek çok kez söylemiştik. Bunu tekrar dile getirmemizin sebebi ise başlık ile bölüm içeriğinin birbiri ile ilişkisini açıklamaktır. Bölüm içerisinde anlatılacak olan makale ve yazılarda, bu yaş grubundaki çocuklara verilmek istenen siyasi bir kimlik değil, ülkelerini ilgilendiren siyasi ve gündelik meseleler hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamaktır. Nitekim gazetenin “*Mukaddime*” başlıklı makalesinde de Mehmed Cevdet çocuklara, büyüklerin gazetelerinde gördükleri ama anlayamadıkları bu politika ve havadislerden onları mahrum bırakmayacaklarını ve anlayacakları şekilde

¹⁸⁵ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 22, s.1.

¹⁸⁶ Nuri Doğan, *A.g.e.*, s. 37.

yazacaklarını vaat etmiştir.¹⁸⁷ Bu vaat yerine getirilmiş ve “havadis” ile “Politika” başlıklı iki bölüm düzenli olarak gazetede yayınlanmıştır. Bu iki bölüm haricinde, devletin siyasi politikalarına konu olan pek çok mesele de makaleler halinde çocuklara bahsedilmiştir. İlk olarak düzenli yayınlanan “Havadis” ve “Politika” bölümlerinin içeriğinin daha iyi anlaşılabilmesi için örnek metinler üzerinden inceleme yapılacaktır.

Havadis bölümü genel olarak ülkede devam etmekte olan eğitim faaliyetlerinden haberler verse de, bu haberlerin arasında dönemin bazı siyasi meseleleri de dile getirilmektedir. Buna örnek olarak “*Bulgarların Müslümanlara Mezalimi*” başlıklı haber verilebilir. Haberin içeriğinde 1877-1878 Osmanlı–Rus Savaşı çocuklara hatırlatılmakta, bu savaşın sonunda Osmanlı Devleti mağlup olduğu için Tuna vilayetinde Bulgaristan emareti ve Filibe sancağında da Şarki Rumeli Vilayeti Muhtarlığı kurulduğu haber verilir. Buradaki Müslümanlardan birçoğu topraklarından göçtüğü halde göçmeyenlerin Bulgarlar tarafından zulme uğradığı, mallarının yağmalandığı ve çoğunun öldürüldüğü anlatılmaktadır. Bu duruma vilayetin Osmanlı’ya bağlı valisi Aleko Paşa’nın da bir Bulgar olmasından dolayı sessiz kaldığı ve bu yüzden belki de görevinden alınacağı da eklenmektedir.¹⁸⁸ Osmanlı’da kişilerin etnik kökeninden çok inandığı dinin önemli olduğu düşünüldüğünde, Bulgarlara bırakılan topraklardaki Müslümanların hala düşünülüyor olması ve hatta onlarla ilgili hoş gitmeyen bir durumun dahi gazetede kendine yer bulmuş olması anlaşılabilir. Burada dikkat çekilmek istenen şey çocukların ziyadesiyle bir yetişkin gibi muhatap alınarak devletin siyasi bir meselesinin anlatılmış olmasıdır.

Dönemin eğitim politikaları vesilesiyle pek çok okulun hizmete girdiği bilinmektedir. Havadis bölümünde açılan bu okulların nerede, kim tarafından ve hangi seviyede olacağıyla ilgili de çocuklar sık sık bilgilendirilmektedir. Buna örnek olarak Abdi Kamil Efendi ile ilgili bir haberi verebiliriz. Haberde Selanikli Abdi Kamil Efendi’nin Süleymaniye’de bir kız mektebi açmak istediği ve öğretmenliğini

¹⁸⁷ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:1, s.1.

¹⁸⁸ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:4, s.2.

de kendi hareminin yapacağı söylenmektedir.¹⁸⁹ Bir başka havadis bölümünde de bu isteğin Maarif Nezareti tarafından kabul gördüğü ve büyük bir konağın da bu okul için tahsis edildiğinin haberi verilmektedir.¹⁹⁰ Abdi Kamil Efendi aynı zamanda ‘Şemsü’l Maarif’ adındaki ilk Türk özel rüşdiyesinin de kurucusudur.¹⁹¹

II. Abdülhamid dönemi bilindiği üzere Tanzimat ile birlikte başlayan ıslahat hareketlerinin devam ettiği bir dönemdir. Her alanda ıslahat çalışmaları mevcuttur. Ancak bu ıslahatların ve memleketin her alanda ilerlemesinin ancak eğitimin düzene koyulmasıyla olacağı birinci Meclis-i Mebusan’ın açılışında dile getirilmiştir.¹⁹² *Tercümân-ı Hakikat* Gazetesi de ıslahatın ne demek olduğunu ve neden yapılması gerektiğini çocuklara havadis bölümünde açıklamaktadır. ‘Islahat’ başlıklı bu haberde, zenginlikleri ortaya çıkarmak için yapılan şeylere ıslahat denildiği söylenmektedir. Daha sonra da maliyede ıslahat yapılması gerektiği çünkü devletin ruhunun maliye olduğu, devletin son yirmi beş yılda girdiği savaşlar neticesinde Avrupa’ya borçlandığı, bu sebepten memurunun maaşını dahi ödeyemeyecek duruma geldiği hatırlatılarak maliyede ıslahatın kaçınılmaz olduğu belirtilmektedir. Ancak haberin sonunda, artık her alanda işlerin yoluna konmak için ıslahat çalışmalarının yapılmaya başlandığının da haberi verilmektedir.¹⁹³

Havadis bölümünde yer alan bir başka haberde ise, Şehzade Mehmed Selim Efendi ile Mehmed Şevket Efendi’nin hassa ordusuna kayıt oldukları ve cuma selamlığına asker elbiseleri ile çıktıklarından bahsedilmektedir. Sultan II. Abdülhamid’in askerlere ve askeriyeye verdiği öneme dikkat çekilerek, çocuklara şuanda okudukları askeri mekteplerin dahi padişahları sayesinde oluşturulduğunu unutmamaları ve bunun için şükran duymaları söylenmektedir.¹⁹⁴ II. Abdülhamid’in orduya ve askeriyeye verdiği önem bilinmektedir. Ordunun ve Sultan Abdülaziz zamanında gelişen donanmanın 1876’da oynadığı önemli rolü görmüş ve ikisini de

¹⁸⁹ *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi*, sayı: 9, s.2.

¹⁹⁰ *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi*, sayı: 15, s.2.

¹⁹¹ Yahya Akyüz, **A.g.e.**, s.240.

¹⁹² Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Eğitim Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.28.

¹⁹³ *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi*, sayı: 9, s.3.

¹⁹⁴ *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi*, sayı:18, s.2.

kendisine bağlamayı başarmıştır.¹⁹⁵ Haberde isimleri geçen şehzadelerin de bu haberden dört ay evveline ait bir askeri mevzuatta belirtildiği üzere, hassa ordusu ikinci tali taburu künye defterinde isimleri yer almaktadır.¹⁹⁶ Ayrıca iki şehzadenin orduya kayıt, dâhil edilme ve rütbelerinin yükseltilmesine dair bilgileri içeren başka bir askeri maruzat da mevcuttur.¹⁹⁷ Bu haberde dikkati çeken durum ise, gazete muharrirlerinin böyle bir durumu takdir etmenin yanında gazetenin okuyucu kitlesini oluşturan ve geleceğin askeri gözüyle bakılan çocukları teşvik etmek amacıyla yayınlamış olmasıdır.

Siyasi gelişime katkı sağlanan ve düzenli yayınlanan ikinci bölüm politikadır. Politika bölümünde çocuklar devletin iç ve dış siyasi meseleleri, Avrupa, Asya ve Afrika'daki gelişmelerden haberdar edilmektedirler. Bölümün muharriri yayınlanan ilk makalede çocuklara politika sözcüğünün ne anlama geldiğini açıklamaktadır. *'Politika'* kelimesinin manası siyasettir. Siyaset diye de hükümete ait işlere derler. Bir devletin iç siyaseti olur ki mazlumun hakkını zalimden almak ve fena adamları yakalamak ve memleket içinde emniyet ve asayiş muhafaza etmektir. Yine bunun gibi her devletin diğer devletler ile de bir takım işleri münasebetleri olur ki ona da dış siyaset denir. Gazetelerde gördüğümüz 'politika' kelimesinden ekseriyetle bahsedilen mana işte budur''¹⁹⁸ denilmektedir. Yazının devamında dönemin mevcut siyasi olaylarından ve hangi devletlerle iyi hangi devletlerle kötü geçinildiğiyle alakalı malumatlar verilmektedir.

Bölümde yer alan bir haberde Arnavutlar ile Karadağlılar arasında meydana gelen kriz anlatılmaktadır. Berlin Antlaşması neticesinde Karadağ'a bırakılan Arnavutluk'taki Kosina nahiyesinden Osmanlı Devleti'nin askerini çektiği ancak Arnavutların buna razı olmayarak Karadağ'a karşı koymaya hazırlandıkları söylenmektedir.¹⁹⁹ Haberde dikkate alınması gereken nokta ise devletin elinden çıkmış olan topraklardaki gelişmelerden dahi çocukların haberdar ediliyor olmasıdır.

¹⁹⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003, s.345.

¹⁹⁶ **B.O.A., Y.PRK. ASK.**, 2-19, 22 Ekim 1878 M. / 24 Şevval 1295 H.

¹⁹⁷ **B.O.A., Y.PRK. ASK.**, 12-12, 06 Nisan 1882 M./ 17 Cemaziyeleevvel 1299 H.

¹⁹⁸ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:1, s.2.

¹⁹⁹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:6, s.3.

Gazetenin 9. sayısında yer alan politika bölümündeki bir haberde çocuklara Avrupa siyasetinden bahsedilmektedir. “İngiltere Devleti ‘İrlanda’ denilen büyük adadaki ahalinin hoşnutsuzluğu sebebiyle bir fenalık çıkarmamaları için ehemmiyetli davranmaktadır. Dışta ise güya Osmanlı Devleti Rusya ile ittifak etmiş ve yahut edeceği zannıyla bu ittifakı men etmeğe ve güya Devlet-i Âli’ye kendi mülkünde ıslahat icra etmeyecekmiş de İngiltere devleti zoruyla ıslahat yaptıracaktı gibi hala devletimizi tazyik etmeğe çalışıyor. Fakat bu tazyikiyle Avrupa tarafından tamamıyla yüz bulamıyor. Şark politikasında yalnız Fransa Cumhuriyeti bir dereceye kadar İngiltere’ye muvafık gibi görünüp başka devletler ise onu bile göstermiyor”²⁰⁰ denilmektedir. İngiltere’nin ıslahatlar bahane edilerek Osmanlı Devleti’nin iç meselelerine karışıyor olmasından duyulan rahatsızlık çocuklara haber verilmektedir.

13. sayıda yer alan politika bölümünde Rusya’nın iç siyasetiyle ilgili çocuklar bilgilendirilmektedir. “Rusya’nın iç meseleleri tamamıyla karışık bir haldedir. Çar hazretleri nihilistleri mahvetmek için her türlü şiddetli tedbire teşebbüs edilmesini emretmesi üzerine Petersburg valisi bulunan General Gorko’nun riyaseti altında bir komisyon kurulup yalnız imparator hazretlerinin arzusu üzerine bu fesatçıları mahvetmek tedbirlerini düşünüyorlar. Fakat bunların koydukları nizam o kadar şiddetliymiş ki, hatta gülmek için bile bir nizam yapılarak nizamın haricinden gülenler dahi gözaltına alınacaklarmış. Evvelce dahi demiş olduğumuz üzere Rusya için yapacak bir şey var ise o da hürriyet isteyen ahaliye bir kanun-i esasi verip bu işin önünü almaktan başka çare yoktur.”²⁰¹ Haberin sonunda yer alan ifadelerden gazete muharrirlerinin Kanun-i Esasi’yi iç meselelerde bir kurtarıcı olarak gördüğünü ve çocuklara da bu şekilde yansıttığını söyleyebiliriz.

21. sayıda yer alan bir haberde İtalya Devleti’nin siyasetinden bahsedilmektedir. “İtalya Devleti’nin öteden beri bir emeli olup o da ahalisi İtalyan olan ve Avusturya Devleti’ne tabi olan Tirol eyaletini Avusturya’dan alıp kendi memleketine katarak bütün İtalyan milletini birleştirmektir. İtalyanlar buna ulaşabilmek için her türlü araçlara müracaat eyledikleri gibi ‘‘iridanta’’ isminde bir cemiyet dahi teşkil ederek bu cemiyet aracılığıyla Avusturya’nın Tirol eyaletinde

²⁰⁰ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı: 9, s.4.

²⁰¹ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı:13, s.3.

bulunan İtalyanların fikirlerini Avusturya Devleti'nden soğutarak kendi taraflarına celbe çalışmaktadırlar. Mezkûr cemiyet bu bâbda bir hayli senelerden beri çalışmakta ise de şu son senelerde gayretini daha ziyade arttırmış ve hususiyle Avusturya ile Almanya'nın ittifakı üzerine İtalya hükümeti tarafından da yardım görmeğe başlamış olduğundan Avusturya Devleti dahi eyalet-i mezkûredeki askerini kuvvetlendirmeye mecbur olmuştur',²⁰²denilmektedir.

25. sayıda yer alan bir haberde ise şehid edilen Mekke şerifinden ve yerine göreve getirilen yeni şeriften bahsedilmektedir: “*Bu hafta zarfında alınan haberlerin en mühimi Mekke şerifinin bir Acem tarafından şehid edilmesidir. Şerif Mekke'den Cidde'ye gelirken Horasanlı bir Acem hançeriyle iki yerden yaralamış, bir gün sonra yaraların etkisiyle vefat etmiştir. Sebebini henüz anlamadık fakat her ne sebep ile olmuş olsa böyle bir gaddarlığa yürekler acır. Yine peygamber soyundan olup birçok zamanlardan beri İstanbul'da bulunan Şerif Abdülmüttalib Efendi hazretleri Mekke emirliğine tayin buyurularak dün Bâb-ı âliye gelmiş ve hatt-ı hümayun padişah-ı kemal saygı ile okunmuştur',²⁰³denilmektedir. Son haberden de anlaşılacağı üzere gündeme gelen her mesele ile ilgili çocuklar bilgilendirilmektedirler. Gazete aktüaliteyi çocuk gündemine taşımada önemli bir araç olmuştur.*

Gazetenin düzenli olarak devam eden bahsettiğimiz bölümlerinin haricinde siyasi meseleler ile ilgili yayınlanan makaleleri de vardır. Hepsisi birbirinden bağımsız konuları ele alan bu makaleler bazen bir örnek üzerinden bazen doğrudan doğruya çocuklara anlatılmaktadır. Bu makalelerden “*Gavur*” başlıklı olanı gayrimüslim tebaa ile ilgilidir. Makalenin girişinde muharrir karşılaştığı tatsız bir olaydan çocuklara bahseder. Müslüman bir çocuk topluluğu gayrimüslim bir çocuk ile ‘gavur’ diyerek eğlenmektedir. Muharrir bu olaydaki tek tesellinin eğlenen çocukların mektepli olmaması olduğunu ve mektepli çocukların böyle bir terbiyesizlik yapmayacağını bildiğini söyleyerek çocuklara da bunu telkin etmektedir. Makalenin devam eden kısmı biraz daha farklılaşmaktadır. Öncelikle gavur kelimesinin kökenine inerek gerçek anlamı çocuklara anlatılır ki anlamı kafir demektir. Bunun Hıristiyan birine söylenmesinin yanlışlığı da şu şekilde

²⁰² *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:21, s.3.

²⁰³ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 25, s.2.

açıklanmaktadır: “İslam dini gelmeden evvel hak din Hıristiyanlıktı. Biz ki İncil’in hak kitap olduğuna ve Allaha geldiğine iman ettiğimiz gibi Hazret-i İsa’nın dahi Allah’ın peygamberi olduğuna iman ediyoruz. Öyleyse görüyorsunuz ya Hıristiyanlara gavur ya da kâfir demek dinimizce de uygun değildir”²⁰⁴ denilmektedir. Makalenin devamında ise İslam dininin zamanla bozulmuş olan Hıristiyanlık ve Yahudiliğin yerine geldiği de söylenerek çocuklara Müslüman olarak doğdukları için şükretmeleri öğütlenmektedir. Mekteplilik vurgusu ve Tanzimat sonrası Osmanlı toplumundaki çözülme anlatan bu makale oldukça ilginç bir örnektir.

Bilindiği üzere devletin Tanzimat döneminden itibaren süre gelen ‘eğitim yoluyla Osmanlılık’ politikası mevcuttur. Ancak devletin bünyesinde bulunan gayrimüslim cemaatler bu politikadan bağımsız hareket etmiş ve milli duygularını harekete geçirecek pek çok uygulamayı kendi okulları vasıtasıyla çocuklarına aşlamışlardır.²⁰⁵ Bu makalede, devletin böyle ayrılıkçı düşüncelere karşı giriştiği mücadeleye gazetenin de destek verdiğini görmekteyiz. Çocuklara hem kendi dinlerine duymaları gereken minnet aşılarmakta hem de başka bir dinden olan çocukların da Osmanlı’nın bir parçası olduğu hatırlatılarak dışlamaları öğütlenmektedir. Çünkü diğer taraftan gayrimüslim cemaatler, dilleri ve milli sayılan bütün unsurları geliştirilmeye çalışılarak devlete karşı başkaldırmaya yönelik teşvik edilmektedirler.²⁰⁶

Gazetenin ‘Terakki’ başlıklı makalesinde devlet ilerliyor mu yoksa geriliyor mu tartışması yapılmaktadır. Bu tartışmaya da ilerliyor cevabı verilir ki sebebinin de açılan mektepler olduğu söylenmektedir. Gerilemeye sebep olarak da yeniçerililer gösterilir ki halkı soyup soğana çevirmenin yanında savaşların kaybedilip toprakların elden çıkmasına sebep olmuşlardır. Sultan II. Mahmud’un bunları ortadan kaldırmasıyla ilerleme başlamış ancak bunun için de eğitilmiş insan ihtiyacı doğmuştur denilmektedir. Çünkü devlet adamlarının eğitilmiş ve bilgili olmaları gerekmektedir. İşte bu sebepten Sultan II. Mahmud ile başlayan süreçte pek çok

²⁰⁴ Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, sayı:7, s.5.

²⁰⁵ Yahya Akyüz, A.g.e., s.241.

²⁰⁶ Yahya Akyüz, A.g.e., s.247.

okullar açılmıştır.²⁰⁷ Bunların çocuklara anlatılmasındaki sebep ise bu ilerlemeler doğrultusunda devletin durumunu güzelce kavramaları buna göre hareket edip yollarını çizmelerini sağlamaktır. Daha doğru bir ifadeyle devletin okullaşma politikasını destekleyerek halkın da benimsemesini sağlamak amaçlanmaktadır.

“*Ortalığın hali*” başlıklı makale devletin dış borçları ve bunun içe yansımaları ile ilgilidir. Makalenin girişinde çocuklara ortada bir hal olduğu ve bazılarının bu hal ile ilgili kendilerini ve zihinlerini boş yere yordukları söylenerek onlara bu hali en güzel şekilde anlatacaklarını ve muhakemelerini kolaylaştıracağını ifade etmektedirler. Hatta bu hali koca karı sözleri ile değil gerçekten vatanını sevenlerin sözleri ile anlamalarını çünkü onlara devletin istikbali gözüyle bakıldığından doğru şekilde muhakeme yapabilmeleri beklenildiği de hatırlatılmaktadır. Gazetenin, halk arasında hoş karşılanmayan bir meselenin daha evvel kulaklarına gitmiş olma ihtimali göz önünde bulundurularak, çocukların düşüncelerini etkileyecek ifadeler kullandığını söyleyebiliriz. Daha sonra asıl meseleye giriş yapılır ki devletin yüklü miktarda bir borcu olduğu söylenmektedir. Ancak bu borcun bir anda ortaya çıkmadığı hatırlatılarak dönemin padişahının kabahati olmadığı özellikle vurgulanmaktadır. Hatta padişahın tahta çıktıktan sonra bir de büyük bir muharebe yapmak durumunda kaldığını ki bunun sebebinin bile padişah olmadan evveline dayandığı söylenmektedir. Çocuklara borçları olduğunda bunu ödeyebilmek için her akıllı insanın yapacağı gibi devletin de masraflarında tasarrufa gideceği ve belki bunu için memurlarının maaşlarında da kesinti yapabileceği haber verilmektedir. Ancak buna sabır gösterilmesi gerektiğini de eklemektedirler.²⁰⁸

Makaleden şunu anlıyoruz ki mektepte okuyan çocukların, devletin iç sıkıntısına sebebiyet verecek bir meselesi yüzünden devlete karşı yanlış fikirlere kapılmamalarının önlemi alınmak istenmiştir. Giriş bölümünde bu yanlış düşünceler ‘koca karı’ fikri diye adlandırılarak küçümsenmiş, padişahın böyle bir kararı kendisinden evvel meydana çıkan bir sebepten dolayı aldığı hatırlatılarak, ona karşı oluşabilecek olumsuz yargılar engellenmeye çalışılmıştır.

²⁰⁷ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:3, s.6.

²⁰⁸ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:4, s.2.

“*Hürriyet*” başlıklı makalede, çocuklara Rusya’da hürriyet isteyen bir takım halkın haberi üzerine Müslümanca ve Osmanlı Türkçesi’nde hürriyet ne demektir onu açıklamaktadırlar: “*Hürriyet demek bir insanın kendi istediği gibi bir başkasının isteğine boyun eğmeden yaşayıp gitmesi demektir*” diye ifade edilmektedir. Makalenin devamında bu hürriyetin gerçekleşebilmesi için iki hükmün yerine gelmesi gerektiği söylenmekte ve bunların da hukuk ve vazife olduğu belirtilmektedir. Bundan yola çıkarak, medeni insanın her işi tek başına yapmaya kuvvetinin yetmeyeceği, vahşi hayattaki insanın da kendini korumaya harcadığı kuvvet ve zaman sebebi ile ilerleyemeyeceği hatırlatılarak, devlet kurup onun kuralları ile yaşamak ve devletin de vazifelerini yerine getirmesi suretiyle hür olunabileceği ifade edilmektedir. Bu tanımlamalardan yola çıkarak Osmanlı Devleti’nin en hür devlet olduğu iddia edilmektedir ki bunu şu ifadeler ile anlıyoruz: “*Biz hamdolsun ki Müslümanız. Bizim kanunumuz şeriattır ki bu kanun Allah’ın emri ve Peygamberin kavli üzerine kurulmuştur. Peygamber bizim fena olmamızı isteyecek değildir ki bu yüzden bizim için en güzel şekilde oluşturulmuştur. Şeriatta insanlardan hiçbiri diğerinin hakkına el uzatamaz. Şeriatta insanlardan her kim olursa olsun insanların hürriyetine el uzatanlara hâkimlerimiz padişahlarımız gerekeni yapıp mazlumu zalimden kurtaracaktır. Şer-i Şeriften başka bizim bir de hürriyetimiz için gerekli olan bir şey daha vardır ki kanun-i esasidir. Padişahımız hazretleri bu kanun-i esasiyi devlet kendince kafasından kanunlar uydurmasın diye kabul etmiştir.*”²⁰⁹ Bundan sonra Avrupa’da sadece Kanun-i esasi olduğunu ve Rusya’da ne Kanun-i esasi ne de şariat kanunu bulunmadığı söylenerek Osmanlı’nın her ikisine de sahip olarak medeniyetin herkesten fazla Osmanlı Devleti’nde bulunduğu ifade edilmektedir. Makalede dikkati çeken nokta ise Kanun-i Esasi’nin hürriyet kavramı ile özdeşleştirilmiş olmasıdır.

3.3. OKUMA BİLİNCİNİN GELİŞİMİNE KATKILAR

Tercüman-ı Hakikat gazetesinin yayın hayatına başlama sebebi dahi çocukların okuma bilincini geliştirmeye yönelik bir katkı sayılmaktadır. Okumalarına verilen önemi her fırsatta dile getirerek ve bu yolda yapılan her türlü çalışmadan haberdar

²⁰⁹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:13, s.4.

olmalarını sağlayarak çocukları teşvik etmektedirler. Bunun yanında mektebe giden bu çocukların, devleti ilgilendiren meselelerde dahi muhatap alınıyor olmaları da, çocukların kendilerini sahip oldukları mektepli sıfatı sebebiyle özel hissetmelerini ve okumaya daha da çok önem vermelerini sağlamayı hedeflemektedirler.

“*Latife*” başlıklı makalede çocuklara okumanın öneminden bahsedilmektedir. Makalede fakir bir adamın oğlunun okumasını ne kadar arzu ettiği anlatılmaktadır. Ancak kendisi sabahtan akşama kadar çalıştığından çocuğunun eğitiminin ne derecelere ilerlediğini takip edemediğinden karısına sorar ve onun da her defasında çok güzel okuduğunu söylemesi üzerine yaşadığı mutluluktan bahsedilmektedir. Bir gün oğlunu karşısına alıp kendi kulakları ile okumasını işitmek ve mutlu olmak istediğinde oğlunun bu işi pek önemsemediğini, okumak yerine ezberlediği tekerlemeleri kendisine sıraladığını görünce ne kadar üzüldüğü ifade edilmektedir. Bu hikâyeden sonra muharrir çocuklara, babalarının kendilerinin tahsili için ne kadar çabaladığını ve bununla övündüğünü bilseler okumaya gösterdikleri çabayı bir kat daha arttıracaklarını söylemektedir. Çünkü babaların, çocuklarının yaptığı tahsil kadar bile eğitim göremediklerinden dolayı, onlar öğrendikçe kendileri öğreniyormuş gibi memnun olduklarını ifade etmektedir.²¹⁰ Çocuklar makalede, babalarının onlardan beklentileri ifade edilerek tahsillerine önem vermeleri konusunda teşvik edilmişlerdir.

Okumaya teşvik dönemin ders kitaplarında da sürekli olarak yapılmaktadır. Bilgili çocukların mutlu olmaya layık oldukları, öğrenmenin toplum içinde utanmamak ve insanlardan iltifat görebilmek için gerekli olduğu ifade edilmekte, okuyup bilgi sahibi olmayanların ise hayvanlardan bir farkı olmadığına işaret edilmektedir.²¹¹

“*Mektep Arkadaşı Kardeş Demektir*” başlıklı makalede çocuklara mektepteki arkadaşlarının kendilerine kardeşlerinden çok daha yakın olduğu anlatılmaktadır. Çocuklara, hocalarının hakkı nasıl ki anne ve babalarından fazla ise mektepte beraber eğitim gördüğü arkadaşlarının hakkının da kardeşlerinden fazla olduğu

---

²¹⁰ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:16, s.1.

²¹¹ Nuri Doğan, *A.g.e.*, s.59-60.

söylenmektedir. Mektepten çıkan iki arkadaşı rahimden çıkan iki kardeş ile benzeterek, kardeşlerin beraber geçirdiği zamanı hatırlamadığı halde mektep arkadaşlarının hatırladığına dikkat çekilir: “*İnsan diye insanın şekline bakıp demezler. Ki şekli el ayak et ve kemikten oluşur. Ancak insan diye insanın kemâliyetine derler. Ki bu da mektepten öğrenilen ilimle oluşur. O halde aynı mektepte okuyan iki arkadaşın insanlığı dahi kardeşten daha aynı olur*” denilmektedir. Bu meseleyi anlatmadaki amaçlarını da açıkça makalenin sonunda ifade etmektedirler. Buna göre maksatları herkesin evladını mektebe göndermesini sağlamaktır ki ilim öğrenmede her insan tek vücut olabilsin denilmektedir. Bunu istemelerindeki gayeye ise bu ilimleri öğrenen iki mektep kardeşinin ileride memleketin saadeti için çalışacak olmaları gösterilmektedir.²¹²

Dönemin ders kitaplarında da dostluğun önemi vurgulanmaktadır. Çocuklara gerçek mutluluğun parayla değil dostlarıyla arasındaki hukukun ve muhabbetin güzelliği ile olacağı söylenmektedir.²¹³

“*İnşa ve Kitabet*” başlıklı makalede taşralı bir çocuğun tahsil için geldiği İstanbul’dan ailesine mektup gönderme hikâyesi üzerinden inşa ve kitabetin önemi anlatılmaktadır. Çocuk muharririn tanıdığı kâtiplerden birinin akrabası olduğundan onun yanında kalmaktadır. Ailesine bir mektup yazmak ister ve bunun için yanında kaldığı kâtipten yardım alır. Kâtibe mektupta yazmasını istediği şeyleri söyler ve kâtip de aynen yazar. Fakat çocuk söylediklerinin aynen yazılmasını değil kâtipçe yazılmasını istediğini belirtir. “*Kâtipçeden maksad size okullarda ders olarak verilen inşa ve kitabet dersidir*” denilmektedir. Ancak kâtip, yazmanın karşılıkine meramını anlatabileceği düzeyde olmasını söyleyince çocuk, o halde dersin neden öğrenildiğini sorar. Kâtip de ona ilim tahsil edebilmeleri için o derste öğrendikleri Arabi ve Farisi kuralların gerekli olduğunu ve bazı büyük adamlara yazmak için de lisanın o derece öğrenilmesi gerektiğini kâtibin ağzından çocuklara ifade etmektedirler.²¹⁴

²¹² *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:23, s.3.

²¹³ Nuri Doğan, **A.g.e.**, s.57.

²¹⁴ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:1, s.3.

Dönemin ders kitaplarında da cahil insan meyve vermeyen bir ağaca benzetilerek, en iyi arkadaş olarak kitaplar gösterilip avamla ilişkinin dahi kesilmesi istenilmektedir. Fazlaca ilim öğrenmeyi, kitap okumayı ve derslere iyi çalışmayı öğütleyen ifadeler yer almaktadır.²¹⁵

Gazetenin havadis bölümünde yalnızca siyasi meselelerin verilmediğini, günlük gelişmelerin de yer aldığını ifade etmiştik. Bu günlük meselelerden bazı haberler çocukları okumaya teşvik için yayınlanmaktadır. Haberin birinde, Padişah II. Abdülhamid'in açtığı Mülkiye mektebinin mezunlarının huzuruna kabul edildiği anlatılmaktadır. Bu mezunların padişah tarafından pek çok iltifata mazhar oldukları ifade edilmektedir. Haberin sonunda da çocuklara eğer böyle büyük mekteplere girerler ise onların dahi padişahın iltifat alabilecekleri söylenerek okumaya devam etmeleri ve güzel mekteplere gitmeleri teşvik edilmektedir.²¹⁶

Başka bir haberde, gayrimüslim cemaatlerden Rum milletinin Fener'de bir okul yaptırdıklarının haberi verilmektedir. Padişah II. Abdülhamid bu mektebin masrafları için bir adet Osmanlı altınını cemaate hediye etmiştir. Bu haberin çocuklara verilmesinin sebebi ise, Osmanlı milleti içinde gayrimüslim olan bir cemaatin dahi, kendi çabaları ile oluşturmaya giriştikleri bir mektep için, padişahın yaptığı yardıma dikkat çekilerek, devletin kendi eliyle yaptırdığı okullara ne kadar önem vereceğini düşünmelerini sağlamaktır. Ayrıca haberin devamında, gayrimüslim bir cemaatin böyle çabalarla okul açması tebrik edilerek, Müslüman halkın dahi bunu örnek alarak okul yaptırmaya daha çok önem vermesi gerektiği söylenmektedir.²¹⁷

Gazetede yer alan diğer bir haberde de daha evvel çocuklara sorulmuş olan sorulara cevap verenlerin isimleri ilan edilmektedir. Doğru cevap veren çocuklara aferin denilerek bundan sonra hep böyle sorulara doğru cevap veren çocukların isimlerinin ilan edileceğinin de haberi verilmektedir. Aynı haberde kitap tercümesi yapan bir çocuğa da teşekkür edilmektedir.²¹⁸ Gazete muharrirlerinin bunu yapmaktaki amaçları ise çocukları derslerine daha çok çalışmaya teşvik etmektir.

---

²¹⁵ Nuri Doğan, **A.g.e.**, s.45.

²¹⁶ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı: 19, s.3.

²¹⁷ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:20, s.3.

²¹⁸ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:6, s.2.

Çünkü ilk üç isim yayınlanmaktadır ve ilk gönderilen doğru cevaplar verilmektedir. Bunun için çocukların daha çok çaba göstererek birbirleri ile yarış içine girdiklerinde derslerinde başarılı olacakları düşünülmektedir denilebilir.

Ödüllendirme yöntemi o dönem okullarda da yapılan bir uygulamadır. Derslerinde başarı gösteren öğrencilere aldıkları notlara göre çeşitli levhalar verilmektedir. Sınavlarında yüksek notlar alanların isimleri sınıflarının duvarlarına asılmaktadır.²¹⁹ Nitekim gazetede bu teşvik yolunu kullanarak başarı gösteren çocukların isimlerini bünyesinde yayınlamıştır.

Gazetede okuma bilincinin gelişimine katkı sağlamak amacıyla çocukların öğrenmeye teşvik edildiği, düzenli yayınlanan bir de bölüm vardır ki bu “*Oyun ve Eğlence*” bölümüdür. Bu bölümde, başlıktan da anlaşılacağı üzere çocuklara çeşitli oyunlar öğretilip eğlendirilmektedir. Ancak bu oyunlar yalnızca eğlenmek için oynanmayıp aynı zamanda öğrenmeyi de sağladıkları için çocuklara anlatılmaktadırlar. Bu amaç bölüm içinde gazetenin muharrirleri tarafından da ifade edilmektedir ve anlatılan oyunların Avrupa’da çocukların terbiyesini düşünenler tarafından aynı zamanda çocukları eğlendirmenin de yollarını arayarak bulduklarını söyleyip, aslında eğitime faydalı oyunların anlatılacağını belirtmektedirler²²⁰. Oyunlar bölüm içinde ayrıntısı ile anlatılmıştır. Bölümün amacının anlaşılabilmesi için anlatılan oyunlardan ikisini burada örnek olarak ilginize sunmaktayız.

Oyunlardan birinin adı “*Hikaye Oyunu*” dur. Bu oyun bir önceki çocuğun yazdığı cümlenin yalnızca son üç kelimesini görerek, belirlenen konu ile ilgili cümleler yazarak komik bir hikâye oluşturarak oynanmaktadır. Oyun gazetede şöyle anlatılmaktadır: “*Avrupa’da mektep çocuklarını en ziyade eğlendiren << hikâye oyunu>> dedikleri şeydir. Bu oyunu kaç efendi oynayacaklar ise tatil zamanında teneffüshanede halka vâri otururlar. İçlerinden birisi eline bir kâğıt ile bir kurşun kalem alıp kimin hikâyesi yazılacaksa evvela haber verir. Mesela << işte bir haylaz çocuğun hikâyesi>> der. Evvela kendisi bir satır yazar ise de yazdığını kimseye*

²¹⁹ Yahya Akyüz, **A.g.e.**, s.235.

²²⁰ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:1, s.5.

göstermez. Yalnız en son üç kelimesini gösterir. İkinci efendi yalnız bu üç kelimeyi görerek alt tarafına bir satır dahi kendisi yazar. Gidilen üçüncü efendiye yalnız son üç kelimesini gösterip bir satır dahi onun yazması için kalemi kâğıdı verir. Hâsılı herkes üst tarafında bulunan zatın yazdığı son üç kelimeyi görerek bir satır dahi kendisi ilave ede ede hikâye tamam olur. Ancak cümlesi diğerlerinin ne yazdıklarını bilemeyerek birer satır yazmış oldukları için bu hikâye o kadar acayip bir hikâye olur ki hepsi birden okunduğu zaman dinleyenler gülmekten kırılırlar”²²¹ denilmektedir. Oyunun nasıl oynandığı anlatıldıktan sonra daha evvel oynanmış bir örnek üzerinden çocukların daha iyi anlaması sağlanmaktadır. Bu oyunun öğretilmesindeki amaç, çocukların hayal dünyasını geliştirmektir. Bir çocuğun hayal dünyasını geliştirmesi için de en güzel yol kitap okumaktan geçer ki gazetenin amacı da bunu sağlamaktır.

İkinci olarak örnek vereceğimiz oyunun adı ise “*lisan-ı Salise*” yani üç lisan oyunudur. Oyun gazetede şöyle anlatılmaktadır: “*Bu oyunu icra etmek için başlıca dört adama ihtiyaç olup onlardan başka bir de dinleyici heyeti vardır ki onların miktarı ne kadar çok olur ise faydadan geri kalmaz. Asıl olarak seçtiğimiz dört kişiden birisi reis olup diğer üç zattan birisi Arap ve birisi acem ve üçüncüsü dahi Türk olurlar. Reis kendi eline bir kitap veya bir gazete alıp okumaya başlar ve sırasıyla okur iken birden bire bir lügatin üzerinde durur. Eğer o lügat Arabi ise Arap olan adam ‘neam’ diyerek Acem’in yüzüne bakar ve acem derhal ‘belî’ diyerek o lügatin Farsiyesini söyleyip türkün yüzüne bakar. Türk dahi hemen ‘evet’ diyerek Türkçesini söyler. Eğer Arap ve Acem ve Türk’ten birisi en evvel reis tarafından ima olunan lügati tanımakta tehir eder veyahut manasını bulamaz ise mürekkep ile alnına bir parmak basarlar. Bu noktalar on taneye bâlî olur ise müstemi sıfatıyla hariçte bulunanlar içinde o noktalı efendinin mensub görüldüğü lisana mensub olanlar yani Arap ve Acem ve Türk kelimelerini ayırmaya gücü olanlar onu milletvekilliğinden azl ederek bir köşede tutarak yerine diğerini nasb ederler’²²² denilmektedir. Bu oyunun çocuklara anlatılmasındaki maksat ise Osmanlı Türkçesi oluşturan üç lisanı yani*

²²¹ *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:4, s.5.

²²² *Tercümân-ı Hakikât Gazetesi*, sayı:21, s.5.

Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerin anlamlarının güzelce öğrenilmesini sağlamaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Fihrist

Yazar Adına Göre Alfabetik Sıra

- .....: Adule Sanis, kitap(çeviri), no:7, 24 Zilkade 1296.
- .....: Aferin, varaka,-----, no:8, 2 Zilhicce 1296.
- .....: Afrika'da Bir Yapma Deniz, makale, no:6, 17 Zilkade 1296.
- .....: Bir Çocukla Muhaveremiz,-----, no:2 19 Şevval 1296.
- .....: Bir Mes'ele-i Nahviyenin Halli,-----, no:24, 10 Rebiülahir 1297.
- .....: Bir Nisbet-i Mühimme,-----, no:21, 11 Rebiülevvel 1297.
- .....: Bir zekâvet imtihânı,-----, no:3 26 Şevval 1296.
- .....: Coğrafya Meselesinin Halli,-----, no:19, 27 Safer 1297
- .....: Coğrafya Üzerine Muhavere,-----, no:4 3 Zilkade 1296.
- .....: Coğrafya Üzerine,-----, no:26, 24 Rebiülahir 1297.

- .....: Coğrafyadan Bir Sua'l,-----, no:3 26 Şevval 1296.
- .....: Coğrafyadan,-----, no:1 12 Şevval 1296
- .....: Çocuklar Meyanında.....,-----, no:2 19 Şevval 1296.
- .....: Çocukların Lügat Defteri, makale, no:5 10 Zilkade 1296.
- .....: Darb-ı İmliyatından,-----, no:2 19 Şevval 1296.
- .....: Dünyanın Etrafını Dolaşmak,-----, no:6, 17 Zilkade 1296.
- .....: Ecnebi Lügatlerinden Mâba'de, sözlük, no:2 19 Şevval 1296.
- .....: Ecnebi Lügatlerinden Mâba'de, sözlük, no:3 26 Şevval 1296.
- .....: Ecnebi Lügatlerinden Mâba'de, sözlük, no:5 10 Zilkade 1296.
- .....: Ecnebi Lügatlerinden Mâba'de, sözlük, no:6, 17 Zilkade 1296.
- .....: Ecnebi Lügatlerinden Mâba'de, sözlük, no:7, 24 Zilkade 1296.
- .....: Ecnebi Lügatlerinden, sözlük, no:1 12 Şevval 1296.
- .....: Ecnebi Lügatlerinden, sözlük, no:10, 22 Zilhicce 1296.
- .....: Ecnebi Lügatlerinden, sözlük, no:11, 29 Zilhicce 1296.
- .....: Ecnebi Lügatlerinden, sözlük, no:4 3 Zilkade 1296.
- .....: Ecnebi Lügatlerinden, sözlük, no:8, 2 Zilhicce 1296.
- .....: Ecnebi Lügatlerinden, sözlük, no:9, 15 Zilhicce 1296.
- .....: Elsine-i Sâireden İsti'âre, makale, no:22, 25 Rebiülevvel 1297.
- .....: Farsîden Maksad, makale, no:21, 11 Rebiülevvel 1297.
- .....: Feyz-i Ticaret,-----, no:26, 24 Rebiülahir 1297.
- .....: Fransız Lisanının Ta'mimî, makale, no:17, 13 Safer 1297.

- .....: Gavur, makale, no:7, 24 Zilkade 1296.
- .....: Hakkı Efendiye Cevap, varaka, no:23, 3 Rebiülahir 1297.
- .....: Hal Mes'ele,-----, no:18, 20 Safer 1297.
- .....: Hal Mesele,-----, no:13, 14 Muharrem 1297.
- .....: Hal Sual, varaka,-----, no:22, 25 Rebiülevvel 1297.
- .....: Havadis, -----, no:2 19 Şevval 1296.
- .....: Havadis,-----, no:1, 12 Şevval 1296.
- .....: Havadis,-----, no:10, 22 Zilhicce 1296.
- .....: Havadis,-----, no:13, 14 Muharrem 1297.
- .....: Havadis,-----, no:15, 28 Muharrem 1297.
- .....: Havadis,-----, no:16, 6 Safer 1297.
- .....: Havadis,-----, no:17, 13 Safer 1297.
- .....: Havadis,-----, no:18, 20 Safer 1297
- .....: Havadis,-----, no:19, 27 Safer 1297
- .....: Havadis,-----, no:20, 4 Rebiülevvel 1297.
- .....: Havadis,-----, no:21, 11 Rebiülevvel 1297.
- .....: Havadis,-----, no:22, 25 Rebiülevvel 1297.
- .....: Havadis,-----, no:26, 24 Rebiülahir 1297.
- .....: Havadis,-----, no:3, 26 Şevval 1296.
- .....: Havadis,-----, no:4, 3 Zilkade 1296
- .....: Havadis,-----, no:5, 10 Zilkade 1296.

- .....: Havadis,-----, no:6, 17 Zilkade 1296.
- .....: Havadis,-----, no:9, 15 Zilhicce 1296.
- .....: Haylazlığın Neticesi, hikaye, no:1, 12 Şevval 1296.
- .....: Hayvânâtda Vâlide Şefkâti,-----, no:11, 29 Zilhicce 1296.
- .....: Hem İ'tizâr Hem Nasihat,-----, no:22, 25 Rebiülevvel 1297.
- .....: Hemşiresini Okutan Bir Çocuk, makale, no:2, 19 Şevval 1296.
- .....: Hendeseden Bir Sual,-----, no:14, 21 Muharrem 1297.
- .....: Hesabın Hendese-i Sathiyeye Tatbikiyle,-----, no:3 26 Şevval 1296.
- .....: Hesaptan Mühimce Bir Sual,-----, no:19, 27 Safer 1297.
- .....: Hesaptan,-----, no:1, 12 Şevval 1296.
- .....: Hesaptan,-----, no:10, 22 Zilhicce 1296.
- .....: Hesaptan,-----, no:11, 29 Zilhicce 1296.
- .....: Hesaptan,-----, no:5, 10 Zilkade 1296.
- .....: Hesaptan,-----, no:6, 17 Zilkade 1296.
- .....: Hesaptan,-----, no:7, 24 Zilkade 1296.
- .....: Hesaptan,-----, no:8, 2 Zilhicce 1296.
- .....: Hesaptan,-----, no:9, 15 Zilhicce 1296.
- .....: Hıfz-ı Sıhhat,-----, no:1, 12 Şevval 1296.
- .....: Hıfz-ı Sıhhat,-----, no:2, 19 Şevval 1296.
- .....: Hıfz-ı Sıhhat,-----, no:4, 3 Zilkade 1296.
- .....: Hıfz-ı Sıhatten,-----, no:25, 17 Rebiülahir 1297.

- .....: Hizmât-ı Gayr-i Resmiye, makale, no:24, 10 Rebiülahir 1297.
- .....: Husuf ve Kûsuf,-----, no:11, 29 Zilhicce 1296.
- .....: Hürriyet, makale, no:13, 14 Muharrem 1297.
- .....: Islahat, makale, no:9, 15 Zilhicce 1296.
- .....: İ'tirâz İle Def'-i Müşkile Çâre Tahrişi, varaka, no:26, 24 Rebiülahir 1297.
- .....: İhtâr-ı Mahsus, varaka,-----, no:16, 6 Safer 1297.
- .....: İhtâr-ı Mahsus,-----, no:10, 22 Zilhicce 1296.
- .....: İhtâr-ı Mahsus,-----, no:18, 20 Safer 1297
- .....: İlm-i Hurdebîn,-----, no:17, 13 Safer 1297
- .....: İlm-i Nahv,-----, no:11, 29 Zilhicce 1296.
- .....: İlm-i Nahvdan,-----, no:20, 4 Rebiülevvel 1297.
- .....: İlm-i Nahvdan,-----, no:22, 25 Rebiülevvel 1297.
- .....: İlm-i Nahvdan,-----, no:23, 3 Rebiülahir 1297.
- .....: İlm-i Nahvdan,-----, no:25, 17 Rebiülahir 1297.
- .....: İlm-i Nahvdan,-----, no:26, 24 Rebiülahir 1297.
- .....: İlm-i Sarfdan,-----, no:10, 22 Zilhicce 1296.
- .....: İlm-i Sarfdan,-----, no:11, 29 Zilhicce 1296.
- .....: İlm-i Sarfdan,-----, no:12, 7 Muharrem 1296.
- .....: İlm-i Sarfdan,-----, no:15, 28 Muharrem 1297.
- .....: İlm-i Sarfdan,-----, no:16, 6 Safer 1297
- .....: İlm-i Sarfdan,-----, no:6, 17 Zilkade 1296.

- .....: İlm-i Sarfdan,-----, no:7, 24 Zilkade 1296.
- .....: İlm-i Sarfdan,-----, no:8, 2 Zilhiccen 1296.
- .....: İlm-i Sarfdan,-----, no:9, 15 Zilhicce 1296.
- .....: İlm-i Sarf-ı Arabiyenin ehemmiyeti,-----, no:3, 26 Şevval 1296.
- .....: İlm-i Sarftan Bazı Sualler,-----, no:19, 27 Safer 1297.
- .....: İlm-i Sarftan,-----, no:18, 20 Safer 1297
- .....: İlm-i Sarftan,-----, no:24, 10 Rebülahir 1297.
- .....: İlm-i Sarftan,-----, no:25, 17 Rebiülahir 1297.
- .....: İmlâ Bahsi,-----, no:19, 27 Safer 1297.
- .....: İnşâ ve Kitâbet, makale, no:1, 12 Şevval 1296.
- .....: İsimlerde,-----, no:21, 11 Rebiülevvel 1297.
- .....: Kadınlara Dâ'ir, varaka, no:25, 17 Rebiülahir 1297.
- .....: Kadınlara Mahsus Bir Gazate,-----, no:24, 10 Rebiülahir 1297.
- .....: Kadınlarda Terakkiye İsti'dâdı, makale, no:24, 10 Rebiülahir 1297.
- .....: Kavâ'id-i Farsiyeden Maksad Ne Olduğuna Dâ'ir,-----, no:20, 4 Rebiülevvel 1297.
- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:10, 22 Zilhicce 1296.
- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:11, 29 Zilhicce 1296.
- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:12, 7 Muharrem 1296.
- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:13, 14 Muharrem 1297.
- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:14, 21 Muharrem 1297.
- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:15, 28 Muharrem 1297.

- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:16, 6 Safer 1297.
- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:17, 13 Safer 1297
- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:18, 20 Safer 1297
- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:19, 27 Safer 1297
- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:20, 4 Rebiülevvel 1297.
- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:21, 11 Rebiülevvel 1297.
- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:5, 10 Zilkade 1296.
- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:6, 17 Zilkade 1296.
- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:8, 2 Zilhicce 1296.
- .....: Kıssadan Hisse, hikâye, no:9, 15 Zilhicce 1296.
- .....: Kızlar ve Kadınlar, makale, no:9, 15 Zilhicce 1296.
- .....: Kızların Tedrisi, varaka, mektup, no:21, 11 Rebiülevvel 1297.
- .....: Kızların Terbiyesi, makale, no:1, 12 Şevval 1296.
- .....: Kozmografyadan,-----, no:22, 25 Rebiülevvel 1297.
- .....: Kundaktaki Bir Çocuk, nasihat, makale, no:1, 12 Şevval 1296.
- .....: La Bahsi,-----, no:25, 17 Rebiülahir 1297.
- .....: Latife, hikâye, no:16, 6 Safer 1297.
- .....: Ma'zeret-i Mahsusa, varaka, no:4, 3 Zilkade 1296.
- .....: Medeniyet ve Vahşet, makale, no:14, 21 Muharrem 1297.
- .....: Medeniyet ve Vahşet, makale, no:23, 3 Rebiülahir 1297.
- .....: Mektep Arkadaşı Kardeş Demektir, makale, no:23, 3 Rebiülahir 1297.

- .....: Mektub-ı Mahsus, mektup, no:25, 17 Rebiülahir 1297.
- .....: Mesâlik, makale, no:10, 22 Zilhicce 1296.
- .....: Mesâlik, makale, no:11, 29 Zilhicce 1296.
- .....: Mesâlik, makale, no:12, 7 Muharrem 1296.
- .....: Mesâlik, makale, no:16, 6 Safer 1297.
- .....: Mesâlik, makale, no:18, 20 Safer 1297
- .....: Mesele-i Hendesenin Halli,-----, no:15, 28 Muharrem 1297.
- .....: Mesele-i Sarfiyenin Halli,-----, no:20, 4 Rebiülevvel 1297.
- .....: Misâil-i Kafiye-i Hesabiye,-----, no:6, 17 Zilkade 1296.
- .....: Muhtasar Coğrafya Üzerine Muhavere,-----, no:5, 10 Zilkade 1296.
- .....: Muhtasar Coğrafya Üzerine Muhâvere,-----, no:8, 2 Zilhicce 1296.
- .....: Mukâbele, varaka, cevap, no:22, 25 Rebiülevvel 1297.
- .....: Mukâbele, varaka, cevap, no:25, 17 Rebiülahir 1297.
- .....: Mulahhas Coğrafya Üzerine Muhavere,-----, no:12, 7 Muharrem 1296.
- .....: Mulahhas Coğrafya Üzerine Muhavere,-----, no:13, 14 Muharrem 1297.
- .....: Mulahhas Coğrafya Üzerine Muhavere,-----, no:14, 21 Muharrem 1297.
- .....: Mulahhas Coğrafya Üzerine Muhavere,-----, no:9, 15 Zilhicce 1296.
- .....: Mulahhas Coğrafya Üzerine,-----, no:20, 4 Rebiülevvel 1297.
- .....: Mulahhas Coğrafya Üzerine,-----, no:23, 3 Rebiülahir 1297.
- .....: Mulahhas Coğrafya,-----, no:17, 13 Safer 1297.
- .....: Okumak ve Yazmak, makale, no:3, 26 Şevval 1296.

- .....: Okuyup Yazan Alim Sayılır mı?, makale, no:4, 3 Zilkade 1296.
- .....: Ortaliğın Hali,-----, no:4, 3 Zilkade 1296.
- .....: Osmanlı Lisanı, makale, no:8, 2 Zilhicce 1296.
- .....: Oynamak ve Eğlenmek,-----, no:5, 10 Zilkade 1296.
- .....: Oyun ve Eğlence, kafiye çantası, makale, no:1, 12 Şevval 1296.
- .....: Oyun ve Eğlence,-----, no:21, 11 Rebiülevvel 1297.
- .....: Oyun ve Eğlence,-----, no:3, 26 Şevval 1296.
- .....: Oyun ve Eğlence,-----, no:4, 3 Zilkade 1296.
- .....: Oyun ve Eğlence,-----, no:8, 2 Zilhicce 1296.
- .....: Politika,-----, no:20, 4 Rebiülevvel 1297.
- .....: Politika,-----, no:21, 11 Rebiülevvel 1297.
- .....: Politika,-----, no:22, 25 Rebiülevvel 1297.
- .....: Politika,-----, no:23, 3 Rebiülahir 1297.
- .....: Politika,-----, no:24, 10 Rebiülahir 1297.
- .....: Politika,-----, no:25, 17 Rebiülahir 1297.
- .....: Politika,-----, no:26, 24 Rebiülahir 1297.
- .....: Re'y ve Fikir İmtihânı,-----, no:6, 17 Zilkade 1296.
- .....: Rüzgarlar,-----, no:21, 11 Rebiülevvel 1297.
- .....: Safhât-ı Kamer,-----, no:10, 22 Zilhicce 1296.
- .....: Semâya Bir Nazar,-----, no:24, 10 Rebiülahir 1297.
- .....: Semâya İkinci Nazar,-----, no:25, 17 Rebiülahir 1297.

- .....: Semâya Üçüncü Nazar,-----, no:26, 24 Rebiülahir 1297.
- .....: Sualler,-----, no:21, 11 Rebiülevvel 1297.
- .....: Sualler,-----, no:5, 10 Zilkade 1296.
- .....: Suallere Cevap,-----, no:4, 3 Zilkade 1296.
- .....: Şifâhî veya Tahrîrî İmtihân,-----, no:8, 2 Zilhicce 1296.
- .....: Tashih,-----, no:9, 15 Zilhicce 1296.
- .....: Terakkî ve Tednî, makale, no:2, 19 Şevval 1296.
- .....: Terakki, makale, no:3, 26 Şevval 1296.
- .....: Teşekkür,-----, no:22, 25 Rebiülevvel 1297.
- .....: Ulûm-ı Felekiye ve Keşf-i İstikbal,-----, no:22, 25 Rebiülevvel 1297.
- .....: Umum-ı Askerî Rüşdiyelerinin Bu Seneki İmtihanlarının Neticesi, haber, varaka, no:1, 12 Şevval 1296.
- .....: Valide Şefkati, makale, no:10, 22 Zilhicce 1296.
- .....: Varaka, cevap, no:20, 4 Rebiülevvel 1297.
- .....: Varaka, cevap, no:23, 3 Rebiülahir 1297.
- .....: Varaka, mektup, no:10, 22 Zilhicce 1296.
- .....: Varaka, mektup, no:10, 22 Zilhicce 1296.
- .....: Varaka, mektup, no:2, 19 Şevval 1296.
- .....: Varaka, mektup, no:20, 4 Rebiülevvel 1297.
- .....: Varaka, mektup, no:20, 4 Rebiülevvel 1297.
- .....: Varaka, mektup, no:23, 3 Rebiülahir 1297.
- .....: Varaka, mektup, no:24, 10 Rebiülahir 1297.

- .....: Varaka, mektup, no:6, 17 Zilkade 1296.
- .....: Varaka, mektup, no:8, 2 Zilhicce 1296.
- .....: Varaka, mektup, no:8, 2 Zilhicce 1296.
- .....: İlm-i Nahvdan,-----, no:18, 20 Safer 1297
- ...: Varaka, teşekkür, no:25, 17 Rebiülahir 1297.
- A.: Kızların Ta'limi, varaka, mektup, no:18, 20 Safer 1297.
- Ahmed Hikmet: Varaka, mektup, no:7, 24 Zilkade 1296.
- Ahmed Midhat: Hayvanâтта Şefkât-i Mâderâne, makale, no:16, 6 Safer 1297.
- Ahmed Midhat: İlm-i Hurdebîn,-----, no:15, 28 Muharrem 1297.
- Ahmed Midhat: Medeniyet ve Vahşet, makale, no:15, 28 Muharrem 1297.
- Ahmed Midhat: Mesâlik, makale, no:15, 28 Muharrem 1297.
- Ahmed Midhat: Mulahhas Coğrafya Üzerine,-----, no:16, 6 Safer 1297.
- Ali Lütfi: Varaka, mektup, no:6, 17 Zilkade 1296.
- Ali: Varaka, mektup, no:19, 27 Safer 1297
- Beylerbeyli Ali: Varaka, mektup, no:8, 2 Zilhicce 1296.
- Beylerbeyli Mehmed Fuad: Varaka, mektup, no:5, 10 Zilkade 1296.
- Bir Şakird: Varaka, mektup, no:7, 24 Zilkade 1296.
- Bir Talebe: Varaka, mektup, no:12, 7 Muharrem 1296.
- Bir Zât: Varaka, mektup, no:7, 24 Zilkade 1296.
- Cağaloğlulu Ethem: Varaka, mektup, no:7, 24 Zilkade 1296.
- Ethem: Adula Sânis – Şebâbât, kitap(çeviri), no:12, 7 Muharrem 1296.

Ethem: Adula Sânis – Şebâbât, kitap(çeviri), no:13, 14 Muharrem 1297.

Ethem: Adula Sânis – Şebâbât, kitap(çeviri), no:14, 21 Muharrem 1297.

Ethem: Adula Sânis – Şebâbât, kitap(çeviri), no:15, 28 Muharrem 1297.

Ethem: Adula Sânis – Şebâbât, kitap(çeviri), no:16, 6 Safer 1297.

Ethem: Adula Sânis – Şebâbât, kitap(çeviri), no:17, 13 Safer 1297.

Ethem: Adula Sânis – Şebâbât, kitap(çeviri), no:18, 20 Safer 1297.

Ethem: Adula Sânis – Şebâbât, kitap(çeviri), no:19, 27 Safer 1297.

Ethem: Adula Sânis – Şebâbât, kitap(çeviri), no:20, 4 Rebiülevvel 1297.

Ethem: Adula Sânis – Şebâbât, kitap(çeviri), no:21, 11 Rebiülevvel 1297.

Ethem: Adula Sânis – Şebâbât, kitap(çeviri), no:22, 25 Rebiülevvel 1297.

Ethem: Adula Sânis – Şebâbât, kitap(çeviri), no:23, 3 Rebiülahir 1297.

Ethem: Adula Sânis – Şebâbât, kitap(çeviri), no:24, 10 Rebiülahir 1297.

Ethem: Adula Sânis – Şebâbât, kitap(çeviri), no:25, 17 Rebiülahir 1297.

Ethem: Adula Sânis – Şebâbât, kitap(çeviri), no:26, 24 Rebiülahir 1297.

Eyüp Sabri: Nasihâtü'l Etfâl, makale, no:23, 3 Rebiülahir 1297.

Eyüp Sabri: Nasihâtü'l Etfâl, makale, no:10, 22 Zilhicce 1296.

Eyüp Sabri: Nasihâtü'l Etfâl, makale, no:11, 29 Zilhicce 1296.

Eyüp Sabri: Nasihâtü'l Etfâl, makale, no:12, 7 Muharrem 1296.

Eyüp Sabri: Nasihâtü'l Etfâl, makale, no:13, 14 Muharrem 1297

Eyüp Sabri: Nasihâtü'l Etfâl, makale, no:15, 28 Muharrem 1297

Eyüp Sabri: Nasihâtü'l Etfâl, makale, no:16, 6 Safer 1297

Eyüp Sabri: Nasihâtü'l Etfâl, makale, no:17, 13 Safer 1297.

Eyüp Sabri: Nasihâtü'l Etfâl, makale, no:18, 20 Safer 1297

Eyüp Sabri: Nasihâtü'l Etfâl, makale, no:19, 27 Safer 1297.

Eyüp Sabri: Nasihatü'l Etfâl, makale, no:2, 19 Şevval 1296.

Eyüp Sabri: Nasihâtü'l Etfâl, makale, no:20, 4 Rebiülevvel 1297.

Eyüp Sabri: Nasihâtü'l Etfâl, makale, no:21, 11 Rebiülevvel 1297.

Eyüp Sabri: Nasihâtü'l Etfâl, makale, no:22, 25 Rebiülevvel 1297.

Eyüp Sabri: Nasihâtü'l Etfâl, makale, no:24, 10 Rebiülahir 1297.

Eyüp sabri: Nasihatü'l Etfâl, makale, no:3, 26 Şevval 1296.

Eyüp Sabri: Nasihatü'l Etfâl, makale, no:4, 3 Zilkade 1296.

Eyüp Sabri: Nasihatü'l Etfâl, makale, no:5, 10 Zilkade 1296.

Eyüp Sabri: Nasihatü'l Etfâl, makale, no:6, 17 Zilkade 1296.

Eyüp Sabri: Nasihatü'l Etfâl, makale, no:7, 24 Zilkade 1296.

Eyüp Sabri: Nasihatü'l Etfâl, makale, no:8, 2 Zilhicce 1296.

Eyüp Sabri: Nasihatü'l Etfâl, makale, no:9, 15 Zilhicce 1296.

Eyüp Sabri: Nasihâyü'l Etfâl, makale, no:14, 21 Muharrem 1297.

Fatihli A. Hıdır: Aynen Bir Varaka, mektup, no:3, 26 Şevval 1296.

Hafız Halil: Varaka, mektup, no:7, 24 Zilkade 1296.

Hakkı: Varaka, mektup, no:22, 25 Rebiülevvel 1297.

Hâşim, Kemâl, Hüsnü: Varaka, mektup, no:14, 21 Muharrem 1297.

Kıztaşlı Ali: Varaka, mektup, no:5, 10 Zilkade 1296.

Kirkor: Varaka, mektup, no:5, 10 Zilkade 1296.

Koskalı Ali Reşad: Varaka, mektup, no:6, 17 Zilkade 1296.

Libade: Varaka, mektup, no:3 26 Şevval 1296.

M. Ziya'addin: Varaka, mektup, no:14, 21 Muharrem 1297

Mahmud Sadık: Varaka, mektup, no:3, 26 Şevval 1296.

Mahmud Sadık: Varaka, mektup, no:9, 15 Zilhicce 1296.

Mahmud Sadık: Varaka, sual, no:25, 17 Rebiülahir 1297.

Mehmed Ali: Varaka, mektup, no:9, 15 Zilhicce 1296.

Mehmed Cevdet: Bir Haftalık Politika İcmâli,-----, no:2, 19 Şevval 1296.

Mehmed Cevdet: İlanât,-----, no:1, 12 Şevval 1296.

Mehmed Cevdet: İlanât,-----, no:10, 22 Zilhicce 1296.

Mehmed Cevdet: İlanât,-----, no:11, 29 Zilhicce 1296.

Mehmed Cevdet: İlanât,-----, no:12, 7 Muharrem 1296.

Mehmed Cevdet: İlanât,-----, no:13, 14 Muharrem 1297.

Mehmed Cevdet: İlanât,-----, no:14, 21 Muharrem 1297.

Mehmed Cevdet: İlanât,-----, no:15, 28 Muharrem 1297.

Mehmed Cevdet: İlanât,-----, no:18, 20 Safer 1297.

Mehmed Cevdet: İlanât,-----, no:19, 27 Safer 1297.

Mehmed Cevdet: İlanât,-----, no:2, 19 Şevval 1296.

Mehmed Cevdet: İlanât,-----, no:20, 4 Rebiülevvel 1297.

Mehmed Cevdet: İlanât,-----, no:22, 25 Rebiülevvel 1297.

Mehmed Cevdet: İlânât,-----, no:23, 3 Rebiülahir 1297.

Mehmed Cevdet: İlânât,-----, no:24, 10 Rebiülahir 1297.

Mehmed Cevdet: İlânât,-----, no:25, 17 Rebiülahir 1297.

Mehmed Cevdet: İlânât,-----, no:26, 24 Rebiülahir 1297.

Mehmed Cevdet: İlânât,-----, no:3, 26 Şevval 1296.

Mehmed Cevdet: İlânât,-----, no:4, 3 Zilkade 1296.

Mehmed Cevdet: İlânât,-----, no:5, 10 Zilkade 1296.

Mehmed Cevdet: İlânât,-----, no:6, 17 Zilkade 1296.

Mehmed Cevdet: İlânât,-----, no:7, 24 Zilkade 1296.

Mehmed Cevdet: İlânât,-----, no:8, 2 Zilhicce 1296.

Mehmed Cevdet: İlânât,-----, no:9, 15 Zilhicce 1296.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:1, 12 Şevval 1296.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:10, 22 Zilhicce 1296.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:11, 29 Zilhicce 1296.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:12, 7 Muharrem 1296.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:13, 14 Muharrem 1297.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:14, 21 Muharrem 1297.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:15, 28 Muharrem 1297.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:16, 6 Safer 1297.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:17, 13 Safer 1297.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:18, 20 Safer 1297.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:19, 27 Safer 1297.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:3 26 Şevval 1296.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:4, 3 Zilkade 1296.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:5, 10 Zilkade 1296.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:6, 17 Zilkade 1296.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:7, 24 Zilkade 1296.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:8, 2 Zilhicce 1296.

Mehmed Cevdet: Politika,-----, no:9, 15 Zilhicce 1296.

Mehmed Sadreddin: Varaka, mektup, no:21, 11 Rebiülevvel 1297.

Mehmed Tayyar: Varaka, sual, no:12, 7 Muharrem 1296.

Mehmed Zeki: Varaka, mektup, no:19, 27 Safer 1297.

Mehmet Cevdet: Mekâtib-i Rüşdiye Şakirdânına, mukaddime, makale, no:1, 12 Şevval 1296.

Muallime-i Evvel Fatma: Terakki-i Nisvân, varaka, mektup, no:22, 25 Rebiülevvel 1297.

Muhacir Mehmed Bahaaddin: Varaka, sual, no:13, 14 muharrem 1297.

Muhammed Bahaeddin: Varaka, mektup, no:15, 28 Muharrem 1297.

Muhammed Cemâleddin: Varaka, mektup, no:15, 28 Muharrem 1297.

Muhammed Recâî: Varaka, mektup, no:14, 21 Muharrem 1297.

Müftizâde Halil Zekâî: Varaka, mektup, no:11, 29 Zilhicce 1296.

Nâzım: Varaka, mektup, no:6, 17 Zilkade 1296.

Rıfat Ali: Varaka, mektup, no:4, 3 Zilkade 1296.

Sa'id: Varaka, mektup no:2, 19 Şevval 1296.

Ş. Sami: Meziyet-i İlm, makale, no:12, 7 Muharrem 1296.

Tayyar Şevket Halil İbrahim: Varaka, mektup, no:4, 3 Zilkade 1296.

Y. Nuri: Varaka, cevap, no:17, 13 Safer 1297.

Y. Nuri: Varaka, mektup, no:15, 28 Muharrem 1297

Yanyalı Lüfti: Varaka, mektup, no:9, 15 Zilhicce 1296.

Yerebatanlı Hakkı: Varaka, mektup, no:7, 24 Zilkade 1296.

SONUÇ

Tanzimat ile başlayan modernleşme sürecinde, toplumu ve devleti en çok etkileyen unsurlardan biri basın olmuştur. Bu süreçte hayli yol kat eden basın, toplumun her kesimine nüfuz etmeye başlamış, bu özelliğinin fark edilmesiyle de ona, devletin geçirmeye başladığı dönüşümün topluma yansıtılmasında aracısı rolü yüklenmiştir. Bu sebeptir ki basın üzerindeki devlet kontrolü mekanizması da her dönem işler halde olmuştur.

Tanzimat ile birlikte basın hayatında kendine önemli bir yer edinen süreli yayımlar, toplumda gün yüzüne çıkmaya başlayan kadın ve çocuk unsurlarını görmezden gelmemiş, onları bire bir muhatap alan çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyet'e kadar devam eden süreçte yayın yapan çocuk gazete ve dergileri, okul derslerini temel aldıkları ve nasihatler verdikleri bölümler ile çocukların hem eğitiminde hem de ahlaki ve zihinsel gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Teze konu olan *Tercümân-ı Hakikat* gazetesi, yayın yaptığı 26 sayı boyunca döneminin çocuk gazete ve dergileri gibi çocukların eğitimine katkılarda bulunmuştur. Ayrıca içeriği incelendiğinde görüleceği gibi, yalnızca okul dersleri ve eğitimi ile ilgili konularda değil, güncel pek çok siyasi ve sosyal meseleden de bahseden makaleler kaleme alınmıştır.

Haftalık çıkan süreli yayımlar için gazete tabirini kullanmak uygun görülmesi de, *Tercümân-ı Hakikât* muharrirlerinin, yayınlarını bu şekilde adlandırmalarından dolayı biz de gazete olarak ifade etmekteyiz. Ayrıca yayın arşiv belgelerinde de Mehmed Cevdet'in imtiyaz sahibi olduğu gazete olarak geçmektedir.

Gazetede çocukların, ayrıntıya girmeden her konuda biraz bilgi sahibi olmaları hedeflenmiştir. Bu sebeple de gazetede pozitif bilimler, dönemin içteki ve dıştaki siyasi gelişmeleri, toplumda meydana gelen sosyal değişimler ile edebi ve kültürel yazılar beraberce yer almıştır. Bu yazıların içeriğinin çocuklar tarafından anlaşılması için de açık ve sade bir dil kullanmaya özen göstermişlerdir.

Gazetede çocuklar, devletin geleceği olarak kabul edilmektedir. Onların alacakları eğitim ile birlikte geleceğin devlet adamları, memurları, sanatkârları, anne ve babaları olacağı düşüncesinden hareketle, devletin gelişmesi ve ilerlemesinin onların gelişmesi ve ilerlemesi sayesinde olacağını düşünmektedirler. Bu sebeple onları, her konuda bilgi edinebilmeleri için okuma ve araştırmaya yönlendirmek, edindikleri bilgilerin kendilerine ne fayda sağlayacağını açıklamak, bu faydanın ise onlara neden gerekli ve önemli olduğunu anlatmak gazetenin hedefini oluşturmaktadır.

Gazetenin hedefi doğrultusunda pek çok makalede çocuklara nasihatler verilmiş, kendilerinden bekleneni karşılayabilmeleri için çağın getirdiklerine ayak uydurmaları, bu sebeple de her zaman çok çalışmaları gerektiği telkin edilmiştir. Bunu yaparlarken, çocukların dini hassasiyetlerinin zarar görmesinden çekiniliyor olacak ki, gazetenin pek çok bölümü ahlaki gelişim üzerine kaleme alınmıştır. Çocuklara ibadetlerini aksatmamaları, Allah'ın ve Peygamberin hoşlanmayacağı davranışlardan uzak durmaları sürekli nasihat edilmektedir.

Tercümân-ı Hakikât Gazetesi, bireysel bir düşüncenin ürünü olarak yayın hayatına başlamamış, yayınlandığı tarihlerde askeri rüşdiyelerin müdür ve öğretmenlerinin arzusu sebebiyle çıkarılmıştır. Bu sebeptir ki askeri rüşdiyelerde okuyan çocukların okul müfredatları temel alınarak hazırlanmıştır. Bu özelliği ile gazete, dönemin orta dereceli eğitim kurumlarından askeri rüşdiyelerin, eğitim programları hakkında bilgi sahibi olmak isteyenlere bir kaynak görevi görmektedir. Biz de, Arap harfleri ile yayınlanmış ve daha evvel çalışılmamış olan bu çocuk gazetesini inceleyerek, dönemin eğitimi ile ilgili bilgi veren bir süreli yayını literatüre kazandırmayı hedefledik.

Gazetenin muhatap kitlesinin çocuklar olduğu iddia edilse de, içeriğinde yer alan pek çok siyasi ve sosyal metinlerde, aile fertlerine yani büyüklere de mesajlar verilmektedir. Kız çocuklarının eğitimi bahsi buna örnektir ki, çocuklara kız kardeşlerinin eğitimi için verilen tavsiyelerde gösterilen yöntemler, bütün aileyi konuya dâhil etmektedir. Aynı şekilde siyasi bir mesele anlatılırken bazı noktaları babalarına sormaları, fikirlerini almaları söylenerek ailenin geri kalan üyelerine de ulaşılmaktadır.

Derginin olumsuz tarafları düşünüldüğünde, akla gelenler arasında ilk sırada siyasi ve sosyal gelişmelere taraflı olan yaklaşımından bahsedilebilir. Dönemin basın üzerindeki kontrollü baskısı düşünüldüğünde bu durum olağan olmakla beraber, gazeteyi siyasi ve sosyal tarih çalışmalarında kullanmayı düşünen araştırmacıların ihtiyatlı bir yaklaşımda bulunması faydalı olacaktır. İkinci sırada sayacağımız olumsuzluk, makalelerin bazılarının bir başlık altında toplanmamış ve yazarının belirtilmemiş olmasıdır. Bu sebepten makalelerde dile getirilen fikirlerin hangi yazara ait olduğu noktasında bilgi sahibi olunamamaktadır.

Tercümân-ı Hakikât gazetesi çok uzun soluklu bir yayın hayatı yaşamamış olmasına rağmen, dönemin çocuk eğitimini desteklemesi noktasında takdir görmüştür. Bunu dönemin Maarif Nazırı Münif Paşa'nın gazetenin çalışmalarını desteklemesinden anlayabilmekteyiz. Ayrıca gazeteye her sayı gönderilen okur mektuplarından da çocukların eğitimleri için gazetenin sağladığı destekten memnuniyetleri anlaşılabilir.

Çocuk gazete ve dergileri ile ilgili akademik çalışmaların, henüz yeterli seviyeye ulaşmadığı herkesçe malum bir durum olsa da, bunun değişmesi için gösterilen çabalar da mevcuttur. Bu sebepten biz de daha evvel çalışılmamış olan ve Arap harfleri ile yayın yapan *Tercümân-ı Hakikât* gazetesini, hem çocukların okul eğitimine hem de gelişimlerine katkısı bakımından inceleyerek, akademik camiaya kazandırmaya çaba gösterdik.

Çalışmamızın, incelendiği dönemin siyasi, sosyal ve kültürel pek çok alanına yeni bir pencere açması hedeflenmektedir. Bunun yanında okuyucunun her yüzyılda tartışılan eğitimin yöntem ve şekillerinin, günümüzden yüz yılı aşkın bir süre

öncesinde de benzer noktalardan yola çıkarak eleştirildiğini görmesine ve mukayese yapmasına zemin hazırlayarak, şimdi karşı karşıya olunan sorunlara farklı bir bakış açısı kazandırması umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

B.O.A., **Maarif Nezareti Mektubi Kalemi(MF. MKT)** , 13.

B.O.A., **Dahiliye Mektubi Kalemi(DH. MKT)** , 1614.

B.O.A., **Dahiliye Mektubi Kalemi(DH. MKT)** , 2344.

B.O.A., **Yıldız Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK)** , 2.

B.O.A., **Yıldız Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK)** , 12.

2. Araştırma-İncelemeler

AKYILDIZ, Ali, ‘‘Tanzimat’’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 40, 2011.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2008.

BALCI, Ahmet, ‘‘Bir Okuma Materyali Olarak Çocuk Dergileri ve Çocuklara Rehber’’, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı:13, 2003.

BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

BEYDİLLİ, Kemal, ‘‘Matbaa’’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:28, 2003.

BEYDİLLİ, Kemal, ‘‘Yeni Osmanlılar Cemiyeti’’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:43, 2013.

DERİNGİL, Selim, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji**, Doğan Kitap Yayıncılık, İstanbul 2014.

DOĞAN, İsmail, “Münif Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:32, 2006.

DOĞAN, Nuri, **İlk ve Orta Dereceli Okul Ders Kitapları ve Sosyalleşme**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1994.

DOĞAN, Recai, “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:37, Ankara 1998.

FORTNA, Benjamin C., **Mekteb-i Hümayun**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

GÜZEL, Şehmus, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

KARAL, E. Ziya, “Tanzimat’tan Sonra Türk Dili Sorunu”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

KARAL, E. Ziya, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt:7-8, Ankara 2007.

KODAMAN, Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara 1988.

KOLOĞLU, Orhan, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt:1, İstanbul 1985.

OKAY, Cüneyd, **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, Kitapevi Yayınları, İstanbul 1999.

OKAY, M. Orhan, “Ahmed Midhat Efendi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:2, 1989.

OKAY, M. Orhan, **Batılılaşma Dönemi Türk Edebiyatı**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

ÖZCAN, Azmi, “Eyüp Sabri Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 12, 1989.

ÖZTÜRK, Cemil, “Selim Sabit Efendi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:36, 2009.

Recâizâde Mahmud Ekrem, **Araba Sevdası**, Kanaat Kitapevi, İstanbul 1940.

SAKAOĞLU, Necdet, “Eğitim Tartışmaları” **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

SAKAOĞLU, Necdet, **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.

Selim Nüzhet, **Türk Gazeteciliği**, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

TEKELİ, İlhan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişimler”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

TÜMER ERDEM, Yasemin, **II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Kızların Eğitimi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.

UŞAKLIGİL, H. Ziya, **Aşk-ı Memnu**, Hilmi Kitapevi, İstanbul 1944.

VARLIK, Bülent, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

EKLER
Gazeteden örnek sayfalar

جنرال ﴿ ژنال ﴾ لغته باقی
 جورتال ﴿ بونی بهمن کره ﴾ جرنال
 صورتده دخی یزارو . فقط مادام که عثمانی حرفی
 میانده « ژ » حرفی واردو . بوکده بی الی طوغری
 اولوق اوزره « ژورتال » دبه یازسهده ده اعلا
 اولور . بزونی اوصورده « ژ » حرفده یازدق .

چار

چار ﴿ اسلاو لسانده ﴾ بادشاه . مناسنه
 اولوب روسیه ایبراطوری دخی اسلاورک بادشاهی
 اولدغی ایچون بو عنوانی کنده یسنه و پرور . الی
 ایچون « چار » دینلیدی زمان بنشقه بر حکمدار
 اکلاشیلوب روسیه ایبراطوری دیمک اولدغی
 اکلاشیلور .

چارووج ﴿ ووج ﴾ ادای اسلاو لسانده
 اوغالی ایچون ایدر بر لفظ اولغاه بر هانتی اسمک
 اخر بنه کلمه الی معنایه اولور . بو حالده
 « چارووج » دیمک « چارک اوغلی » دیمک اولوب
 روسیه ایبراطوری و بی عهده یولنان رتسه
 بو عنوان و بر یلور .

چارچیہ ﴿ چار ﴾ لفظک مؤنثی اولوب
 چارک زوجه منه و یاخود روسیهده بادشاهی ایدن
 ایبراطوریجه بو عنوان و بر یلور .
 لفظدن الهرق بر نوع طو پراغه اسم تمین اولمشدرکه
 بو طسو پراخی چامور یابویده برده صیورار ایسه
 طو بدندن صکره طاش کی قایلانور . طو بخانه دن
 طولنه بجه دبه قدر اولان بولک بو لک ایچی طرفده کی
 پیاده قالد بر ملری بو طو بر افه پالیشدر .

د

دراخی ﴿ بونی ﴾ دراخم ﴿ دبه ﴾
 یازدق دخی کور یلور . یونانستانک بر نوع ایچمه منه
 بو اسم و بر لشدر که بر م بیاض مجیده چار یکی قدر
 اولوب تمینی ده اکا فینسدر . عر بل بر نوع ایچمه
 « درهم » دیرلیدی . بو حالده « درهم » ایله
 « دراخ » ایکیتی بر شی اوله چتر ایسه ده هانکیچی
 هانکیسندن النش اولدغی بر کوزجه تحقق ایده مدله .

دراغون ﴿ اسکی یونان لساندن قالمش و صکره ﴾
 هر لسانه نقل ایلمش بر گلهدر که غایت بولک ییلان کی
 بر حیوانک اسمی ایلی . بو حیوانک شمعدی و جو دی
 بو قدر . احتمال که اولری دخی وجودی اولوبده
 خلیسا ایلمش او لسون . او حیوانه بر طرفده
 « اژدر » اسمی و بر لش . دیمک اولور که « درا
 غون » بر جه « اژدر » دیمکدر .

درام ﴿ بر نوع تارو او یوندر که نتیجه سی
 آجیلی اولور . درامل قومدارک ضدیدر . قومدیا

سیرجیری قهقهه لره کولکاری حالده عبرت و پرر .
 درام ایسه قهر ایروب اغلا نهرق هیرت و پرر .
 بعض بحر لر م بونی « فاجعه » دبه ترجه ایلدیلر که
 قان دکادر . یونان ماعداملان شمعدی بلغارستانده بیچاره
 مسلمانلر لفظ کورملری کی حالده دخی « درام » دیرلر .
 « فاجعه » لفظه دخی بو مرای اکتلاه یلور .
 یعنی « بلغارستانده کور ییلان فاجعه ل » دینه چک
 اولور ایسه « او راده انسانی متأثر ایدرک اغلا نهرق
 حاله » دیمک اوله جعی اکلاشیلور .

دوش ﴿ شایغی ﴾ « دوق » کلمه باقی .
 دوق ﴿ لائین لسانده ﴾ رئیس مناسنه
 کلان بر لفظدن انض اولوب شمعدی ایسه اورو با
 حکمدارلی طرفدن توجیه اولنور بر رتبه اصالتدر .
 فقط یک مهم بر رتبه در . زرا اکتر شله بر نلسره
 و بر یلوب سار نواندن یوزتیدی اله تیلک ایچون بلک
 بولک و بلک پارلاق شمعدن کورملیدر . « دوش »
 لفظی بولک مؤنثی اولوب دوق لک زوجه منه بر یلور
 عنواندر . زرا اورو یاده قوجه ل هانکی زتیده
 مالک ایسدر قالدیلر دخی اور تیده و حتی قوجه ل شیک
 اسمل بنده مالکدرلر . مثلاً « محمد بانانک زوجه منه
 اولان بر قالدینه » دولتمادام محمد بانا حضرت تری
 دبه عنوان و بر یلور .

دوقور ﴿ لائین لسانده ﴾ عالم و « فاضل »
 معنایه کلان بر لفظدن انشسدر . بو کون الی یاده
 طیب اولنره بو اسم و بر یلور ایسه ده اله معنای
 حکیم و طیب دیمک دکادر . بر عمده درجه نه ایله
 وارن منسیره دوقور دیرلر . مثلاً « علم حقوق
 دوقوری » « علوم دینیه دوقوری » کی که بو عللرک
 منتهیسی دیمک اولور .

دولار ﴿ بر نوع اجنبی سکهدیر که بیاض
 مجیده به بقیندر .

دون ﴿ اسپانیا و یونان کیله ایله برده امریضا
 قلعه مننده عن اصل اسپانیول و یاخود یونان کی اولان
 ملنتر زنده زاد کانه و بر یلور بر عنواندر که بر طاقم
 بر نلسره دخی و بر لیدیکنه نظراً « دوق » عنوانی درجه
 سنده بر شی اولوق لازم کاور .

دوننا ﴿ بو قارویک دونک مؤنثی اولوب قالدین
 اولان زاد کانه و بر یلور .

دووالو ﴿ عن اصل لائین لساندن النش بر
 لفظ اولوب ایلی آدم ار اسنده اولان غوغایه اطلاق
 اولمشدر . فقط بو غوغا اوله راست کلمه بر آدمک
 اولتمکی آدم اوزر بنه هیومنندن عبارت دکادر . ایلی
 آدم شاید یکدیگر بی غار لسه جق و یا تحقیر و ترذیل
 ایده چک معانله ده . یوننورل ایسه کو یا ناموسلر بنه
 سور یلان بولکدی قان ایله تمیز لکم ایچون ایکیتی
 غوغایه قرار و بر یلور . ایکیتیکده سلاحی بر بر نیک

عینی اولوب ایلی طرفدن ایکیتیر آدم شاهد اولوب هانکی
 سلاحز ایله نصل اوو شه جقو بی قرار لشدر بر لو غوغا .
 جیلر دو کوشورلر ایکن بونلر دخی باقارلر . دووالو
 یا ایلیک شله قان چیخسده و یاخود بر یسی دیکر بی
 اولدور نتیجه قدر دوام اولوق کی شرطلر اوزر بنه
 ایلدیلور . اگر بر یسی الدیغی یارده وفات ایدر ایسه
 دیکری حقنده قانوجه قانل کی معامله اولنور . زرا
 دو کوشمکه کندری رضائل یله چیتمشدرلر . بو عادت
 اورو یاده حالا جاری اولوب هر زمان غز نه ده فلاججه
 آدمک فلانجه آدم ایله دووالو ایله کانه دایر فخرده
 او قونور . فقط باقار بو عادتی هیچ تمسین ایتیلر .
 « دیپلوما » بر چه بیشتک اعضا ستنه جمعیت
 طرفندن و یخود بر مکتبک شاکردانه مکتب جمایندن
 و بر یلان کاغذ لره دیرلر که لسانزه « شهادت نامه »
 دبه ترجه اولنمی فنا دکادر .

دیرکتور ﴿ اجرا ایلیک و « او کارمق »
 معنایه اولان بر لفظدن انشدر که الی کوزل ترجه سی
 « مدیر » در .

دیپلومات ﴿ کوزلی ایلی فات اولان ﴾
 یعنی « درت کوزلی یونان » معنایه کاور بر یونان
 لغتیندر که دولت ایشرل یله اوغرا شوب دایما دقتی
 و اهمیتلی طور انان آدمزه بو عنوان و بر یلور . « عالی
 پاشا بولک بر دیپلومات ایلی » دینلیدی زمان بولتیته
 ایشر لده بلک جوق بهاری و ار ایلی دیمک اولور .

دیپلوماتیک ﴿ دیپلوماتیه متعلق ایشر دیمک
 اولوب بر جوق ترجه ده « مواد دیپلوماتیکه » دینلیدی
 کور یلور که دیپلوماتیکه متعلق اولان ماده لر دیمک
 اولور .

دیپلوماسی ﴿ بونی ﴾ دیپلوماسیا ﴿ دبه ﴾
 یازدق لری دخی کور لری . دیپلوماتیکه مشغول
 اولدق لری ایشر دیمکدر .

(مایه منی وار)

محمد جودت

رشدیه شاکردانه مخصوص
 ترکیه قلم تیور قلم هر جنس قوروشون قلم هر جنس
 کاغذ رسم کاغذی رسم ایچون درلو درلو بو یاز و فر
 چهل بر کار طاقی درلو درلو جقه ل ترک مرکی رنگا
 رنگ قرنک مرکزی وسارر رشده چو چقر بنه لازم
 اولان هر نوع اشیا ایله عسکری رشده لر نه او قوند
 بر لقمه . یونان دار الشفقه کتابلری و خر بله و فر
 نسنزجه القابه و غرامر کی کتابن در اهون قیسات ایله
 الق ایستیانزه باب عالی جاده منده کتانیکی کاظم بک
 دکاتنه مراجعت انگری اعلان اولنور .

EK 1: Lugat ve ilanet bölümlerine örnek bir sayfa (Tercüman-ı Hakikat Gazetesi sayı:6, s.8.)

حکایتان طولانی، جوق، دوسر وقت ایلیدی، معناسی
اکلاشیلور .

تفعیل یا ناملان فاعلک متعلقه کی کثرت حکمتی
یا مصلحه یا مصلحه و یا نحو، معنایه واقع اوور . یعنی
جو فاعلک یا مصلحه در که فاعل او فعلی جوق یا مصلح
یا فاعلده در که او فعلی یا فاعل جوق دیکلور و یا نحو
منه و اولده در که او فاعلک اجزی فعلی ایلیدی، معنایه
جوق دیک اوور . تکثیر یا فاعلده او ایلیدی، معنایه
«مورق زید انکمه» در که «زید دینان آدم کعبی
یک جوق خواجه ایلیدی» دیکلور ایسته کوریلور که
«جو مصلح» فعلده یعنی طوافده .

«زید» بر آدم اولوب جوق دیکلور . کینه دخی بردانه
اولوب جوق دیکلور . بو حالده جوق فاعلک زیدک
ایلیدی ایلیدی . تکثیرک فاعلده او ایلیدی، معنایه
«موت الابل» در . «جوق دوزل وفات ایلیدی»
دیکلور . وفات دیک روحک بر کینه بداندن جوق
دیک اولوب و ایسته جوق و اولده مبع جوق دیکلور
جوق فاعلده اولمهز . فقط «دوه» دینلان
جوانلرک جوق اوله یله چکنه و بو حالده فاعل
دوه اولدی ایلیدی . جوق فاعلده دخی فاعلده اولور .

تکثیرک فاعلده او ایلیدی، معنایه مثال «فاق زید اولوب» در
«زید جوق قبولی قیادی» معنایه اولوب قیادی
تولدیله کور اولدی جوق زید دخی جوق اولده مبع جوق
جهتله ایسته کوریلور که جوق فاعلده بورا ده مبعول
جهتده .

مشارکت

«مشارکت» دیک «اوراقلاشیق» دیکلور
بو حالده رفعلک ایسته مشارکت معناسی اولوق دیک
اولوق فاعلک اوراقلاشیق یا مصلح دیکلور . یعنی
رفعل فاعلک اوراقلاشیق اوراقلاشیق اجرا اولور
ایسته ایسته اوضاعک ایسته «مشارکت» دیکلور .

ایسته مشارکت حکمتی زیکه فاعلک مشارکت
اول اولدیله اولور . مثلا «یازمق» دیکلور زیدک یازی
یازدی ایلیدی . اکلاشیلور . حالبوکه «یازمق» دیکلور
اولور ایسته رفعل فاعلک اوراقلاشیق اوراقلاشیق
یازی یازمق واقع اولدی ایلیدی اکلاشیلور .

عجیبده مشارکت معناسی «مفاعله» یا ایله برده
«تفاعل» یا برده وارد . لایسین «بعد» فعلی
«اولوق اولوق» معنایه اولوب یوق مفاعله یا م
تفاعل ایلیدی «یا مفعول» دیکلور اوراقلاشیق معناسی
یعنی کئی تفاعل یا مفعول ایلیدی «تفاعل» دیکلور
بده اوراقلاشیق معناسی کور و ایلی و یا نحو دها جوق
اولور بر فاعل اوراقلاشیق ایسته بو اوراقلاشیق
فعلک بو اول ایسته اوراقلاشیق . یعنی اولوق معناسی
اولور .

مشارکت یا ایلی آدم ایسته بو دور یا نحو دیکلور

جوق آدم ایسته اوور . ایلی آدم ایسته دخی
مشارکت معناسی ایله زید «مفاعله» یا مفعول
جوق آدم ایسته مشارکت معناسی دخی «تفاعل»
یا مفعول یوقور . بو حالده «باعدن یذمورا» دیکلور
زید عمرن اوراقلاشیق «دیک اولوب» یا مفعول
القوم قوم ایسته «بقوم دیکلور قومن اوراقلاشیق»
دیکلور اولور .

بعض کور دخی بر فاعل مفاعله یا مفعول کادری
حالده ایله ناملان مشارکت معناسی مراد اولور .
«مسافر زید» کئی عاده «زید یوقله کیدی» معناسی
ایسته .

هر یقه فاعلک عاقبتی لسانده کولاندی ایلیدی زمان
تفعیل یا مفعول «تکثیر» حکمت اهمیت و اول ایسته
مفاعله یا مفعول مشارکت معناسی عاقبتی لسانده یک
مهمتر . «معالیه» و «مخایره» و «مکایه» و
«منازعه» کئی یوزجه کله یازده مشارکت معناسی
مراد اولور «منازعه» اولور . بنا علیه
رشدیه شاکردزی شو مشارکت ناسنه دها زید
اهمیت و بریدلور .

مختص

مختص جغرافیا اوورمه
مخاوره

پدر - بو درجه کره ارض اوورنده کئی مختص
حقیقده اوله جغرافی حاطره مبعولو کئی یوقن اولوق
درده یکا اختصار ایلیدی ایله . ایسته حاطره مبعوله
طوبتورم . کتابک درجه کئی صحیفه سی آجده او جغرافی
کوردن کورولم .

چو جوق - باش اوورمه اقدم ! کتابک دیور
که «کونشک طوغدی ججهته» شرق و یا مفعول
جهته «غرب» دیلوب شرق جهتی صاعه و غرب
جهتی صاعه کله اوورده طوران بر آدم قیاض اولدی ایلیدی
تقدیرده بو آدمک ایله یوسسته طوغری یا مفعول
«شمال» و «ارقه» ایسته «جوب» شیز و یوقن
«جهت اصلیه از بعنه» اولوب خر یقه اوورده
حرف اولور ایله اشعار ایلیدی .

پدر - تمدی بو تقریفک اکلاشیلور جوق
زید ایله ؟ یعنی زیدسی اکلاشیلور ؟
چو جوق - یوق اکلاشیلور اقدم . بو پیش
اشکارلور . بالک «خریضه اوورده حرف اولور ایله»
اشعار ایلیدی «تقدیرده» مراد نه اولدی ایلیدی
اکلاشیلور .

پدر - یعنی بر خر یقه اوورده شرق طرفی
کوسر مبعول ایلیدی «شرق» دیکلور یازمق ایسه بالک
خریضه اول اولوق «ش» حرفنی و غرب دیک
یازمق ایسه «خ» حرفنی و ایله کئی جهته کله دخی
ایله حرفنی یازمق دیکلور ایسته .

چو جوق - یک اصلا قسط شرقک ایله حرفی
«ش» اولدی ایلیدی کئی شمالک ایله حرفنی دخی «ش»
اولدی ایلیدی یوقنری اصل فرق ایلیدی ؟

پدر - حقیق وار اوغلا ! شمال ایلیدی دخی ایله
حرفه بدل مسوک حرفی لدرق «ل» یازمق و جنوب
ایلیدی طبیعی «ح» حرفنی یوقنری لازم کور .
چو جوق - بو یوقن مراد یازی قیصا فاعل اوله
جوق - فقط شو حرفنی یازمق ایله جهته کله
اشعارنی یازمق دها ایلیدی اوورمه ؟

پدر - اکا شهید ! حتی یوقنری شوکتیه
شیخ یازمق ایله دها ایلیدی اوورمه .

چو جوق - بو جهات اصلیه «بو جهته جهات
خریضه دخی و ارایش که شرق ایله شمال ایسته
«شمال شرقی» و شمال ایله غرب ایسته «شمال غربی»
و دیکر ایلی جهته دخی «جوب شرقی» و «جنوب
غربی» دیکر ایلی . بو جهات اصلیه و جهات
فرعیده یقه جوق جهته دها اولوب انزه دخی
«جهت مرکزی» دیکر ایلیش و بو جهته کله جها سی
دخی «بوصله» و «روز کارکی» دینلان اتا اولور
ایش . حالبوکه بو خریضه کله جها سی ایضا حه محتاج
اولدی ایلیدی کئی ایضا و تفصیل یسور مکرری رجا
ایلم .

پدر - باش مبعول اولوق ایلیدی اولوق
بوصله و روز کار کله دینلان ایله کئی کوسر مبعول
ایسته اولوق بو در .

چو جوق - دیکلور ایله ایضا «تکری بو شکل
اوورمه سرد ایله چکنر .

پدر - اوت اقدم ! تمدی و شکه دقت ایله
باقر ایله کله شکلک اوورمه دوت قول کورر
سکر که بو شرق و غرب و شمال و جنوب
جهته کئی کوسرین قولورم . بو یوقن مراد ایلیدی
طیغه اوله دوت قول دها کورسکر که «شرق»
شمال «و» غرب شمال «و» شرق جنوب «

EK 2: Coğrafya bölümüne örnek bir sayfa (Tercüman-ı Hakikat Gazetesi sayı:9, s.4.)

بشر به نامنه آرزو ایلرز .

سلائیکی عبدی کامل افسدینک قیزل ایچون مکتب کتاش ایکنده اولدیفنی خبر ورمشیدک . معارف نظارت جلیلهسی بولک ایچون اقتضا ایند رخصت رسمییه و یرمش و معلم مومی الیهک قله الدیفنی مکتب نظامنامه داخلیسی تصدیق ایتمشدر . شوحالده سلیمانیه جوارنده استیجار ایدیلان بر بولک قوناق شینده منظم برقریر مکتبی اولق اوزره کتاش ایدیلجکدر .

چعبت خیریه تدبیرسیه نامیله کتاش اولان چعبتک کوچک چوجولق تعلقه و تربیه سی خصوصنده نه کوزل غیرت کوسرتمکده اولدیفنی بوندن مقدم خبر ورمشیدک .

معارف نظارت جلیلهسی بوجعبتک غیرتی تقدیر و تحسین ایدرک برده قیز مکتبی کتاش ایچون اعضاسنه تشویقده بولتمشدر . خبر الدیمیزه کوره چعبت مذکورده دخی جلال چشمتی طرفینده واقع مکتبی تعمیر ایندیره رکیشینده برمنظم قیز مکتبی حانته افراغ ایلیمجکدر .

خداوند کار و لایقنه تابع کدلیک قضاسنده نجیب بک احمدیه بر قائم مقام واردر که بومسی سزه طائیر برنی معارف غیرتکلیسی و طاشندن عد ایلرز . بوجیبلی ذات کوچولق بر قضاده قائم مقام ایکن استانبولدن بدی سکر نقر قادن وارکت خواجهلر کتیرتوبا و قیز وارکت مکتبیری آجوب عموم نفوسی الی پیکراده سنده اولان بر قضایا ایچنده جمعیگون نفوز بوزسکسان درت نقر قیز وارکت چوجولق بولمش و جلهسی بومکتبلره طبقوب تعلیم و تدربیس ایتدیرمه باشلامشدر . بویله بر همتی سار قائم مقام و متصرف و والیسر دخی ایدرک اولسدلر مکرمده معارف بک چابوق تعیم ایدر ایدی .

پولتیقه

ایله ایشتمسکزدر که بوندن رفاچ آی مقدم علما قیافتنده واجد احمدیه بر حریف پروتستان مذهبی قبول ایدرک حتی دغیز علیهنده کتاش برده یازمش اولدیفندن حکومت سنیه طرفندن تحت توقیف و استطاقه الفش ایدی . ایشته بو هفته کی پولتیقه اجمالزده سزه و بره جکیز اکه مهم مسئله بومر تک سبیتو ریدتی مسئله اوزره اوله جقدر . مرقوم اجدک و ارتدادی دینی دیانتی بیلنر و سونر ایچون نه قدر تعیب و نفرت ایدیلجه جک

بر شیدر ! مع هذا مرتد مرقومک اکه یسوک جنایتی باشنده صسار بق ارقه سنده جبه اولدیفنی حالده هنوز ایوی کوتوی خواجه سندن هر نه ایشیدر ایسه انی اکه طوغزی اولق اوزره تلق ایکنده بولنان مکتب شاگردانی وینه کدینی بنز بر طاقم جاهل ادملی خرسیتیانغه تشویق السیدر که بویله جنایته هر زده جسارت ایدیلور ایسه فاعلک البته شدله جزا کورمی لازم کله جکی شبهه سزدر .

فقط مرتد مرقومک جزا ندیرلسی موجب اولان ایشو جرأتی انکلهزه دواتک در سعادت سفیری سیر لیارد جنابلی طرفندن نظردنقه انخدیفندن و برلین معاهده سنده ایسه هر ملنک دینده سر بست بولنه . جتی یازلمش بولندیفندن سفیر مشار الیه مرقوم مرتد اجدک جزا ندیرلسی کیفیتی برلین معاهده سنه کلیا مغایر بولدیفنی جهته مرتدک سبیلی تحلیله قلمسی باب مالیدن ایسته مش و ملیده خیلدن خیلی ایلر یه ده کیشدر . محبت و غیرت دینیه از بابی زدنده ایسه اکه بولک جزا مادی اولان جزا دکل دنیساده عموم خلقک نقرتی و آخرتده جناب حلق جزای مشالو معنوی جزا در که جناب حلق بوجزای موجب اوله جتی جنایاتدن جله بی محافظه بیورمسی دنا سنه جله من « آمین » دجلی یز .

یکن هفته کی پولتیقه بسدیزده یونانلرک ارتق مایوس اولدقیزی جهته مرخصلرک یواش یواش استانبولی ترک ایدر جکری محتمل اولدیفنی یازمش ایدک . ایشو طنز طوغزی چیقدی . حتی یونان دولتی طرفندن قونفرانسه اوچیجی مرخص تئین اولمش بولنان ذات حکومتی طرفدن دعوت اولدیفنی جهته اولکی کون استانبولدن حرکت اتمشدر .

انکلیز لک افغانستانده ایجه غلبه بولمیشله باشلادیفنی یکن هفته خبر و برلش ایدی . بو هفته ایچنده الان تلغراف مائلر بنه نظرا انکلیز لک بوز غلبه سی افغانلرک کوزینی بیلدرمندن بشقه بالعکس جسارتلرینی دخی ایدر دیردیفندن افغانلرک رئیس بولنان محمد خان اله اهل قیام انکلیز افغانستانی راقوب کتیز ایسه کندیزی ده سلاجی الدن بر امامت و صوک درجه قدر طیانقه بین ایلتمشدر .

روسلرک تکه ترکیزی طرفندن کوردکاری مقلوبت اوزر بنه اول بهار ایچون تکه لور اوزر بنه بک بولک حاضرلقده بولندیفنی بوندن مقدم یازمش ایدک . بودقهه اسیا طرفندن ورود ایند خبرلره نظراً روسلرک ایشو حاضرلقر بنه مقابل ترکنلر دخی فوق اخلد بر غیرته چاشتمده امشدر . حتی یکن محار بده تکه لور امیرنک اوغلی شهید دوشمش اولدیفندن امیر مشار الیه اوغلنک انتقامی المنی ایچون حاضرلقر بنی اکاکوره مکمل کورمکده امش .

بوندن معاصدا بعض اوقات تفک شیلر ده وار ایسه ده اولتدر اهمیتی اولدیفندن انلر دن بحث ایتمکی فائده سز کوردک . محمد جودت

— عالم خرده بین —

«خرده» دبه بک کوچوک اولان شیلره درلر . «بین» لفظی ایسه «بدن» مصدرندن امر حاضر در . شوا ایکی کله بر برده جمع اولنجه فارسی فاعده سنجه بر «وصف ترکیبی» تکمیل ایدرک ترکیبی «کو» چوک کورن «دیک اولور . ایشو «خرده بین» کلمه سی بر آتک اسمیدر که رسمی دخی شودر :

نظام نامه

بوراده شورسک اوزون اوزادییه تعریفانسه کیر بشه میه جکیز . زیرا بوتر یقانی ایدر بیک ایچون کتیش قارنلرک حکمت طبیعه سی کورمش اولری لازم کلوب اتی کورمک کدن صکره و بره جکیز ایضا . حاقی حسن تلقی ایدر میه جکیز در کارد . بوراده کندیلر بنه شوقدر جق بر ابضاح و بره میه جکیز که بو آلت رسمنده کورلدی و جهله دور بین کی برشی اولوب فقط اسمندن اکلاشیله جتی و جهله اوزاخنی کورمک ایچون دکل اکه کوچک شیلری کورمک ایچون ایجاد اولتمشدر .

شویله که : دور بین کی کور نشان بورونک الت طرفنه نه قدر کوچک اولور سه اولسون برشی قونیلور ایسه اوست طرفنده کی دلبدن باقلدیفنی زمان اویشی غایت بولک کور بندرک جسمک کندی بیله چیلای کوز ایله کورسک ممکن اولدیفنی حالده آنک اکه دقیق برلری دخی تامشا اولنه ییلور . شو آله دقلیجه باقلیسکر . بو آلت سزه عظیم بر عالم کوسرتمکده در که کوزومزک قوت طبیعه سیله فله جتی اولایق او قوجه عالی تماشادن محروم قالور ایدک . دنایه نظر عبرته باققدن مقصد جناب

طبیعیات او قدر مهم بر قسمی تشکیل باشد که بوجده مخصوص اولهوق در او در او کتابلری یازیلوب از جمله بزم ماخذمزل اولان کتاب بالکر بوشفته دار مستقل بر جلددر .

بوناژک و لطیف مسئلهده که زیاده نظر دقت و اهمیتیه اله حق شی حیوانات عالمدهدی والدله اولادی حقددهکی شفقت و مرحمتی یالکر حاجرانه و بیچار کانه بر شفقت و مرحمت اولمی قضیه سیدر . والدله یاور بیغفرینی راحت ایدر مرک ایچون کندهی راحتمینی فدا ایلد کاری کبی انلرک حیاتی محافظه ایچون کندهی حیاتی بر فدا ایلد کاری دخی یک چوق کره لک کوریلور . از جمله کور کجیلور ده یاور برینی صصو غوقدن تلف ایشامک ایچون قنادزی الله الهرق تا کندهی صصو غوقدن طوبوب وفات ایدینهه قدر بوساندن آریلینلور یک چوق کوریلور . هله شو عادی رسمه بر نظر عبرته باقکر که :

سزه بر والدلهک شفقت مادرانه سوقبله عادتاً قهر مانلاشدیغی ارااه ایلدکندهر .
بوقاردن آساشی به طوغری بر صصاعقه بلا کبی سوزیلوب این ظالمه دقت ایدر بومر سکر ؟ بیچاره طوق مینی مینی بیغفرینی بولک شردن بمحافظه ایچون اولانجه فوتنی جسارتی قهر مانجه صصو جمع ایدرک مقابله به حاضر لائش . حالبوکه کلان دشمنی بیغفری یاخود طوغی دکل آطاوقدن دها یک زیاده فوتنی و بر تبحی اولان بر حیوانی بیه بیغفریوب بر غنم مقنبر درلر . شو حالده هیچ شبهه بوقدر که کورک بوزندن سوزیلوب ایچککه بلعبلر شمهبله باشلادیغی حالده طوغی انردن اعلا بر نعمت عد ایدرک او بیچاره فی باره لیه جک و بو شفقتلی والدله محض یاور بیغفرینی اولدن قورنارمق ایچون کندهی فدای جان ایلدجکدر .
لیکن بوفدا کارلق شفقت مادرانه فی محوایک شوپله

طورسون بلکه فدا کار لغک بوجده سی ایچق شفقت مادرانه دن حاصل اولش بولندیغی جهته اوله فدا کار او قهرمان والدله کندهی محصول عمری اولان یاور برینی دشمن بنجه سنده کورمکن اینه او بنجه به کندهی سی آچی تر جمیع ایلور . بوفدا کار لغدن انی هیچ بر قورقو منع ایدمه جکدر . زیرا و حالده شو عاجز طواق اودر جملوره قهرمان کسبلشدر که کورکن حقیقه بر بیلدیریم دوشوب بینهه باطلامش اولسه به کوزینی قییه جقدر .

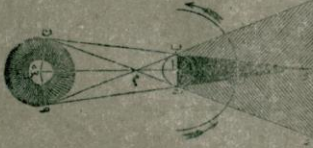
ایدی کوزمک اوکنده بوقدر «شتملی مثالر بولندیغی حالده انردن عبرت المانی ممکن و یاخود لایق اولورمی ؟ والدله لری بوجهرته دعوت ایشک حاجت کورمیر . انلرک بوزکاری داننا اولاد بیچی و جکر باره - لرتک شفقتی اینه طولشدر . شو رسمه بر والدله اینه برده چوق نظر ایدمه جک اولسه الیه والدله چوجقدن زیاده بوسمک معناسنی حکمی یعنی دلالت ایدمه یعنی حقیقت حکیمیهی اکلابوب کندهی بوزکندهی شتملی بلکه دهدها بولک آشی شو طواق والدله دخی بولدی یعنی تقدر ایلده جکدر . انک ایچون بز بوجهرته والدله لردن زیاده چوجقزی دعوت ایدرک که انر والدله اولد قری کبی هنوز بلر دخی اولد قورندن اوت عیبتی بوزکارنده طویزلر . بوناژک حکمی چوجقدره نفهم ایلک ایدرک و والدله مقابله لازمکلان حرمنده زره قدر دخی تصور ایچوننر زیرا والدله کندهی حقدده بوجده قدر شقیق و محب و رحیم ایکن چوجقدر اولور که زره قدر اولسون ایچکک بر معامله کوررلر اینه او معاملهک والدله بوزکنده حاصل ایدمه جکی آچی هیچ بر شینه قیاس اولمه مر . داننا بودخی طبیعی دکلیر ؟ هیچ سومدیککر و حقدده زره قدر بیعت و شفقت پیدا ایشامش بولندیغی بر آدین بد معامله کوره جک اولور ایسه کر داننا اوداندن کوزل معامله کورمکی بکاهه جکدر ایچون اوقدر متاثر اولمز سکر . فقط بوز ککرک مجبوی اولان بر آدین سزنی ایچینه جک اولور اینه ایشته بوندن یک زیاده متاثر اولور سکر . حالبوکه والدله بوزکنک الیزاده مجبوی اولان ایچق چوجقدر پدر . بناء علیه والدله بوزکنده کی بوشفتی هر زمان تقدیس ایدمه . بوظیفه بی هیچ ردقیقه خاطر دن چیتاریمهلم .

خسوف و کسوف

«خسوف» دبه آیک طولتسنه درلر . «کسوف» دخی کونشک طولتسنه تعبر اوانور . بوندن اولکی غزته مرده ملخص جغرافیا اوزرینه ایدیلان محاور ایلده کره . قرک دنبا اطرافسنه دور وحرکتی حقددهی ایضاحاق اکیال ایش اولق ایچون بودور وحرکندن نشأت ایلینان «صفحات قر»

مسئله سنی شرح وایضاح ایشیدک . حالبوکه کره قرک ارض اطرافسنه دور وحرکت ایشندن نشأت ایلینان عظیم بر کیفیت دخی آبی وکونشک طولتسنه کره شاکرد اقدیلورده بونز حقدده دخی بر فکر مخصوص حاصل اولسنی آرزو ایدر بوزر . بصورت کندهی ایچون جغرافیا به مقدمه اولان قوزموغرافیاک یک بولک رفتمنی اکیال ایش اوله جکی کبی برده اعتقاد جهتی دخی بوشفتی ایش اوله جقدر . زیرا لائسی زمانه بری بلانچوق مللر آبی وکونشک طولتسنه درلر درلومعناز ویره رک فورقنده ایدیلر . واقعا بصیرم علیه السلام ایشدمر حضرتلری خسوف ایل کسوف جناب حنک عیسنه دلالت ایلن بر بولک نشانه اولد قری جهته بوندن بر طاقم جاهل آدمک طنلری کبی معنای چقارمه جانشنی لازم کلبه جکی بیان بومر مثل ایسه ده اسکی مللر دن قانن بوعتقاد رجعه حالا بوجده قدر ایشدر . فقط بوباده اقتضا ایلن معلومات قییه فی الدقن صصو « ارق او بله واهی اعتقادده محل قلمده جعی آشکاردر .

شمسی اولا خسوف قری موقع بیخه جکدهلم : «خسوف قر»

هر کس دقت ایشدر که رضیاک قوشونده کلان بر جسم ضیاک کادیکی طرفک عکسی جهته طوغری برکولکه بر اقور . بوکولکه حقدده عیبت دقیق قاعدله قولشدر . اوقاعدله بر اقتضایه بر جسم اوزر به کلان ضیا کر اوچسندن بولک اینه جسمک کولکه می اوزا ایشته کوچوله کوچوله اوشی سبب سیوری اولور . ایشته بوقاری شیکله «ش» حرفله کوسر بلان کونشدن «ن و» و «ه و» حرفله اشارت اولنان چیز کبیر طوغر یانجه کلان ضیا «ا» حرفله اشارت اولنان کره ارضه واصل اولجه اونه طرفده «ب و ت» حرفله اشارت اولنان سر سیاه برکولکه حاصل ایدرک بوکله «ظل محسروطی» درلر .

ایشی وظل محسروطی دن ماعدا برده یاری بولکه حاصل اولور که بوقاری شیکله ظل محسروطی اکی طرفده جز کبیر اینه طارنوب یاری سیاه لائش اولان کولکدر . بوکولکه کی تشکیل ایدن خط دخی کونشدن کره ارض اوزر به طوغری چکیرلان «ه و» و «ه و» حرفله اشارت اولنان خطلردر ایشو یاری کولکه کلک حاصل اولسنه سبب بوکولکه کلک

EK 4: Hayvanatta anne şeftaki başlıklı makale (Tercüman-ı Hakikat Gazetesi sayı:11, s.5.)

